

Szépirodalom

Oravecz Imre prózái	5
Kötter Tamás: Az utolsó emberig	8
Bogdán László: Ott túl, nem messze már egy másik világ volt	21
Ferencz Imre versei	27
Székely Szabolcs versei	31
Fátyol Viktória versei	34
Kontra Ferenc: Ha visszatérnek	36
Szántó T. Gábor: Európa szimfónia	43
Borcsa Imola: Naplemente	47
Boda Edit versei	53
Czegő Zoltán: Nincs határ	56
Szondy-Adorján György versei	57

Academica Transsylvanica

„Ami az erdélyi nyelvatlaszban van, az száz év múlva már nem lesz meg” (Tánczos Vilmos beszélgetése Murádin László kolozsvári nyelvessel)	60
--	----

Ködoszlás

Seres Attila: Hargita megye szovjet szemmel a hetvenes és nyolcvanas években	86
---	----

Ujjlenyomat

Küzdelmes élet. Király István önéletrajza (1882-től 1922-ig) I. rész	122
--	-----

Szemle

Zsidó Ferenc: Történelmi tabló, alulnézetből (Oravecz Imre: <i>A rög gyermekei. Okontri</i>)	152
Kemsei István: <i>Kontra Ferenc: Az álom hídjá</i>	159
Zsidó Ferenc: Tárgyiasságba oltott szenvedély (Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>)	163
Borcsa János: Kenéz Ferenc pályaképe	166
Olvasólámpa (Ferenczes István, Vladimír Holan, Horváth János és Bogdán László könyvéről)	172
Előfizetők listája	181
Diákpályázat 2019	194

E lapszámunkat Botár László *Az érzelmek vándorlása* című sorozatával illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszo76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövetei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Oravecz Imre

FELJEGYZÉSEK NAPLEMENTE KÖZBEN

(Az archiválás káros voltáról) Felhívott L barátom, hogy régi újságkiadásokat szanálva pár, rólam szóló kritikára akadt, és kérdezte, hogy kellene-e, gyűjtöm-e az ilyesmit az utódok számára. Nemmel feleltem. Kezdetben eltettem ezt-azt, de már évtizedek óta nem élek e szokással, amelynek általában íróanyák és írófeleségek hódolnak. Lehet, hogy unokámnak, dédunokámnak hízelegne, ha látná, hogy nagyapa nem csak írt, de írtak is róla, ám jobban szeretném, ha azt olvasnák, amit én írtam. Van azonban egy önzőbb szempontom is. Az öregekre jellemzően mindig keresek valamit, és a dobozokból, irattartókból így is elég régiség kerül elő, ami a múlt idővel szembesít. A bírálatokkal csak növelném a számukat, és tudom, hogy akár dicsérőek, akár ledorongolóak, azok is depresszióba ejtenének.

(Halogatás) A 2412-es út mentén, a Dona-völgyben egy helyen a meredek oldal tetején oszlopszerű szirtek nyúlnak fel a fák közt. Évek óta tervezem, hogy Egerbe menet, vagy onnan jövet, megállítom a kocsit, felkapaszzkodom, és megnézem őket közelről, de képtelen vagyok sort keríteni rá. Vagy sietek, vagy kedvezőtlen az idő. Mennyi mindennel voltam már így, és késtem le róla, mert megszűnt közben, vagy egyszer csak nem érdekelt többé.

(Toledo) F. D., aki olvasótalálkozókat szervezett nekem Kaliforniában, e-mailben, amelyhez szkennelt bizonyítékot is csatolt, tájékoztat, hogy az ohioi városban járván az egykori magyar templom születési anyakönyvében megtalálta a *Kaliforniai fűrj* főhősének, Árvai Jánosnak a nevét. A vezetéknevű stimmel, de a többiben téved. Regénybeli alakom keresztnéve István, és Magyarországon született. Válaszomban kijavítom. Mindamellett engedek a csábításnak, és magamban eljátszom a gondolattal: lehet, hogy ami ott történik a regényben, tőlem függetlenül és bizonyos eltérésekkel egy Jánossal a valóságban is megesett.

(Pihenés) Reggelente, az éjszakai pihenést és napközben, az ebéd utáni ledőlést követően is mindig fáradtan kelek fel. Olyan, mintha valami nehéz fizikai munkát végeztem volna. A földben jobb lesz, a pihenést ott már nem kell megszakítani.

(Idő) Fikció, de egységeivel mérhető a változás, a múlás. Mikor az ember meghalt, és a földbe vagy urnába teszik, beszünteti a mérést, és túlélő szerettei is csak életkorát, esetleg elhalálozása évét tartják azontúl számon. Pedig a változás folytatódik és mérhető, őt azonban már nem érdekli, nem okoz fájdalmat, és nem fenyegeti azzal, hogy véget ér, mert az már örökkévalóan zajlik.

(Talán) Ha megvolna a régi határ, a régi erdő, ha megvolnának a földek, a dülők, a fák, a tisztások, talán könnyebb volna még élni.

(Megkönnyebbülés) Napokig úgy látszott, hogy a Tarnában ólálkodó róka vadászata sikeres volt. Nem sokkal a vidracsaláddal történt első találkozásom után az egyik kölyök hiányzott. Legutóbbi sétámon azonban kiderült, hogy tévedtem. Észrevevén engem az anya nem bukott le, hanem egy kölyökkel maga mögött közel úszott, velem egy vonalba, és mialatt fejét a vízből kiemelve kíváncsian nézett fel rám a partra, nem messze tőle, kissé feljebb a túloldalon, ahol még volt nád a szélében, hirtelen ropogni kezdett és kúpszerűen feltüremkedett a kásás jég. Nem keletkezett lyuk, és nem is bukkant fel fej, test, de biztosra vettem, hogy a másik kölyök akarhatott ott a felszínre jönni, csak valamiért meggondolta magát.

(Az ima tárgyának változása) Amíg M. L. kicsi volt, azért fohászkoztam, hogy csak akkor haljak meg, mikor ő nincs velem, mert szörnyen megijedne és pánikba esne. Most meg, hogy már nagyfiú, kamasz, azért esedezem, hogy bárcsak itt lenne. Nem fogná közben a kezem, talán hozzám se merne érni, viszont nem lennék egyedül. Sírna, de már tudná, mi a teendő, kinek, hova kell telefonálni, melyik szomszédnak szólni.

(*Neheztelés*) Nagy igazságtalansága a természetnek, hogy ha betegség vagy baleset nem hozza előre, a legnehezebbet: a halált öregen, vagyis a legerőtlenebb állapotban kell abszolválni.

(*Bányászat*) Meddő, de újra és újra a kérdés a múlt bizonyos döntéseivel kapcsolatban: mi lett volna, ha? Mi lett volna például, ha 1957-ben valóban elszegődöm vājártanulónak? Mint nyolcadikos a tanító javaslatára két közép fokú oktatási intézménybe küldtettem el jelentkezésemet annak az évnék tavaszán, egy dunaújvárosi kohóipari és egy miskolci gépipari technikumba. Dunaújvárosba nem mentem el felvételizni, Miskolcon megjelentem, de siralmasan szerepeltem. Ezután már a kohóipari is jó lett volna, de közben új követelmény támogatottak. Értesítettek, hogy most már csak abban az esetben kellek, ha szüleim hősi halált haltak az ellenforradalomban. Ez felháborított. Nem csak azért, mert a szüleim halálát feltételül szabták, hanem azért is, mert ellenforradalomnak nevezték azt, ami nekem forradalom volt. Ezt követően jelentkeztem vājártanulónak. GY. – ez egy másik GY. – ötlete volt, aki hasonló cipőben járt. Nem sokkal azelőtt szövődött köztünk barátság, amely főként azon alapult, hogy ők előbb költöztek át az Új-Telepre, és nem volt itt más velem egykorú fiú. A vājárságról csak annyit tudtam, hogy szénbányászat, és a vājár valami vezető bányászszerszűség. Végül nem rukkoltunk be, az utolsó pillanatban visszakoztunk. Hogy majdnem bányász lettem, annak két oka volt. Az egyik az, hogy a vājártanulók egyenruhát viseltek, és szerettem volna abban feszíteni, a másik pedig, hogy GY. előtte elvitt Homokterenyére a rokonaihoz. Helyesebben, én vittem el őt apám Kecskének csűfolt szovjet gyártmányú motorbiciglijén, amellyel jogosítvány nélkül furikáztam. Homokterenyé afféle bányászfalu volt Nógrád megyében, és GY. rokonai is bányászok voltak. Kedvesen fogadtak bennünket, finom ételekkel traktáltak, és folyton jókedvűek voltak és állandóan viccelődtek. Kamaszésszel úgy gondoltam, hogy a bányászok mind ilyenek, és ha ilyenek, akkor jó dolog lehet bányásznak lenni. Nem tudom elképzelni későbbi magamat bányásznak, de azt igen, hogy mi történt volna velem. Ha egyáltalán bírja gyenge fizikumom, a tébécé mellé jött volna szilikózis, és lehet, hogy nem érem meg a húszat se.

Kötter Tamás

AZ UTOLSÓ EMBERIG

- Bajtársak, lőjetek agyon, bajtársak! Könörgök, ne hagyjatok tovább szenvedni, lőjetek agyon!

A ház udvarából, egy sötét kupac felől jött a hang. A földön fekvő, sisakját vesztett, véres arcú katona valószínűleg a beszélgetésükre figyelt fel, és most térdre küzdve magát kérlelte őket.

- Itt van mellettem a pisztolyom. Ha van bennetek irgalom, valaki lőjön agyon!

Halász Hauptscharführer¹ csendre intette a csapatát, aztán a falhoz simulva az udvar bejáratáig osont.

- Maradj csöndben! Ránk hozod a ruszkikat! - szólt rá a sebesültre, épp annyira hangosan, hogy az meghallja, de közben arra is vigyázott, hogy a biztonságot nyújtó boltív fedezékében maradjon. Tartott tőle, hogy az emeleten oroszok vannak, és bajtársukat csalinak használják; látott már ilyet, mihelyt valaki kilép a kapualjból, hogy segítsen a sebesültön, azonnal lelövik. A katona, tudomást sem véve a figyelmeztetésről, tovább kérlelte Halászt:

- Bajtárs, legyen szíved, lőj agyon! Bajtárs, ne hagyj itt, kérlek, lőj agyon!

- Miért nem csinálod magad? - szólal meg a Hauptscharführer válla felett Eder Scharführer,² a csapat rangban Halász után következő tagja.

- Nem tudom megtenni. Mindkét kezem odavan - felelte, miközben ahogy csak bírta, kihúzta magát, és bizonyosságul a szavaira a Hauptscharführer mögött, a kapualj két oldalához simulva felsorakozott csapat felé nyújtotta könyökből hiányzó véres csonkjait.

- Na jó, vessünk ennek véget! - mondta Eder, és mielőtt Halász megállíthatta volna, kilépett a kapualjból. - Eder! - kiáltott utána a Hauptscharführer, de ő, ügyet sem vetve a fentről leleselkedő esetleges veszélyre, kényelmesen odalépett a sebesülthöz, lehajolt hozzá, mondott neki valamit, de olyan halkán, hogy a többiek egy szót sem értettek

---

1 A Wehrmachtban és Magyar Királyi Honvédségben a törzsörmeisteri rendfokozatnak megfelelő rang az SS-ben.

2 A Wehrmachtban és Magyar Királyi Honvédségben az őrmesteri rendfokozatnak megfelelő rang az SS-ben.

belőle, aztán már kezében a pisztollyal megállt a halkan nyöszörgő férfi felett. A zárt udvaron mennydörgésként ható, két gyors egymásutánban leadott lövés után a már élettelen test zsákként dőlt el. A Scharführer minden sietség nélkül, mint akinek már minden mindegy, visszasétált a kapualjba. Senki sem lőtt rá.

- Attól félek, hogy erre még szükségem lesz - mondta, amikor elment Halász mellett, s az övébe tűzte a halott pisztolyát.

- Eder? - fordult Halász a Scharführerhez. Most, hogy újra magukra maradtak, már sem a sebesült jajgatása, sem, legalábbis egyelőre, az oroszok nem zavarták éppen csak megkezdett tanácskozásukat.

A kitörés összeomlását követően Halász Hauptscharführer öt főre olvadt szakasza az Ezredes utca egyik házának kapualjában lelt átmeneti menedékre az újrakezdődő bombázás elől. Valamennyien fehér, bélelt álcaruhát viseltek a mezőszürke egyenruha felett, amelynek gallérját a 22. „Maria Theresia” SS-önkéntes-lovashadosztály búzavirágot ábrázoló hajtóka jelzése díszítette. A hadosztály nagy részét Magyarországról sorozott svábok alkották, vagy olyanok, akikről a sorozólistákat összeíró Volksbund azt állította, hogy svábok; így fordulhatott elő, hogy sokan nem is németek voltak, németül alig vagy egyáltalán nem beszéltek. De akár németek voltak, akár nem, akár beszéltek németül, akár nem, a rájuk kényszerített egyenruha most egyben a halálos ítéletüket is jelentette. Tudták, hogy Budapest-erőd elesett, és ha nem sikerül kiutat találniuk a városból, hamarosan halottak lesznek. Vagy az oroszok lövik őket agyon, vagy maguknak kell golyót röpipíteniük a fejükbe. A fogságot senki sem akarta választani, szörnyű mendemondák keringtek az oroszok kegyetlenkedéseiről. Állítólag az egyik kedvenc kivégzési módjuk az volt, hogy üres töltényhüvelyt kalapáltak a foglyok nyakszirtjébe, mások azt hallották, hogy kikötözik őket, és egy kibiztosított kézigránátot akasztanak a nyakukba, de ahogy egyre szorosabbra zárult a védők körül a gyűrű, úgy születtek újabb, még ezeknél is vadabb rémmesék az oroszok könyörtelenségéről.

Vészesen fogyott az idő, amikor Halász és az emberei még maguk dönthettek a saját életük vagy haláluk felől.

- Ha engem kérdez, akkor essünk túl rajta most - mondta Eder.

Eder szikár termetű, keselyű arcú, kesehajú férfi volt, közel járt a harminchoz. Habár az alakulat nevében ott szerepelt az „önkéntes” szó, mégis azon kevesek közé tartozott, akiket nem besoroztak, hanem

saját elhatározásából csatlakozott az SS-hez. Nyíregyházán élt a feleségével, amíg behívót nem kapott a Magyar Királyi Honvédségtől. Amikor a Tiszántúlra ért a front, az elszigetelten támadó és már-már magánháborúkat vívó német és szovjet páncélos csoportok között kialakult kusza helyzetben egy orosz harckocsiék elfoglalta a várost. Az oroszokat ugyan egy német ellentámadás hamarosan kivetette Nyíregyházáról, de az a néhány nap elég volt nekik, hogy kivégzések, rablások sorozatát kövessék el a védtelen civil lakossággal szemben, nem beszélve a soha el nem maradó nemi erőszakról. A német precizitásra jellemzően, amikor kiszorították az oroszokat a városból, jegyzőkönyvet vettek fel a szovjetek kegyetlenkedéseiről. Eder József, a Magyar Királyi Honvédség őrmestere így értesült róla, hogy várandós felesége, hasában a hathónapos gyerekkel, belehalt az erőszakba. Eder mindent elveszített, ami fontos volt számára, s ettől végtelenül cinikus és keserű lett. Attól a pillanattól kezdve tisztában volt vele, hogy soha többé nem tér vissza a szülőföldjére. Úgy döntött, hogy a további sorsát a magyarokkal ellentétben az utolsó töltényig harcoló németekhez köti. Belépett az SS-be, és elhatározta, hogy mielőtt őt is elnyeli a kaosz és maga alá temeti az összeomlás, annyi oroszot öl meg, amennyit csak bír.

- Még nincs minden veszve, Eder, még kijuthatunk.

Halász és Eder két lépés távolságot tartott, kölcsönösen nem kedvelték egymást, ezért még négy szemközt sem tegeződtek.

Halász éppen az ellentéte volt az ostrom kezdete óta napról napra szürkébb, önmaga árnyékává váló Edernek. Magas, vastagcsontú, bikanyakú férfi, fajtájának mintapéldánya, mintha az egyik, totális háborúra buzdító plakátról lépett volna le. Ha voltak is félelmei a jövőt illetően, sem az altisztársai, sem a legénység előtt nem mutatta; ennek a vele született higgadságnak és gyors helyzetfelismerő képességnek köszönhetően általában elkerülte a meleg helyzeteket, de ha nem volt más választás, és menni kellett, akkor sem veszítette el a fejét. A katonák szerettek alatta szolgálni, aki csak tehetette, a szakaszába kérte magát. Egyedül Ederre nem hatott a Hauptscharführer varázsa.

- Nem akarok még órákig a saját véremlen fetrengve szenvedni, mint ez itt - intett az alaktalan fekete kupacként fekvő halottra Eder -, vagy megvárni, amíg az Iván falhoz állít. És Szibériába se vágyom. Elfogadom a többség döntését, többet ne is várjon tőlem, de ha úgy alakul, akkor egyedül is megteszem.

- Amíg el nem kapnak bennünket, addig várhat a Valhalla.

A Hauptscharführer nem hitt a Birodalomban szinte már államvalássá váló viking mitológiában, sőt, ami azt illeti, más égi hatalomban sem. A maga egyszerű módján materialista volt. Szerette az életet: evett, ivott, ölelt, és addig akart élni, ameddig csak lehet.

- Hagyjon békén! Nem látja, hogy mindennek vége? - intett Eder, tudomást sem véve Halász gúnyos megjegyzéséről, az apokaliptikus látomássá változott utca irányába. - Ti meg, taknyosok - fordult a másik négy katona felé -, jobban teszitek, ha kerestek egy pincét, átöltöztök, és szépen kivárjátok a végét. Úgy látom, hogy már nincs sok hátra - mondta, aztán a szemére húzta a rohamsisakját, ezzel is jelezve, hogy nem kívánja folytatni a beszélgetést.

Halász látta, hogy semmire se megy Ederrel, helyette a csapat többi tagjához fordult.

- És ti?

A négy másik katona külsőleg majdnem teljesen egyforma volt: szőkék, kékszeműek, sovány testükön lötyögött az egyenruha; egyikük sem volt több tizennyolcnál. Kivételesen valamennyiüket a főváros körüli, svábok lakta falvakból hívták be, és a nyár dereka óta szolgáltak Halász alatt. Bár állig fel voltak fegyverezve - a kézfegyverek mellett az övükön tartaléktáruk, bajonett, gránátok lógtak, és még három páncéllökőt is magukkal cipeltek -, nem úgy festettek, mint a birodalom pretoriánus gárdájának büszke katonái. Mint az akolban az egymást melegítő juhok, szoroson egymás mellett álltak, és mialatt a feletteseik vitakoztak, ők egymás közt sutyorogva beszéltek meg a helyzetüket. Halász már bánta, hogy Ederrel kezdte a sort. A fiúk tekintetéből, abból, hogy válasz nélkül hagyták a felettésük kérdését - ez eddig elképzelhetetlen lett volna -, azonnal tudta, hogy az Scharführer fatalizmusa kezdi megfertőzni őket. Pedig az egész ostrom alatt tűrhetően, sőt néhány esetben kifejezetten bátran viselkedtek, és a kitörés során, a legnagyobb mézszárlás közepette sem estek pánikba. Dolgozott bennük az adrenalin, az izmaik felkészültek a terhelésre, kitágultak a vázizmok, az erek, a szívük kétszeres erővel pumpálta a vért, élessé vált az elméjük, és száműztek minden felesleges gondolatot az agyukból: futottak, kúsztak-másztak, lőttek, töltöttek, és újra tüzeltek. De most, hogy túl voltak a közvetlen életveszélyen, és a szívük nyugodtabban vert, az izmaik elernyedtek és furcsa fáradtság lett

rajtuk úrrá, többé nem tudták kizárni elméjükből a mindenütt jelenlévő pusztítás képeit és a haldoklók jajszavát. Egy vékony pallón egyensúlyoztak élet és halál közt, amikor engedve Eder szirénhangjának, egy óvatlan pillanatban lenéztek a mélységbe, és megrémültek attól, amit láttak.

- És ti? - ismételte meg a kérdését Halász. Úgy tett, mint aki észre sem vette az előbbi fegyelemsértést. Igyekezett nyugodt hangon beszélni velük, nem akarta megijeszteni őket. Feltett szándéka volt, hogy - hacsak egy mód van rá - nem hal meg, de ehhez szüksége volt minden emberre, még a szemmel láthatóan a halálra készülő Ederre is. Emlékezett még arra az időre, amikor a katonái komolyan hittek benne, hogy sima ügy lesz a kitörés, a felcsillanó reményre, hogy a harcok szünetében beálló, már-már természetellenes csendben felhalatszó dübörgés a felmentő sereg ágyúiból jön, és nem utolsósorban a gyerekes várakozásra a siker esetére megígért jutalmakban: előléptetés mindenkinek és hozzá háromhavi szabadság, amit majd valahol a német tengerparton töltenek el. Halászt egy pillanatra sem vakították el ezek az ígéretek, túl szépek voltak a saját és a Birodalom helyzetéhez képest, de úgy döntött, hogy erre a meseszerű, képtelen ötletre apellálva átállítja a négy fiút a maga oldalára. Még egyszer elmondta nekik a hadvezetés összes ígérését, a kitüntetésektől kezdve a tengerparti nyaralásig, és még annyit tett hozzá, hogy a nehezen már túl vannak, hiszen áttörték az oroszok védelmét, nem kell mást tenniük, mint kitartóan gyalogolni a budai hegyeken át, hogy elérjék a német vonalakat.

- Ha behúzzunk, akkor már dél körül elérhetjük a mieinket - biztatta végül őket. De hazudott. Halásznak esze ágában sem volt csatlakozni a vert német-magyar sereghez, és folytatni a reménytelen harcot. Megvolt a magához való esze, már negyvennégyben is, amikor a szövetségesegek partra szálltak Normandiában: tisztán látta, hogy a németeknek és azoknak, akik még a vereség pillanatában is velük vannak, rossz végük lesz. De mit törődött ő azzal, hogy mi lesz Hitler, Horthy vagy az őt követő Szálasi, a pártvezetők és miniszterek, tábornokok, főtisztek és urak sorsa. Őt csak a saját élete érdekelt, túl akarta élni az ostromot, és hazajutni. Abban igazat adott Edernek, hogy ha a négy fiú talál egy pincét, ahol átöltözhet, és a lakók sem adják fel őket az oroszoknak, még megúszhatják. Ki gondolná egy pattanásos képű tizenévesről, hogy az SS-ben szolgált? Őket az oroszok

valószínűleg nem is ellenőriznék, ellentétben Halással, akit ha félmeztelenre vetkőztetnek, a bal hóna alatt azonnal megtalálják a vércsoportját jelző tetoválást. Ha az egyenruhától sikerült is megszabadulnia, a tetoválás éppen elég lenne a lebukásához, ami ebben az esetben egyenlő a halálos ítélettel. Nem, ezt semmiképpen nem kockáztathatja, gondolta magában, főleg akkor nem, ha már ilyen közel jutott a céljához. Mindenképp maga mellett kell tartania a négy fiút, és ha egy mód van rá, Edert is.

Halász Budakeszin élt, amely még gyalog sincs messze Budától, ott is dolgozott. Félig volt csak német, anyai ágon, de ez nem érdekelte a sorozást végző helyi Volksbundot. Volt egy kocsmája, de a szervezet helyi vezetője szemet vetett rá, és ez megpecsételte a sorsát. Így került Halász előbb az SS-be, aztán a frontra. Nem múlt el nap a bevonulása óta, hogy ne gondolt volna arra a kocsmára. Vadásznak hívták, a falát állatbőrök, óz- és szarvasagancsok, vaddisznóagarak borították, a sarokban cserépkályha duruzsolt, a ház mögött kerthelyiség várta a vendégeket. Hétvégenként sramlizenekar húzta a talpalávalót; sok lányt meg asszonyt megszorongatott ott a kocsmáros, aki nőtlen volt, és jó partinak számított nemcsak a faluban, de még a környéken is. Úrnak, sőt annál is többnek, királynak érezte ott magát, s bár a birodalma alig volt nagyobb, mint egy kertés családi ház, eszébe sem volt megválni tőle.

Ahogy törtek előre az oroszok, és hátráltak a német-magyar csapatok, minden visszavonulással megtett kilométer úgy táplálta Halászban a reményt, hogy hazaér, mint a földből kibújó növényt a friss tavaszi eső. Azt tervezte, hogy a megfelelő pillanatban, amint Budakeszi közelébe ér a front, hazaszökik, megvárja, amíg a németek el-, az oroszok meg bejönnek, aztán előbújik a rejtékhelyéről, és visszaveszi, ami az övé volt. Biztos volt benne, hogy a kocsmá új tulajdonosa nem várja meg az oroszokat. Amiatt nem fájt a feje, hogy SS-katona volt. Arra jutott, hogy ha a magyarok elő is veszik, majd valahogy kimagyarozza magát. Nem kellett sokat várnia, a hadosztályát az előző év novemberében Budapest védelmére rendelték. De végül az oroszok egy váratlan támadással keresztülhúzták nemcsak a német hadvezetést, de Halász tervét is: karácsonyi ajándékként bekerítették a fővárost, csapdába ejtve majd hetvenezer német és magyar katonát, köztük a Hauptscharführer alakulatát is. – Ha tovább vitézkedtek itt,

legfeljebb Szibériában fogtok nyaralni egy bányában, amíg bele nem döglötök – vetette közbe Eder, aztán, mintegy a vita értelmetlenségét jelezve, hátat fordított a tanácskozóknak, és a kapualj utca felőli oldalához húzódva a közelben égő harcocsit kezdte el bámulni.

Halász mindig is emberszerű lénynek képzelte a halált, amely különféle alakokban tör az ő elpusztítására. Mostanság kétségkívül egy orosz katona álarcát vette fel, de amikor Ederre nézett, az inakra tapadó, szederjes bőr, a sűrke ködfátyolban fürdő szem és az örület határát súroló tekintet azonnal a megtestesült kaszást juttatta eszébe. De ha a halál egy ember képében jön el érte, akkor azt az embert ki lehet cselezni, be lehet csapni, le lehet győzni, s mint már annyiszor megtette a fronton, Halász most is erre készült.

– Gyertek közelebb – intett a négy fiúnak, hogy Eder ne hallhassa őket. – Tudjátok, eddig nem akartam erről beszélni – kezdett bele, miután szoros kört alkotva összehajoltak, a homlokuk szinte összeért –, de most úgy döntöttem, elmondom nektek az igazat. – Megállt, várt néhány másodpercet, amíg a többiek kíváncsisága a végletekig fokozódik. – Egy titkos üzenetet bíztak rám, amelyet feltétlenül el kell juttatnom a mieinknek.

– Miféle üzenetet? – kérdezte Máger. Négyük közül ő volt a legidősebb, már majdnem betöltötte a tizennyolcat, termete Halászéval vetekedett, a többiek ezért vezérükként tekintettek rá.

– Egy találmány képletét, amely a csodafegyverhez szükséges. Eddig a Nemzeti Bank pán céltérmeiben őrizték titokban, talán az amerikaiaknak szánták, de végül rájöttünk, hol van. Sajnos addigra már ideértek az oroszok. A rádióadónkat lehallgatják, így maradt a futárral küldött üzenet. A képlet nem kerülhet az oroszok kezébe, a Fűhrer személyesen várja, hogy átadják neki.

– A Fűhrer – ismételte meg az egyik fiú, áhítattal a hangjában.

– Igen, a Fűhrer személyesen – mondta Halász a legnagyobb komolysággal.

– Miért pont magára bízták? – kérdezte Máger, akinek a gyanakvását még Hitler nevének említése sem oszlatta el.

– Rajtunk kívül még több osztag indult el a kitörés alatt, mindegyikben egy-egy titkos futárral, de lehet, hogy mi vagyunk az utolsók, akik még nem estek el vagy kerültek fogságba – magyarázta Halász.

– Mutassa az üzenetet!

- Itt van - kocogtatta meg a mutatóujjával a fejét Halász. - A futár maga az üzenet. Jól kitalálták ezt a parancsnokságon - bökött a Vár irányába, ahol a város védelmének irányításával megbízott Pfeffer-Wildenbruch SS-Obergruppenführer egykori parancsnoki állása volt. - Ha véletlenül élve kerülne az oroszok kezébe, akkor sem találnának nála semmit. Fiúk, ha sikerül a küldetésünk, akkor be tudják végre vetni a csodafegyvert, és onnantól kezdve már semmi sem választ el bennünket a végső győzelemtől. Gondoljátok meg, a nevünk örökre fennmarad a Birodalom hősei közt - vetett be minden érvet Halász, hogy elejét vegye a további kérdéseknek.

A csodafegyver, a végső győzelem és a hősök emlegetése eloszlatta a fiúk minden kétségét. Egy pillanatra ünnepélyes csend ereszkedett közéjük, és amikor Halász azt kérte tőlük, hogy gondoljanak az SS jelmondatára, parancs nélkül is egyszerre kiáltották:

- Hűség a becsületem!

- Jó hírem van, Eder - lépett oda Halász a még mindig a kijáratnál nekik háttal álló Scharführerhez. A Hauptscharführer tele volt önbizalommal: még élt, ráadásul sértetlen volt, és a csapat többi tagját is sikerült meggyőznie, hogy tovább kell menniük; érezte, hogy az adrenalin újra dolgozni kezd benne.

- Valóban? És mi lenne az?

- Folytathatja a kedvenc szórakozását, tovább irthatja az elvtársakat.

Eder szó nélkül hagyta Halász megjegyzését, és az időközben a kapualj utca felőli oldalán elszánt tekintettel felsorakozó négy fiúhoz fordult.

- Úgy látom, a tengerparti nyaralást választottátok.

- Ide figyeljen - lépett oda Mäger válasz helyett Ederhez -, és jól jegyezze meg, amit most mondok! Nem vagyunk taknyosok, katonák vagyunk. Megértette?!

*

Halász óvatosan kilesett az utcára. A magyar felségjelű páncélos még mindig égett, sejtelmes félhomályba vonva a kapualjból kilépő osztagot. A lángoló jármű sercegő hangja összevegyült a tank fénykörén kívül, a kapualjakban és az utcán heverő, már mindenbe beletörődött sebesültek hangfoszlányaival: mindenhol nyögés, könyörgés, káromkodás hallatszott német és magyar nyelven.

Négy honvéd tűnt fel, akik ügyet sem vetve Halász osztagára, a Fillér utca irányába ügettek. Senki sem lőtt rájuk. A Hauptscharführer megvárta, amíg befordulnak a sarkon, aztán intett az embereinek, hogy kövessék. Az utca bal oldalán, a falhoz simulva óvatosan haladtak előre. A Fillér utcát kiégett katonai járművek és törmelékhalom borították, közöttük valószínűleg az első hullámban indulók hullái heverték. Néhány ház égett, a hegyek irányából elszórtan torkolattűzek villantak, valahol puskalövés csattantak, de egyébként nyugodt volt a környék.

Ahogy haladtak előre a hegyek irányába, az emeletes házakat ősfákkal körülvett villasor váltotta fel. Mindent beborított a sötétség. Az utcákon itt-ott hevert néhány hullá, de semmi jel nem mutatott arra, hogy a környéken komolyabb harcok folytak volna.

Halász már azt hitte, túl vannak a nehezen, amikor rájuk talált egy páncélos. Az oroszok, akik már napok óta számítottak kitérésre, az első vonalaik mögött reteszállásokat hoztak létre, és páncélosokkal járőröztek, hogy felkutassák és megsemmisítsék az olyan csoportokat, mint amilyen Halászké is volt.

A harcokosi fémes csikorgással fékezett, amikor Halász csapatával szinte egyszerre befordult az utca ellentétes végén. Alig ötven-hatvan méter választotta el őket egymástól, mégis másodpercekbe telt, amíg a két fél felocsúdott a meglepetéséből. Előbb a T-34-es homlokgéppuskája és a páncéltesten kuporgó gyalogosok fegyverei szólaltak meg, aztán a harcokosi tornya idegtépő lassúsággal ráfordult a célra. Mielőtt Halász csapata szétrebbent, hogy az egyik közeli villa kőkerítése mögött keressen fedezéket, felsistergett az egyik páncélöklük. A gránát nem sok kárt tett a tank ferdén kialakított tornyában, de a robbanás megölte, megsebesítette vagy egyszerűen lesodorta a mögötte kuporgó gyalogosokat. A harcokosi is leadott egy lövést, de a gyalogság ellen használt repeszgránát már csak az időközben fedezékbe rohanó Halászké hült helyén robbant.

Halász azonnal átlátta a helyzetet: ha még sokáig elhúzódik a tűzharc, más orosz páncélos járőrök is odavonoz a fegyverzaj. Úgy döntött, hogy amíg három embere a megmaradt két páncélöklővel a kerteken keresztül a tank mögé kerül, a csapata maradékával magára vonja a gyalogságától megfosztott páncélos figyelmét. A kézfegyvereikből leadott sorozatok megkopogtatták ugyan a tank páncélját, de csak arra voltak jók, hogy felpiszkálják a szörnyet. A harcokosi még két lövést

adott le, mielőtt csikorogva elindult, hogy letapossa a fal mögül tüzelő németeket. Ennyi idő éppen elég volt a páncélöklökkel felszerelt Edernek és két emberének, hogy mögé kerüljenek.

Halász követte a tekintetével az éjszaka sötétjébe fénycsíkot húzó gránátot, de mielőtt az elpusztította volna a T-34-est, az orosz harckocsi is elsütötte az ágyúját. A harckocsilöveg torkolatúze volt az utolsó kép, amelyet látott, aztán egy hatalmas erő előbb felemelte, majd miután a levegőben megforgatta, földhöz vágta a Hauptscharführert.

Amikor Halász magához tért, már derengett a hajnal, a hegyek taréját a felkelő nap színezte vörösre. Messziről tompa dübörgés hallatszott, de egyébként csend volt. A villa falát különféle lövedékektől és repeszsilánkoktól származó nyomok pettyezték, itt-ott tenyérnagyságban leomlott a vakolat, a bejárati ajtót a légnyomás kitépte a helyéből és az utcára repítette, a kőkerítésen meg akkora lyukat ütött az orosz tank gránátja, hogy egy autó is könnyedén behajthatott volna rajta. Néhány vékonyabb törzsű fát szinte kettéfűrészeltek a géppuskalövedékek, egy másik tövestül kifordulva a kerítésre borult. Halász orrából és füléből még szivárgott a vér, a nyakán csúnya seb lüktetett, a hasában tompa fájdalmat érzett. Képtelen volt megmozdulni, a szemhéja olyan nehéz volt, mintha ólomsúly húzta volna le. Amikor újra ki tudta nyitni a szemét, éppen feljött a nap. Hóval megmosta az arcát, aztán sebhintőport szórt a nyakára, és egy rögtönzött kötés segítségével elállította a vérzést, majd végigtapogatta magát, és megállapította, hogy semmije sem tört el. Csak ezek után lesett ki óvatosan a kerítés romjai mögül. Az orosz harckocsi kiegészítő roncsa még füstölgött, körülötte a hóban a legénység két megszenesedett tagja, kicsit távolabb az orosz gyalogosok hullái feküdtek. A saját embereit sem élve, sem halva nem látta sehol. A pisztolyán kívül, amelyet végszükség esetére a terepkabátja alatt hordott, minden fegyvere eltűnt. Megpróbált felállni, de megszedült, és rögtön visszaroskadt a földre. Egy pillanatra eszébe jutottak Eder szavai, és megkíséرتette a halál: kezébe vette a fegyverét, de aztán a tekintete a villára esett, és minden erejét összeszedve elkezdett az épület felé kúszni. A tágas előcsarnok gipszstukkóit a légnyomás úgy morzsolta szét, mint egy óriás keze; mindent belepett a törmelék és a fehér gipszpor. Halász nem vesztegette kiabálásra az erejét, tudta, hogy ha vannak is túlélők a házban, a pincében várják a harcok végét. Hamarosan rá is talált egy meredek lépcsőre, amely a

pincébe vezetett. Utolsó erejét összeszedve, a pisztolymarkolattal megdőngette a lépcső alján a vasajtót.

Csoszogásra, sugdosásra és fémes zajokra ébredt. Jód, éter, vizelet emelyítő szaga keveredett leves és tea illatával.

- Nyugodjon meg - egy ősz hajú, reverendát viselő férfi hajolt fölé, amikor kinyitotta a szemét. - Tamás atya vagyok. Tudjuk, ki maga, megpróbálunk segíteni. Bár nem súlyosak a sérülései, de sok vért vesztett, és valószínűleg enyhe légnyomást is kapott. Elláttam a sebeit, amennyire tőlem tellett, de egyelőre maradjon vesztég.

- Hol a ruhám? - nézett végig magán Halász. Az egyenruha helyett egy zsákszerű fekete ruha volt rajta.

- Elégettük. Itt nők, gyerekek és öregek vannak, nem kockáztathatuk meg, hogy az oroszok maga miatt vérfürdőt rendezzenek. És a pisztolyát se keresse - folytatta a pap, amikor látta, hogy Halász mindkét karjával maga körül tapogat. - De ne féljen, ebben a ruhában nem lesz bántódása.

- Miért, mi ez?

- A tartalék reverendám.

- Gondolja, hogy a papokat nem bántják?

- Tudja, a Nagy Háborúban mint fiatal tábori káplár szolgáltam az orosz fronton, és ott is estem fogságba - magyarázta a pap. - Hamar észrevettem, hogy a tanulatlan muzsikokból álló őrség tagjai, akik gyakran vadállati kegyetlenséggel bántak más foglyokkal, a papokra rá se mertek nézni. Aztán, amikor egy szibériai fogolytáborban volt szerencsém jobban megismerni az oroszokat, rájöttem, milyen babonás népség ez. Szibériában különösen rettegték a szent emberektől, ahogy maguk közt a papokat meg a tajgából elő-előbúvó szerzetesfélüket hívták. Ennek persze semmi köze Istenhez, de talán megmenti magát, és így minket se sodor veszélybe. Meglátjuk, hogy Sztálin meg a kommunizmus mit végzett velük, de azt hiszem, egy nép a lelke mélyén mindig ugyanolyan marad, ezen egyetlen politikai rendszer sem tud változtatni. Figyeljen ide, ha bejönnek, és azt kérdik magától, hogy „pop-e”, akkor csak annyit mondjon, hogy „da”. Megértette?

- Igen.

- Ezt pedig adja ide - mutatott a még mindig Halász nyakában lógó halálbárcára -, és ezt akassza a helyére - odanyújtott neki egy a szokásosnál jóval nagyobb, vékony bőrszíjon lógó fakeresztet.

Minden úgy történt, ahogy a pap mondta. Irtózatossá ricsaj ébresztette Halászt. „Germanszkij fasiszt?! Nyemecki?! Nyet, nyet fasiszt! Vengerszkij! Venrgerszkij!” A megrettent lakók és az orosz katonák egymást próbálták túlkiabálni.

Az oroszok átkutatták a pincét, és mindenkit a falhoz állítottak. Halászt is kirángatták az ágyából, de amikor meglátták rajta a reverendát, nyakában a keresztet, rögtön megenyhültek, és annak ellenére, hogy katonakorú férfi volt, nem keresték rajta a tetoválást, de még az óráját sem vették el.

Miután az oroszok a pincében zsákmányolt konyaktól részegen dalolászva távoztak a zsákmányukkal, Halászt újra elnyomta az álom. A vérveszteség, a fájdalomcsillapítók és az oroszok feltűnése keltette páni félelem minden erőt kiszívott a testéből. De az alvás sem hozott nyugalmat számára, ugyanaz a rémálom gyötörte órákon át: egy domb tetején állt, alatta széles mező terült el, ahol katonák sorakoztak hosszú, tömött oszlopban, valamennyien az SS egyenruháját viselték. Egy férfi állt előttük, Halásznak háttal, és parancsokat osztogatott. Előbb arra utasította a katonák első sorát, hogy vegyék elő a pisztolyukat, aztán arra, hogy emeljék a halántékukhoz, végül arra, hogy süssék el. Amint egy sor összeesett, a következő lépett a helyébe, és ez így ment tovább hosszú órákon át, egészen addig, amíg az utolsó sor is végzett magával. Akkor a Halásznak háttal álló katona megfordult; Eder megkínzott arca nézett vissza a Hauptscharführerre. Most mi következünk, mondta Eder, és föbe lőtte magát.

Arra ébredt, hogy fázik. A nyitott vasajtón át a pincébe áramló metszően hideg, de friss levegő kiragadta a rémálomból, kitisztította a fejét, az agya újra működésbe lépett. Élt, még mindig élt, és attól az szörnyű álmától is megszabadult, de tudta, hogy nincs biztonságban.

- A pap? - kérdezte a vizes kendővel a homlokát törölgető idős nő.
- Elment.
- Visszajön?
- Talán. Egész nap temet, sok a halott.
- Az oroszok?
- Tele van velük a környék, részegek, ünnepelnek.

Halász megértette, hogy nincs sok ideje. Az oroszok ma még az ünnepléssel és a fosztogatással vannak elfoglalva, ilyenkor a tiszték, ha akarnának, se tudnának a részeg legénységnek parancsolni. De

tudta, hogy holnapra a rend, ha lassan is, helyreáll, és a hajtóvadászat tovább folytatódik a még bujkáló német és magyar katonák után. Vészesen fogyott tehát az ideje, s bár még mindig gyenge volt, és a gyógyszer hatása is elmúlt, megint pokolian fájtak a sebei, ha élni akart, el kellett indulnia. Kapott egy fekete szövet télikabátot, azt vette fel a reverenda fölé, de nem merte elől begombolni, félt, hogy az oroszok sem az egyházi öltözetét, sem a nyakában a fakeresztet nem látják meg, és így nem ismerik majd fel benne a papot.

Az öregasszony igazat mondott, a környék hemzsegett az oroszoktól, de Halászt nem bántották. Egyszer egy ázsiai arcú, vágott szemű, tatárnak kinéző katona elállta az útját, de mielőtt elmondhatta volna, mit akar, egy másik, szőke orosz bajtársa „Pop! Pop!” kiabálással elrántotta a halálra vált arcú Halász elől.

A Remíz közelében, egy fiatal fákkal ölelt üres telken temettek, s bár Halász elhatározta, hogy Budakesziig és azon belül egykori kocsmájáig meg sem áll, most mégis mágnesként vonzotta a tekintetét a sírnak szánt gödör szélén szabályos sorokba fektetett hullák látványa. Maga sem tudta, hogyan történt, de a következő pillanatban letért a roncsokkal borított útról, és egyenesen a halottakhoz lépett. Lehetek vagy háromszázan, magyarok, németek mindenféle fegyvernemből, meg persze civilek. Halász a borzalomtól megkövülve egészen közel hajolt az arcokhoz, ahogy lassan végigment a sorok közt, amíg rá nem lelt arra, amit ha öntudatlanul is, keresett.

A szemük tágra nyílt, de a vonásaik meglepően nyugodtak voltak, a halántékuktól a szájuk sarkáig vékony vércsík húzódott. Halász hiába nézte figyelmesen a négy fiút, képtelen volt megkülönböztetni őket egymástól, pedig nem voltak ikrek, még csak testvérek sem. Négyük mellett közvetlenül Eder hullája feküdt, ugyanolyan fekete szélű lyukkal a fején, mint a többiek. Az ő szemét sem fogták le. Halász hosszan állt a halott Scharführer felett. Aki látta, azt gondolhatta, hogy itt egy pap, aki a halottakért imádkozik. De Halász nem ismerte Istent, és nem hitt a Vanhallaban sem, ő csak a rá leső pusztulást félte, s amikor végre el tudott szabadulni ettől a kihűlt tekintettől, csak az járt a fejében, hogy lám, ő mégiscsak legyőzte a halált.

Bogdán László

OTT TÚL, NEM MESSZE
MÁR EGY MÁSIK VILÁG VOLT...

*„Engem, mint egy folyót,
Nehéz idők utamból eltereltek,
Kicsérélték az életemet. Másik
Mederben zúg, a régit elkerülve,
A magam partjait nem ismerem.”*

(Anna Ahmatova: Az ötödik elégia)

*Setét Viola, Kátó Sándor, Técsy Sándor,
Váradi Bejer László, Mózes Attila és
Egyed Péter emlékére*

29. A SZERENCSE FIA

„Hol élnél szívesen?” – tűnik fel egy árny
a nagy platánfa alatt. „Egy szélmalomban.”
„Ez igen – somolygott a vadász. –
A szélmalom! Ketten is élhetnénk ottan.
Nem gondolod?
Mindig békésen elfértünk egymás mellett.
Rögeszméink is csak ritkán értek össze,
hogy felszikrázzanak a felismerések,
s egymásra csúsznak emlékeink is,
mint negatívok az előhívó vizében.
Egymás emlékei vagyunk.”

Valamikor a hetvenes évek elején,
egy soha el nem sülyedő délutánon
együtt ültünk akkori törzshelyünkön,
a bukaresti Berlin vendéglőben.
Akkor halt meg az édesapja, nem beszéltünk.

Boros poharában nézegette szomorú arcát,
s a repkény mélakórosan hazudozó sírverseit
a vendéglő nyári kertjének falán.
Aztán elfogyott a pénzünk, noha a tor
még nem ért, nem érhetett véget.
Jellemző módon akkori asztaltársaságunk
tagjai közül senki nem jelent meg.
S így, kényszerűen, a távozás mellett döntöttünk.
Az utcán megállott egy sorsjegyáros előtt.
Összekapartunk öt, tíz és huszonöt banikból
három lejt, s vett egy zárt sorsjegyet.
Kiderült, száz lejt nyertünk,
miheztartás végett akkor a Berlinben
hat lejt volt egy német sör és tizenkét lejt
egy deci orosz vodka. Visszamentünk
és hallgattunk tovább. Váratlanul jelent meg
egy, azóta szintén a másik világba távozó
ismerősünk, s mikor meghallotta,
hogy Laci nyert, s ezért jöhettünk vissza,
maliciózan jegyezte meg, igen, te a szerencse fia vagy.

Erre emlékezett néhány éve a Vörösmarty tér mellett,
az Arany bárány teraszán, sörét kortyolgatva.
Ekkor már megint írni kezdett,
s elmondta, második indulása sehogyan sem
akar sikeredni. Elfelejtettek, mondta.
Soha nem gondoltam volna, hogy ez ilyen.
Aztán felpörögtek az események.
Negyvenegy év után újra megjelent
egy prózakötete, a Pont Kiadó
kiadta egy válogatott elbeszéléskötetét,
s elbűvölő regényét egy vidracsalád
kálváriájáról. De ezek fogadtatását
már nem érhetette meg, tragikus
hirtelenséggel ragadta el a kór.
A Pont Kiadó újabb kötetei megjelenését ígéri,
elképzelem, ahogyan egy felhőről

nézeget bennünket, vagy a fényvilágból
fényként visszajár és elmereng azon,
hogy végül mégiscsak igaza volt
egykori ellenségének, aki azt híresztelte róla,
még a zátonyra futott sorsok balkáni
metropolisában, a hetvenes évek elején,
hogy a szerencse fia, mert neki minden sikerül.
Igen, neki, mondhatná az a hajdani kolléga,
akivel legfeljebb a másik világon
vitakozhatna tovább, ha találkoznának,
másodszor is sikerült, ami másoknak
egyszer sem. „Sokra mentem vele –
mondja a tisztáson, és elnéz a fejem mellett.
A platánfa lombjai között fáradhatatlanul motoz a szél. –
Annak a baromállatnak igaza volt!
Csakhogy nem a szerencse,
inkább a balszerencse fia voltam.”

Számtalan helyen találkozhattunk
a hatvanas évek vége óta, egyszer
együtt mentünk el a nárciszrétre.
Néztük a fényben villódzó fehér mezőt,
s váratlanul arról kezdett mesélni,
hogy a virágok élnek. S ők is látnak minket,
és a fák is, ahogyan mi őket,
ha egyáltalán látjuk, mert vannak,
akik nem látják, s ezért sem mindegy,
hogy hogyan élünk. Elképedten bámultam rá.
Hát igen. Ezt nem hangsúlyozta,
érzelmes ember lévén, érzelmességét
gondosan titkolta, szétindázott szövegeit
egy visszatérő motívum kötötte össze:
„jó katona legyél, baszd meg,
melegszívű, könnyedléptű, zavaros a Nyárád.”
A visszatérő motívum kötötte össze
félbemaradó elbeszéléseit, a nyolcvanas
években már le sem írta, viszont mesélte őket,

amelyek soha nem mondtak el szabályosan,
 áttekinthetően, célirányosan tagolva
 végig egy történetet,
 viszont kiadták mesélőjük, a vadász,
 halász, madarász és okleveles
 madártömő, állatbarát- és telepítő,
 természetvédő robotképét.
 S ha az elmozdulás is volt a lényeg –
 hittem az elején még botorul –
 ez a *robotkép* nem nagyon változhatott.
 Hogy igenis változott, s még mennyire –
 csak később jöhettek rá, de hát ez,
 a hetvenes évek elejéről nézelődve,
 még csak a beláthatatlan,
 baljós jövő eseménye.

30. ESŐK, ZERGÉK, HIÚZOK

Valamikor 1975 késő nyarán tűztél el.
 Kikísértelek a repülőtérre.
 Vigasztalanul zuhogott. Mindenesetre,
 amikor 1984. augusztus 20-án este felhívtál,
 hangod meglepően ismertnek tűnt a telefonban,
 mintha nem is telt volna el tíz év.
 „Mi van, baszd meg – üvöltöttél –,
 itt ázok a lúval együtt és zavaros a Nyárád!”
 Végre válaszoltál kérdéseimre is:
 hogy honnan beszélsz?
 S akkor megértettem, miért cseng annyira
 otthonosan a hangod. „Igen, téged mindig
 a részletek érdekeltek, miközben én
 álltam a színház előtt, az esőben!”
 Vigasztalanul zuhogott, elállíthatatlanul.
 Úgy, ahogyan csak elvetemült augusztusi
 estéken tud zuhogni. Mivel már ácsolták
 a felvonulási tribünt, szóltam,
 akár le is ugorhatnál értem, s neked végre

leesett a tantusz és nemsokára patkány-
vadász zöld egyenruhára emlékeztető
kabátodban álltál előttem. A két eső – ahogy
fapapucsomban slattyogva és a vizet spriccelve
előre haladok a téren, menthetetlenül
összekeveredik, és te arról beszélsz, hogy mi
hiányzik az alpesi tájból. „A levegő, a szagok,
a táj illata tényleg csodálatos volt, megvadultam,
lefeküdtem a fűre, haraptam a füvet,
mint a lovak, rohanni szerettem volna,
énekelni, üvölteni. Felültem a fűben.
Szívtam a hegyi levegőt. Borzongtam.
Szédültem, sírhatnékom támadt.
A sötétben csak néhány
Szent János bogárka fénylett.
Elmosódtak már a távoli menedékházak
lámpásainak fényei. De én csak
üldögéltem, úgy éreztem, otthon vagyok,
valahol a Kárpátokban,
amikor hirtelen döbbsentem rá,
hogy már percek óta nyugtalanít valami.
Hiányérzetem volt, de csak egy óra múlva
jöttem rá, hogy csend van!
És ez zavar. A csend.”
„Miért, a Kárpátokban nincsen csend?”
„Nincsen. Üvöltenek a farkasok,
vagy orgonálnak.
Te tudod, hogy miket csinálnak,
költő vagy, de csend az aztán nincsen!”
„És farkasok sincsenek?” „Jó, hogy
azt nem kérded, elefántok vannak-e?
Régen járhattak erre Hannibál elefántjai...”
„Egyáltalán élnek az Alpokban még
vadállatok?” „Hát éppen azért
küldtek oda minket, hogy zergefogás
mellett nézzünk utána, miket lehetne csinálni,
hogyan lehetne esetleg telepíteni?”

Voltak már kísérletek. Szlovák hiúzokat és vadmacskákat telepítettek egy körzetbe. Befogták őket a cseh erdőkben, és az Alpokban eresztették szélnek, hogy boldoguljanak. Fel is trancsírozták a gyanútlan zergéket, mert ezekből időközben kiveszett a reflex. A levegőből érkező veszély tudata vagy érzete még nem halt ki az ösztöneikből, pedig a sasok is elég régen elrepültek már az Alpok légteréből. Figyeltem másnap távcsővel, ahogyan büszkén, menekülésre azonnal készen szobroznak a szirten, és elhúz fölöttük egy-egy vitorlázó repülő. Szinte hozzásimultak a sziklához, bebújtak volna akár egy picurka repedésbe is, keresték a rést, hogy elbújhassanak!

De a hiúzak elől nem menekültek, megálltak, és bambán várták, hogy mi lesz?

Mire azok a vérszomjas dögök...

Na, azért ennyit még te is el tudsz képzelni, nem? Mészárolták őket, mint dicső elődeink a törököt Rigómezőn. Nem volt más megoldás, újra be kellett fogni őket, mielőtt kipusztítják az Alpok egész zergeállományát, de erről is meséltem már neked, miről nem? Én megyek is, nemsokára úgy is találkozunk, sokkal hamarabb, mint gondolnád. Ahoj.”

És ott állok megint egyedül a sötét erdőben. Csak képzelet, mi?

S hirtelen tűnik fel egy angyali árny.

Ferencz Imre

PÉTER

Csak Péter Laci ne jutna eszembe
a rendszerváltás után sportújságot adott ki
tucatnyi vállalkozásba fogott
ötleteinek kezdeményezéseinek
se szeri se száma nem volt

ebből Onászisz lesz mondták
hanem egy idő után a
csód jelei kezdtek mutatkozni
de ő továbbra is újabb és újabb
elképzelésekkel ötletekkel
lepte meg a világot

egy délután gyűlést hívott össze
meghívta azokat akikkel együttműködne
egy országos magyar nyelvű napilap indításánál
és aminek a terjesztése szórása
majd repülőgépről történne
mint laptulajdonos és főszerkesztő
két főszerkesztő-helyettest nevezett ki
jelesen engemet és Matekovics Jánost

Matekovics már témában volt
ő készítette el a színopszist a stratégiai tervet
legalább húsz gépelt oldalt olvasott fel
én a meglepetéstől és a megtiszteltetéstől
szóhoz sem jutottam hallgattam

a gyűlés után ketten maradtunk Matekoviccsal
elkísértem őt a vasútállomás felé
Sepsiszentgyörgyről jött fel oda indult vissza

menet közben azt mondta fizessen neki
egy féldecit mert egy vasa sincsen

két főszerkesztő-helyettes egy bárban
várakozó álláspont vonatindulás előtt
egy soha meg nem jelenő országos magyar napilap
két főszerkesztő-helyettes két féldeci mellett
átmenetileg amíg a vonat befut
amíg a repülőgép felszáll

Péter másnap eltűnt a nagyvilágban
a gyűlés talán csak egy elterelő hadművelet volt

a csicsói pályaudvaron a történelem
nem azon a vágányon indult tovább
amelyen várható volt

Péter aztán valahol külföldön tartózkodott
néha megjelent aztán eltűnt
mendemondák keringtek róla mondták
meglátjátok egyszer győztesen visszatér
és pályára áll mint egy úrhajó

aztán hatvanévesen
Csíkszeredában a Kájoni János nevét viselő
megyei könyvtárban bemutatta
a szerelmes verseit tartalmazó kötetét

lehet megírja egyszer majd élete kalandos történeteit
lehet hogy bölcs tanácsokat ad majd azoknak akik már
egy másik korszakban születtek és akik
már egy másik világot szeretnének megváltani

hogyan főszerkesztő-helyettes-jelölt voltam
per pillanat egyszer az életben
azt neki köszönhetem

csak Péter Laci ne jutna eszembe
de eszembe jut

D. KISS

Csak D. Kiss János ne jutna eszembe
látom az alakját hallom a hangját vajon
mi szél vetette a mi tájainkra Arad környékéről
itt a román nyelvű megyei lapnál dolgozott
aztán tudósítója lett a központi román nyelvű pártlapnak
anyanyelvi szinten ismerte tudta a román nyelvet
néha úgy érezte hogy magyarként román lapba írni
nem hősiesség és a nevével a hatalom
csupán az együttélést a testvériséget
szándékszik illusztrálni

dőlt belőle a humor az önirónia főleg ha megivott
egy-két nerángaszt mert így nevezte a féldecit
mindig volt egy-két találó versidézet a tarsolyában
AHOGY A NAGY KÖLTŐ MONDOTTA
kezde és idézte rendszerint József Attilát

a rendszerváltás után létrehozta a TROMF
nevű magyar nyelvű satirikus hetilapot
amely rövid időn belül túllépte az ötvenezres
példányszámot halálra röhögte magát a nép
ő volt a TROMF-király körülötte népes csapat
szorgoskodott írt humort rajzolt karikatúrát

hanem ez a humor nem nagyon tetszett
az új világ régi embereinek és rövidesen
egy esti órában valahol a TROMF-királyt
agyba-főbe verték

négy év elég volt ahhoz
hogy a nép kikacagja magát a lap
példányszáma visszazuhant négyezerre
így aztán már az új világ régi emberei
a bátor fiúk legyintettek
nem bántották többé a TROMF-királyt

de bántotta őt a betegsége
alig múlt ötvenéves a mája kezdte felmondani
a szolgálatot nem volt már sok neki hátra
amikor meglátogattam azt mondta
AHOGY A NAGY KÖLTŐ MONDOTTA
ebbe más is belehalt már

vitte magával a Tromfot is mint
Dugonics Titusz a törököt de hát
szűntek meg már ennél komolyabb lapok is
a történelem folyamán

csak D. Kiss János ne jutna eszembe
de eszembe jut

(akril, vászon, 50 x 70 cm)

Székely Szabolcs

31.

Elegendő néhány fontos pillanatban
nem lenni ott, ahol lenni kell,
hogy az ember olyanná váljon,
mint aki nincsen,

jámbor, alföldi haszonállat,
szelíd, sebeiről mit sem tudó,
egyszóval pont olyan,
mint egy velem ellentétes

és egy velem ellentétessel
ellentétes ember. Most, hogy
ártalmatlan vagy és kétségbeesett,

már nem merlek megkérdezni arról,
miért hitted azt, hogy valami jobbra
lenne szükség - nem pedig rád.

33.

Ha nem teszek meg valamit,
amit szerintem meg kéne tennem,
mert azt gondolom, hogy csupán
valamiért képtelen vagyok megtenni -

ma már szinte biztosan tudom,
hogy akkor nem kell cselekednem,
mert valamiért mégiscsak ez történik velem:
én csinálom, hogy nem cselekszem.

Tudom – ez nem segít. A szégyennek
színe van, rossz szokás, nem tágít utamból –
nem cselekszem.

Az ösvényen felbukkanó hegyi vad
nézi a magát halottnak tettető
kirándulót. Melyikük nem mozdul tovább.

46.

Ne az legyen, hogy úgy ismertelek meg,
mint kihalás előtti nomád népek az istent,
olyan szépen és feleslegesen, annak az őserdőnek
a mélyén, amelyet négy sarkánál elkezdtek
felégetni már, egy transzkontinentális autópálya
megépítése érdekében – vagy ahogy
életük úgynevezett csúcán kerekévfordulós
születésnapjukat ünneplő férfiaknak
abban a változó méretű kertben,
azon a változó létszámú kerti poharazgatáson,
abban a változó időtartamra szavatolt szívben
– szerelem, hús, gyerekek, kendő, étvágy,
távolról egy vonat hangja kattog – ismerős
lesz a légszomj, az iránytalan gödör.

48.

Fél évvel azután, hogy
egy tóparti vasútállomáson
egy magyar költő testébe hajtott
a tehervonat; és fél évvel azelőtt,
hogy egy mediterrán város
közelében a hegytetőn felszögeztek

a fára egy zsidó gyógyítót. Harminckettő
és harminchárom között ébren vagyok,
mert a gyerek nem alszik el. A ringatással
újra álmodni kezd. Én viszont
nem fekszem vissza most már:
teleeresztem a kádat egy kihalt
tenger vizével, lebegni készül
benne, ami él: megszületni fog.

(akril, vászon, 80 x 80 cm)

Fátyol Viktória

TE

Bizonytalan, mint egy Parkinson-kóros
kezében egy kanál leves.

Január van, megindulok hát,
legyen mire fogni a remegést.
Sürget, de visszatart indulatával
a szél, marasztal, hiányoznék a viharából.

Akár most is vége lehetne.

Elégedett vagyok, tán már
nyomaszt is a mámor.

Mindenem megvan, ami kellett:
három hónapja álló csend
a párkányon lévő bögrében.

Minél halkabban akarnám,
annál jobban recsenő
padló talpam alatt.

Kötetnyi érzelem, eldugva,
kacathalmaz alján.

TRÉFA

Konkrétan elhabogok most mindent.

Hogy milyen volt édesanyám parfümje
a temetésen, hogy a látszatoktól túlfűtött

világ még annál is jobban megfullaszt.

Hogy most várok valakire, pedig
én mentem rossz helyre, és
hogy ez mennyire jólesik.

Valamiről kéne írni.
Tele közhellyel, olyan szavakkal, amik
rád utalnak, de ez most nem erről szól.

Ujjaimmal simítom ki ingemből
az éveket, tépem fel a sebeket.

Ez mind csak tréfa, látod te is, csak
kicsit arrébb kell állnod, mert a vén
hölgy, melynek neve Romlás, eltakarja.

(akril, vászon, 60 x 80 cm)

Kontra Ferenc

HA VISSZATÉRNEK

Lesz majd ilyen bőrkabátom, amin sok a zseb, az jutott az eszembe, amikor kiszállni láttam őket az autóból, négyen voltak. Akkor még nem voltam tudatában annak, hogy az a három év abban az életkorban mennyit jelent. Mi gyerekek voltunk, nekik pedig kocsijuk volt, rendszám-tábla nélkül hajtották, még hozzá felváltva. Igazi vagányok módjára viselkedtek. A környék összes sörözőjében néven szólították őket. Szerintem ügyet sem vetettek ránk, pedig mi is hárman voltunk. És nekünk is megvolt már a törzshelyünk, ahol ittunk, dohányoztunk.

Még annyi élet sem maradt rajta, mint egy valamirevaló senki szigetén. Kiszáradt erdőre hasonlított, a naptól és a fagytól felpergett kátrányszigetelés sercegett a léptünk alatt, mint a platánávar. Rozsdás antennacsonkok álltak ki belőle, kábeleket csattogtatott ágaik között a szél. Mert ezek a régi antennák csak ottmaradtak, már nem fogták az adásokat, csak úgy görbültek vagy dőltek meg, ahogyan éltek, még ha lepusztította is őket alaposan az évtizedek vihara, azért csenevészeken is fák maradtak, és a városi galambok nagyon is otthonosnak találták némelyiket. A lapos tető síkja a szemközti ház nyolcadik emeletének magasságában ért véget. A köztés szakaszban emelkedett fel a daru nyaka, amelyen sodronykötelet vetettek át: a lent és a fent síkját járta ingázva munka közben egy fém raklap. Az építkezés vasbeton alapjaiból kinéztünk legalább tíz emeletet. Akkor teljesen eltakarja a kilátást, és semmit sem látunk majd a városból. Mi majd olyanok leszünk, mint akik egy süllyedő fedélzeten rekedtek.

És ha visszatérnek, kérdezte fojtott hangon Prikk, mintha befelé szívná a szavait.

Nem hiszem, fürkészte Fütty a leendő épület árkában tébláboló építőket. Mint amikor egy óceánjáró partot ér.

Mert akik elmennek, nem hagynak maguk után semmi értékeset. Amit hagynak, az nem is lehet igazán fontos nekik, felveri a gaz. Mindegy, hogy hiányoznak vagy látni sem akarjuk őket. Egyszer csak nincsenek.

Olyanok, mint a nyitva felejtett ajtó, még várni kell, hátha, mondta Prikk, de nem mondott semmit végig, mert az avarba bizonytalanság fészkelte magát, néha visszapillantott saját lépteinek reccsenésére. Az egyetlen biztos érv, amit kimondott, az így hangzott:

Hárman kevesen leszünk hozzá.

Ki legyen a negyedik?

Annál többen felesleges, tényleg. Egy negyedik semmit sem értene az egészből, mondtam.

Aztán a ház helyén éjszaka lett. Csak néhányan érezhették benne azt az illatot.

Elmúlt három év, ki gondolta volna, mondta a zöldséges, aki régi barakkját tákolta napok óta. Tenyéryni rézrakattal babrált a neonreklám alatt. Meg sem ismerném őket, nem akármilyen három év volt, azóta megnyúlt az arcuk, a végtagjaik, mint a marslakók, sápatagok lettek. Azelőtt itt játszottak, most meg csak ülnek, és nem szólnak egymáshoz.

Mindig elfogy a tej, mire ideérek, duzzogott az asszony.

Reggel keljen korábban! Ilyen kis bódében nem tudok többet tárolni.

Az autó tetejére könyököltünk, mintha nem is rólunk beszélne a saját szomszédjaink. Néztük a zöldségest, hogyan rak retekpiramist. Szemben a Yacht Club ajtaján James Arthur Empty Space című dala recsegett kifelé. A másodszori ismétlés után szólalt meg Prikk:

Legyen a Fűves.

Kockázatos. De a második retekhegy után Fütty hozzátette még, hogy: meggondolom.

A zöldséges megállás nélkül rakta ki az árut, mintha ott sem lettünk volna. Újkrumplik gurultak a lábuk elé.

Mert nem lehet megbízni benne, gondoltam. Abban a csatársorban, ahova ő tartozik, folyton feladják egymást; túlságosan beleolvadt abba a biliárdklubba, ahol lassan minden egyformán dohos lett, talán mert ugyanazzal a zöld posztóval húzták be a székeket is, függöny gyanánt az ablakokat is, ettől nem néztek sehova, pedig láthatták volna a kutyákat sétáltatók távozó lépteit. Fűves volt a menő, aztán olyan alázatos lett a kis tenyércsomagjaival, mint egy vécés néni. Mert akit elverték néhányszor, az vagy elmegy innen, vagy meghúzza magát, és ijedten néz szét minden sarkon. Mióta a motorját egy lepattant Renault-ra cserélte, azóta megnyugodott. Nagy pénzekkel

csak finoman, hajlékonyan, szokta mondani, ezért felemás Nike volt a lábán.

Miért állna mellénk?

Mondjuk dacból. Ő sem szeretné, ha visszatérnének.

Füves beletörődött, hogy kiszorult a bejárat előtt hangoskodók társaságából. Csendességével csak néhány állandó vevőt vonzott, azok tartották el, a többiek észre sem vették. A pult belső sarkánál ült, ahonnan jól látta a képernyőt. Underground és rap klipek villogtak éppen.

Prikk és Fütty kezében felpattintott Helles doboz lötyögött. Feszültség vibrált körülöttük. Változott a zene. Füvesnek be nem állt a szája:

Nézenek oda, kiket látnak a szemeim, csak nem felnőttetek a színvonalamra? Szóval megpróbáljátok. Aztán ha hánytok, ne mindjárt a sürgősségire szaladjatok!

Nagy lett a szád! Mi még nem lettünk dohosak! Nem, nem jó a szöveged. Nem fű kell. Kiöregedtél, köpte gyors egymásutánban a szavakat Fütty egy Tom Waits-balladán keresztül, mintha sűrű hangfüggöny lett volna, amely átenged minden lényegtelen:

Mesélj nekünk az illatról!

Yesterday is here...

Azt mondtad, kiöregedtem, te pedig sosem ismerted Tom Waitset, pedig megmondta: „your old hometown is so far away”.

Miért nem mentél velük?

Elmeséljem, miért maradtam ki?

Azt már mesélted, mondta Fütty. Nem akartál a csicskásuk lenni.

Sosem tartok senkivel.

Talán mi sem, mondta Prikk.

Ti vagytok a többes szám, én egyes szám akartam maradni ebben a gödörben.

Ha össze tudnánk rakni egy motort, mi most nem lennénk itt, szaladt ki a száján Füttynek, amivel nyomban elárulta, hogy az egész nem az ő ötlete volt.

Kizöldült alatta a fű. Előbb-utóbb feltűnne másoknak is. Azért nem tudták elvinni, mert nem gyújtott. Biztosan alkatrészeket kellene cserélni benne. Belerozsdásodott a várakozásba, gondolta Prikk.

Sosem gondoltam volna, hogy engem bárki rávesz egy ekkora baromságra: felcipelni ezt a roncsot a semmiért, mondta Füves.

Előbb leszerelték a négy ajtaját, amihez elegendő volt a csavarhúzó. Aztán jött a belseje, az ülések, a sebességváltó, amilyen sorrendben eszközbe jutott. Az illat beitta magát a huzatba, rájuk ragadt, mint valami nyúlós-ragadós tengeri állat.

Egymásra rakták a négy kereket, és felvitték a lifttel. Aztán az üléseket cipelték, fent a tetőn egymáshoz drótozták őket, nehogy elvigye a szél. Ingáztak még néhányszor a csavarokkal telerakott dobozokkal. Az éjszaka közepén jártak, álmaik borotvaélén imbolyogtak a tető peremén. Pirkadatra belefáradtak.

Másnap tovább terpeszkedett a roncsstelep. Prikk műanyag fagyaltosdobozokban vitte fel az alátéteket. Fűves letette a feltöltött akkumulátort a kátrányavarba, és azt a helyet kinevezte a dolgok középpontjának: origónak. Csak a váz maradt lenn a parkolóban; úgy nézett ki, mint egy bűvár csontváza az óceán fenekén, melyről lerágták a piranhák a húst.

Persze, hogy megvesztegethető a darukezelő, hunyorgott Fűves, és azt is tudom, mivel.

A hetedik felett örködött a telihold meg az antennák. Nagy szélben hallani lehetett, hogyan csapkodják a kábelek a Coco Jumbo ritmusát. Prikk ágya felett nehezedett a roncsshalom. Úgy érezte, ha lábujjhegyre áll, megérintheti, a plafon felett volt, szinte érezte a súlyát, mégis olyan megfoghatatlan maradt, mint az az illat.

Tccc, Tccc, Tccc. Aztán újra: tccc, tccc, tccc. Tisztán felismerte a dísztárcsa hangját, mintha csak egy karnyújtásnyira lett volna, egyre hangosabban és erőteljesebben szaporázta az eső. Nem tudott tőle elaludni. Felkelt és kiment a folyosóra. Egyre hangosabb lett a tccc, tccc, tccc. Felszaladt a vaslétrán, kinyomta a feje felett az ajtót, lecsapódott a tócsába. Nem is tócsák voltak, hanem sekélyebb-mélyebb folyamatos vízfelület. Gyorsan visszacsukta az ajtót, ne zuhogjon be a víz a lépcsőházba. Tocsogott a strandpapucsban a roncskupac körül. Valami ismerős jött felé, ami megfoghatatlan, mégis kellemes, amiért érdemes feljönni a tetőre: megcsapta az orrát az illat, és élményeket keresett hozzá: mint amikor frissen kaszált fűre esik, mint amikor a pokrócra hull a zápor, vagy amikor a trágyát éri, azonnal kiveri a szagát, arról lehet felismerni, mindent az illata árul el. Sometime's they come back, cikázott végig egy villám, és észrevette, hogy már

átázott a pizsamája, szétnyílt rajta a slicc, még sosem hugyozott ilyen magasságból, versenyre kelve az esővel.

Megázik az autó, és egy adta rozsdá lesz. Nem tudta megállapítani, hogy mi szól hangosabban. A műanyag vagy az üveg. Egyformán szólt a cseppek dobolása mindegyiken. Végül csak a motorház tetejét fordította az oldalára, a díztárcsákat nem is találta meg a sötétben. A gyér utcai világítás nem ért fel a tető közepéig, az origóig, ahol az alkatrészek gyülekeztek, idegenek voltak, mint az óceánok senki szigetei. Még soha nem látta a várost a tetőről éjszaka, esőben. Két lépés választotta el az épület szélétől, amely betonkockákkal volt végigrakva. Láttá lent az autók féklámpáit a piros előtt. Fülében visszhangzott a vasfűrész visitásának emléke, olyan éles volt, mintha egy állatot ölnének, a szétcsapódó szikrák visszatükrözödték a tócsákban. A szagatott sáv a parkoló felé vitt, ahol a kék neongömb megvilágított egy menekülő parcellát. Olyanok voltak rajta a növények, mintha menekülnének; buja, vértelen indákat hajtottak, hogy megszabaduljanak az elhagyott autó nyomasztó sötétségétől, nem sejtve közben, hogy csak addig nyújtózkodhatnak, amíg éri őket a fény. Reggelig zuhog az eső, csak addig élnek, aztán kisüt a nap, és odaparkolnak a megüresedett helyre. Ha kisüt, visszatérnek. Ha minden felszáradt. Ha minden, akkor mi is utánuk megyünk, gondoltam magamban, miközben nézegettem a daru karcsú nyakát, és odaképzeltam az emelkedő karosszériát; mint a gólya, ahogyan felhoz egy békát a mocsárból, és a zsákmány nyekken egyet, ahogy a kátrányavarba ér, teljes súlyával a kerekeket helyettesítő négy betontéglára nehezedik; egy mozdulat, és a kampó elengedi a vázat, emelkedik vissza az égbe, a daru visszahúzza a nyakát, mintha szégyellené magát, hogy megvesztegették, csőrébe a házgyári elemek helyett olyasmi került, amiről a Nagy Természetkönyv sem tudott, és vasfejével reggelre elfelejti, merre repült zsákmányával az éjszaka. Mintha így történt volna:

A piacon olcsó a forrasztórúd, vegyél még négyet, mondta Füves.

Fütty olyan ügyesen dolgozott, mint egy karosszerialakatos, de a motorhoz nem értett. Mire a csomagtartó teteje a helyére került, megjött Prikk a forrasztórudakkal meg a vörös Helles dobozokkal.

Még egy hetes eső, és odakozmál az egész, mondta Füves, aztán smirglizhetünk előlről, semmilyen illat nem segít rajtunk. Mással nem találkozótál?

A szigszalag végét felfuttatta a szél az egyik antennaágra.

Vasaltunk már eleget, eleget, eleget, így hangzott az új, kormánybehelyezéskor keletkezett dal, és még egy óra múlva sem sikerült a hengeres fejet a csuklóhoz illeszteni. Alaposan megizzadtunk.

Szétszedni egyszerűbb volt, szuszogta Prikk.

Ennek mindegy, hol áll, szögezte le Fűves.

Mondjuk az Indiai-óceánban. A Keeling-szigetek csak a sós vízzel határosak, dudorászta Fütty.

A tartályt is be kellett foltozni. Töltöttek bele húsz liter benzint, mondván, hogy ennyi elég lesz.

Ennyivel át lehetne jutni. Attól függ, hova, szölt Prikk. Nekifutásból a szomszéd tetőre...

Figyeljetekek rám: egyenesen, ilyen nincs sehol, mondta Fütty. Olyan lesz, mint a hinta. A kötél hossza az épület hossza, soha el nem enged. Ingázhat, szabadnak érezheti magát, valójában folyton egy helyben marad, élvezheti a repülést, amíg meg nem eszi a rozsda. Csak a miénk lesz, senki másé. Egy érzésről nem lehet beszélni, mondtam.

Hallgattak, mint egy mélyről felbukkanó, arcvesztett lény, akinek maga a levegő is elég öröm, aztán körülszagol, és megérzi a nagy fehér illatot. Ilyen érzést hívott elő a tetőn a felbőfőgő motor, amikor Fűves a két drótot óvatosan egymáshoz illesztette, mintha attól tartana, hogy megrázza, és a következő pillanatban el kell vetnie magát, összegörnyedve hevert az első ülés előtt a padlón... aztán elhallgatott, és a további próbálkozásokkor egyre gyengébb hangon reszelődött az indító.

Ügyetlenkedsz, feleslegesen pörgeted fel annyira, türelmetlenkedett Fütty. Toljuk meg!

Odakormányozott a legközelebbi sarokba.

Aki nem tudná az iskolából, átlósan a leghosszabb az út!

Szökkent kettőt az autó, és a lendülettől berugódott a motor; egyenletes hangon járt tovább, leállt vele az origóban. Megengedem, hogy az első légy, mondta Fűves.

Arra gondolt, hogy tovább kellene száguldani a végtelenbe hosszabított vonalak mentén, ahol a dolgok elveszítik a súlyukat, a zuhanásukat; Prikk kerülgette az antennákat, úgy érezte, mintha az óceán senki szigetén lenne, az illat betöltötte az utasteret, a szélvédőn óriás volt az égbolt, felhőfejű, ősz óriás. Nyolcasokat tett a tetőn. A kerekek

szirmokat rajzoltak a kátrányavarba, az origó lett a virág közepe. Az átlók keresztezőpontja. A zuhanás könnyű súlya. Ő volt az első.

Kiszállhatsz! Maradj kívül!

Nincs is más tanács, gondolta Prikk, csak a kívül maradni, kezét összekulcsolta a kormányon, mintha nem akarná elengedni, mintha bennünket akarna bosszantani, akik sorra szeretnének kerülni, akik azt üvöltik az üveget az öklükkel verve, hogy most én, most én, most én jövök.

Hogy tegye meg mindenki a maga nyolcasait az antennák között olyan magasságban, ahol már a felhők járnak. Aztán megbeszéltük, hogy másnap átfestjük fehérre, hogy eltüntessük a forradásokat, a töréseket. Hogy ne ismerjék fel, ha visszatérnek. Azért, hogy tiszta legyen. Azért, hogy jobban látsszon odafentről, akik idelátnak az égből, a Jóisten meg a repülők, hogy itt nyolcasozik egy autó a tetőn. Az számít a közlekedésben, a játékban, a hóban: csak a fehér dolgoknak van igazán jó illatuk.

Piranhariasztó is kellene rá, mondta valaki. Vagy csak gondolta. Mintha így történt volna.

Mintha befelé hordta volna a morajlást a szél, megemelgette a bútorokat a sötétség vize, egymáshoz ütődtek, türelmetlenül odább lökdösték egymást, hintáztak a tárgyak, mint egy hajótörött képzeletében. Koccanásra ébredtem, aztán a gyorsuló, közeledő hang egyértelműen a tudomra adta, hogy elindult a földszintről a lift. Végighúzott felfelé a ház gerincén, és megállt legfelül, a hetedik emeleten, a folyosón nyílt a liftajtó, majd becsukódott. De az érkezők nem csengettek be sehova, álltak az ajtóm előtt. Talán értem jöttek. Rövid csend következett. Nem jöttek senkihez, nem jöttek senkiért. Néhány pillanatig tétováságnak tűnt a csend. Nem szóltak semmit, elindultak a lépcsőn felfelé. Ettől rezonált be az ablak, léptük ütemtévesztése szisszent a vitrin üvegén. Nem lehetett eldönteni, hogy cipők vagy csizmák. Kondult a tető lecsapódó vasajtaja, mint az üres fazék. Hintázott egyet tőle a csillár. Léptek vonultak át az ágyam fölött. Csapódtak a kocsiajtók, egymás után mind a négy. Beindították a motort. Megmondtam előre, majd beszívják azt az illatot, és a tüdejükben elviszik, ha visszatérnek.

Szántó T. Gábor
EURÓPA SZIMFÓNIA

M^aia hiánya feleleveníti Andrásban Radu¹ halálának emlékét. Még most is érzi az ernyedte test súlyát, ahogy a kötél lóg, és próbálja megemelni. A két hiányérzet magányában egymásba úszik, befelhőzi gondolatait, nem tud koncentrálni. Félretol könyvet, kottát, a városban őgyeleg egész délután és este. Elönti az önvád, rágódik, magában keresi a hibát, miért veszít el mindenkit, aki fontos a számára.

Nem hisz igazán abban, hogy Maiát viszontláthatja, de elszakadni sem képes tőle. Hiába vannak más nők, főiskolai évfolyamtársak és városi egyetemisták, akikkel összejárnak sörözni, politizálni, minden hírt vele beszélne meg, azt is, hogy a román néphadsereg kimaradt az augusztusi csehszlovákiai bevonulásból. Levéltől telefonig, telefontól a következő levélig számítja az időt, közben alkalmi szeretők karjában keres megkönnyebbülést. Mintha nem tudna, vagy nem akarna más nőkhöz közelebb kerülni, hogy ne kelljen újra átélnie a veszteséget. Ha néha barátkozna, hirtelen lelkesedését mások sokallják, ezért férfítársasága sincs. Néhányan emlékeznek rá, hogy amikor Maiával járt, nem tartott kapcsolatot senkivel.

Egyszerre érez kétségbeesett vágyat és néha alig fékezhető haragot a lány iránt. Amikor beszélnek, csillapulnak az indulatai, viszont lelkiismeret-furdalása támad. De hát Maia sem várhatja el, hogy beláthatatlan ideig önmegtartóztatásban éljen.

Nyomasztja, hogy nem tud megnyílni senkinek, még Maiának sem, viszont nem kíváncsi másra, és semmi sem tudja lekötni a figyelmét, csak a zene. Nem látja a kiutat a csapdából. Az utóbbi időben, ha Maiával beszélnek, nem kerül szóba kapcsolatuk jövője, se ígéreteket nem tesznek, se vallomásokat.

---

1 *Az Európa szimfónia* az erdélyi román-magyar családban nevelkedő zenész fiú, András felnőtté válását mutatja be a hidegháború és a Securitate árnyékában, s egy határokon átívelő szerelem történetét Kolozsvár és Nyugat-Berlin között, ahol a fiatalok a '68-as diákmozgalmak és a terrorizmus légkörében keresik saját útjukat. Részlet a Scolar Kiadónál megjelenő regényből.

Lehetetlenül rövid, néhány perces telefonokat folytatnak. Így is elakadnak néha, és keresik a témát, hogy fenntartsák a beszélgetést, amit egyikük se szeretne megszakítani. Maia lelkesedni tud minden új bútorért vagy ruháért, és minden társasági hírért, amit Kolozsvárról hall, vagy amiről ő beszámol. Még fotókat is küld, amiben új ruháiban pózol.

András ilyenkor mindig megkönnyebbül, mert a képeken egyedül szerepel. Ha lenne valakije, megmondaná, nem levelezne vele feleslegesen hónapokig, annál gyakorlatiasabb. Nem tudja, hogy juthatna ki hozzá, amikor senkinek nem adnak útlevelet Nyugatra. A saját hétköznapijairól a tanuláson kívül nem nagyon van mit írnia, a politikát pedig többnyire kerülik, bár Andrást egyre jobban nyomasztja mindaz, ami körülveszi. Sejtí, hogy a telefonokat lehallgathatják, és felbonthatják a leveleiket, ezért óvatos.

Az új pártfőtitkár, Nicolae Ceaușescu nemrég Bukarestben még százezres népgyűlésen bírálta a Varsói Szerződés országainak csehszlovákiai intervencióját, a belügyekbe való beavatkozást, és amellet kardoskodott, hogy a szocialista országok tárgyalások útján rendezzék a helyzetet, amivel kivívta a Nyugat szimpátiáját. A belpolitikában viszont vasfegyelem és szűklátókörűség uralkodik, mindenkinek vigyáznia kell, mit beszél, mert sosem tudhatja, nem jelenti-e fel valaki.

Ősszel magyar és román nyelvű röpcédulák tűnnek fel Kolozsváron, melyeken szabad sajtót, szabad választásokat, többpártrendszert, független szakszervezeteket, tanszabadságot követelnek, valamint a kisebbségek jogainak tiszteletben tartását. Több százat fedeznek fel a stencilezett szórólappokból.

Amikor a szilveszteri családi ebéden Enikő aggódva szóba hozza az ügyet, András a vállát vonogatja. Az egyetemisták többsége egyetért a követelésekkel. Egész Európa forrong. Mindenki tudja, mi történt Párizsban és Prágában.

De azt is látták, mi lett a vége, csap az asztalra Gheorghe.

Ugye, semmi ilyesmiben nem vesz részt, kérdi Enikő Andrást. Apja miatt se teheti, pillant Gheorghéra. Képzeld csak el, mi lenne belőle.

Ha mindig tekintettel lenne az elvárásaikra, sohasem lehetett volna például zenész, válaszol gúnyosan András.

Ne legyen szemtelen, csap az asztalra Gheorghe, és felpattan. Amíg az ő asztaluknál eszik, adja meg a tiszteletet.

Hagyják abba, emelkedik fel Enikő is, hol az egyikükre, hol a másikukra pillantva.

Mindig csak a fiát védi, veti oda Gheorghe sértetten. Mintha ártatlan bárány lenne.

Otthagyja anyját és fiát, leakasztja bekecsét a fogasról. Indul kifelé a kertbe, hátra, a szerszámoskamrához, ahol ilyenkor fűr-farag. Az ajtóból visszafordul Andráshoz.

Ha belekeveredik valamibe, nem tudja kihúzni a szarból. Diákokat hallgatnak ki. Letartóztatások vannak, eljárások indulnak. Többeket kizárnak az egyetemről. Próbáljon legalább addig kimaradni a balhéból, amíg azt a kurva diplomát megszerzi.

Meglesz a diploma, bólint András, nyugodjon meg. Bár nem érti, miért olyan fontos, ha azt sem akarta, hogy zenész legyen.

Gheorghe erre már nem mond semmit, kimegy. András az ablakból látja, ahogy kiér a kert végébe, előveszi a fűrészt, és egy deszkát tesz a bakra.

Mi a fenét csinál, kérdi anyját.

Nyúlketrecet készít, mondja kicsit szegyenkezve Enikő. Gyerekkorában voltak nyulaik Bákóban. Elege van a politikából.

Tényleg ez a szilveszteri programjuk, fordul el az ablaktól hüledezve András.

Anyja az arcát fürkészi. Mintha egy idegennel ismerkedne. Amióta a főiskolára jár, de különösen Maia távozása óta sokat változott. Dühös, türelmetlen, lekezelő. Távol került tőlük, mégsem érett felnőtt. Mindig nyughatatlan, sosem elégedett.

Nem kell lenézni senkit, kezdi leszedni szomorúan az asztalt.

Felhívhatja-e Maiát, kérdi András.

Anyja a telefonra mutat, és tapintatosan kivonul a konyhába.

Kezében a kagylóval ül, majd állva toporog. Hiába tárcsázza a számot, süket a készülék. Dühösen lecsapja a kagylót. Anyja nyit be, tálcára teszi a maradék néhány poharat, desszertes tányért. A fiú szemrehányóan felnéz.

Nem megy ki a hívás.

Túlterheltek a vonalak. Szilveszter van. Várjon egy kicsit.

Ő hogyhogy nem akarja lebeszélni Maiáról, veti oda András.

Enikő erre a gúnyos megjegyzésre már nem reagál. Nagyot sóhajtva elindul kifelé, azután meggondolja magát, és az ajtóból visszazól.

Bármennyire is nehezen hihető, ők is voltak fiatalok.

Csak sose beszélnek róla, mondja szelídebben a fiú.

Annak is megvan a maga oka, keményedik meg anyja hangja és tekintete. Kimegy. Edénycsörömpölés, mosogatás zaja hallatszik be a konyhából.

András újra tárcsász, ezúttal kicseng, és Maia veszi fel a telefont.

Tudta, hogy hívni fogja, és várta.

András már ettől ideges. Maia várja, hogy jelentkezzen, ezt mindig elmondja, de nem tudja, pontosan mire vár. Néha azzal telnek a drága percek, hogy a lány sír. Megint akadozik a beszélgetés, Maia most is elérzékenyül, ismerősökről kérdezi, András rövidre zárja a választ, nem tud róluk. Rövid csend után mindketten megemberelik magukat, érzik, így nem lehet beszélgetni.

Hivatalosan is elfogadták a kolozsvári vizsgáit, újságolja a lány, májusban befejezheti a főiskolát. Lehet, hogy csak más városban tud zenekart találni, és költöznie kell. Ezért sem keres lakást Münchenben.

András ettől kicsit megnyugszik. Még arra is képes, hogy kimondja, mennyire hiányzik neki a lány.

Mikor tudja őt meglátogatni, kérdi Maia.

Hogyan, fortyan fel dühösen András. Még útlevele sincs. Maia is tudja, hogy ez itt nem úgy megy. Nem engednék ki végzős egyetemistaként. Azt gondolta, hogy Maia hamarabb látogathat haza.

Míg meg nem kapja az állampolgárságot, nem hiszi, hogy hazame-részkedne. Az se biztos, hogy egyáltalán utazhat. Nem tudja, meddig húzódik még a dolog.

András keserűen felnevet. Maiából is kibukik a fájdalmas nevetés. Mindketten érzik a helyzet abszurditását.

Mit röhög, kérdi András.

Ő mit röhög, kérdez vissza Maia.

Búék, mondja András.

Búék, felel Maia.

Együtt nevetnek, elvégre szilveszter van.

Borcsa Imola

NAPLEMENTE

Hazahozták Miki bát, hagyta abba a sepregetést Elvira néni, s nyakát nyújtva kémlelte az út túloldalát. Melyiket? Lupsát. Az még él?, kapta fel a fejét Julika, a kolléganőm, s az ablakhoz ment ő is, onnan figyelték a pilinkéző hóban járókerettel araszoló öreget, és a körülötte ügyetlenkedő családtagokat.

Ott laknak né, a harmadikon, ahol teli az ablak mikulásvirággal, mutatta Elvira néni, amikor melléjük léptem. Mire felérnek, már hívhatják a mentőt neki, jegyezte meg Julika, miközben kissé előrehaajolva figyelt valamit. Az a csizma volt vagy ezer lej, egyenesedett aztán fel, az a túsarkú, ami Katin van, nézze meg, piros a talpa, múltkor láttam ilyet Maroson a Mallban. Jól kinőtte magát az is, hajolt le ezúttal Elvira néni, azt mesélte Gyöngyike, tudja, Kapusi Gyöngyike, akivel együtt pincérkedett, mondta a cipőtálpakat vizslatva, már nem is köszön neki, múltkor ment az út túloldalán, s mikor észrevette, Kati még a fejit is elfordította.

Mindenesetre, jó csúf az a cipő, állapította meg rövid szünet után, és felegyenesedett. A seprű nyelére támaszkodva leste, hogyan veszi az öreg az első akadályt, a bejárat előtti lépcsőfokot, miközben a fiatalabb férfi kövel támasztja ki a lépcsőház ajtaját. Elfelejtette, honnét kapaszkodott fel, mondta elgondolkozva. Emlékszik, Julika, hogy ellenezték a vén Lupsáék a házasságot? Tudja, Kati nem jó familiából való, fordult felém magyarázólag, azok meg tanáremberek voltak, nem tetszett nekik a dolog. Kati apja gáternél dolgozott, még kicsi leánka volt, mikor meghalt, reádólt egy fa, az anyja egyedül nevelte őt meg a fiútestvérít. Sok volt náluk a cirkusz, főleg mikor nagyobacsakák lettek, úgy mondják, Laci még verte is az anyját, Kati meg bé sem fejezte az iskolát. S ez még hagyján, de Jani házasember volt, mikor összeismerkedtek, csak nem lehetett gyerekik az első feleségivel. Mikor elvált, úgy haragudtak rája az öregek, egy darabig szóba sem állottak velük, csak mikor megszületett az unoka, na akkor enyhültek meg.

Közben az idős férfi becsoszogott, a nő cipője orrával arrébb tuszkolta a követ, és becsapódott mögöttük az ajtó. Nem néztem volna ki belőlük, hogy hazahozzák Miki bát az ünnepekre, indult kollégánóm sietősen a helyére, mert bejött egy beteg. Dehogy az ünnepekre, hát nem hallotta, eredt utána Elvira néni, s útközben felkapott egy portörölt. Zárják bé a Naplementét. Mit zárnak be, kérdeztem, ő pedig visszafordult, megvárta, míg beérem. Az öregotthont a parkkal szemben.

Nem lehessen még tudni semmi pontosat, mondta később, mikor kiürült a patika, az újságban is csak ennyi volt, hogy meghatározatlan időre felfüggesztik a működést. Ennyi, nézett rá sürgetően Julika. Nem mondom, hallottam ezt-azt, mosolyodott el önkéntelenül Elvira néni, és nekidőlt egy polc oldalának. Annyi biztos, hogy volt valami ellenőrzés, Burján Sári egy hete bukaresti kocsikot látott parkolni az otthon előtt, s igen nagy volt a sürgölődés az udvaron. Úgy mondja, két napig mind vizsgálódtak. Kedden látta őket először, úton kórusra, másnap meg direkt arra tért munkából, pedig az nagy kerülő neki, s még akkor is ott voltak.

Szerinte az Ánáf lehetett. Sok volt ott a család, nem fizettek azok egy bani adót sem. Azt mondják, Hamar erősen ideges volt. Hamar Béla, az igazgató, fűzte hozzá rám pillantva. Képzeld el, másodnapra seb lett a fejire, láttam a két szememmel. Tért be a Köpeci utcába kocsival, én éppen akkor mentem piacra, hogy vegyek va'egy fej savanyúkáposztát, mert az enyém megromlott. A méreggel megettetted az is, nálunk ugye örökké az uram tette el, neki mindig sikerült, most nekiálltam én, pont úgy csináltam, ahogy ő szokta volt, kivájtam rendesen a torzsáját, a sót sem spóroltam ki belőle, a levét is két hétig mindennap forgattam, mégis megkeseredett. Ejsze nyári káposzta keveredett közébe.

Szóval éppen menék a piacra, ahogy húz el mellettem Hamar, hát ott a fejim a kötés. Nem tudom, mi igaz, de olyat is hallottam, hogy összeverekedett a bukaresti inspektorokkal. Nyáguly viszont, a román-tanár a másik lépcsőházból, azt mondja, nem volt semmi verekedés, csak addig ivott a Szomszédban, míg le nem fordult a székről, akkor ütötte meg magát. Mondjuk ezen is csodálkoznék, ő úgy kinötte magát, ilyen köpködőbe, mint a Szomszéd, bé nem teszi a lábát. Pedig ugye ő is kocsmárosként kezdte.

Tudja, taszított arrébb néhány gyógyszeres dobozt, s törölgetni kezdte a polcot, kilencven után a feleségivel bodegát nyitottak a régi pékség helyén, a Retyezát utcában, a kazánházzal átellenben, ahol most tornaterem vagy miféle van. Ha jól emlékszem, Hamar sógorától kaptak kölcsön, akkoriban adták a kártérítést a befizetett Daciákra, abból a pénzből nyílt a kocsma. Ment is jól, odajárt az egész környék, szerették Hamart, értett az emberek nyelvin, meg különben is, ilyesmi rosszul nem mehet. Én megvénültem, láttam békukni gyárat, bankot, de bodegát, azt soha. Szóval nem azért zárták aztán be, hanem hogy jöttek a hollandok.

Az történt, hogy volt neki egy unokatestvére, Hamar Géza, az volt nálunk az altatóorvos. Egy ilyen szépen megtermett, erős ember volt, csak rossz természetű, hirtelen haragú s szeszélyes, mint az időjárás, férfiemberben én még ilyet nem is láttam. Azt mesélték, egyszer úgy megmérgeződött, hogy a kórházban a kapust felakasztotta a fogasra. Nem volt családja se, bár ejsze jobb is. Szóval nem kötötte semmi, ahogy a szülei elhaltak, kiszökött. Valamikor a nyolcvanas évek közepe fele. Egy ideig azt se tudtuk, él-e, hal-e, jó későre jött a hír, hogy a hollandokhoz került. Bár valami mégiscsak köthette, mert igaz, vissza nem jött, de a fordulat után addig intézkedett, hogy a falu, ahová került, a testvértelepülésünk lett. Csak úgy éljek, én a nevit kiejteni nem tudom. Lehetetlen egy nyelv a holland, Nyáguly is azt mondja, azok annyit mind hörögnek, csoda, hogy vért nem köpik az összes. S ő csak tudja, mert fogadtak egy házaspárt, mikor először jött hozzánk delegáció.

Elvira néni abbahagyta a törölgetést, a polcra könyökölt. Ősz volt, kilencvenkettő ősze mintha, kutatott hunyorítva az emlékei közt. Maga emlékszik, Julika? Vagy később kerültek ide? Később, nyújtotta el a szót kolléganóm, s szemüvegét pisze orrán lennebb csúsztatta, afölött figyelte a takarítónőt. Akkora készülődésben volt a város, mesélte ő, díszvacsora, ökörsütés, el volt minden tervezve, az iskolák csináltak közös műsort, még holland éneket is betanultak, mesélték, hogy Gutentag Gyuszi, a némettanár segített kibogozni a szöveget a kórusvezetőnek.

Szóval szépen sikerült a fogadás, Nyáguly Klárikának dagadt is a mája, mert ugye az ura volt a szervező. Azt mesélte, nem is sejtették, hogy úgy odalesznek a vendégek, gondolták, megérkeznek holtfárad-

tan, s az egész diszvacsorát egykettősön lezergetik, de közben olyan jól mulattak, hogy hajnali négykor alig lehetett őket hazacipelni.

Másnap viszont majdhogynem gutaütést kapott Klárika. Akkor éjen csőtörés volt, éppen a fővezetéken, reggelre elvették a vizet az egész városban. Akkora volt a baj, hogy két napig vissza sem adták. No, de mégsem mondhatod a hollandnak, hogy se leves, se fürdés, se angolvécé, meg kellett oldani. Klárikáék például Szekereséktől hordták a vizet, azok két utcával odébb laktak kertes házban, tőlük a kútról. Nyáguly naponta négyet-ötöt is tért a vidrekkal, úgy béállt a dereka, utána egy hónapig fájtatta. A vendégek viszont még élvezték is, hogy például hajmosáshoz milyen meghitt csőrös edényből tölteni egymás fejire a vizet. Na gondoltam, láttatok volna ti elég meghittséget a kommunizmusban!

Elvira néni felemelkedett, s megigazította kezében a portörölőt, mintha szeretne ismét munkához látni, aztán mégis visszaereszkedett. Lényeg a lényeg, meg voltak hatódva erősen, s mind abba voltak, hogy támogatni kell egymást. Meg is állapodtak a polgármesterrel, hogy segítenek felújítani az Elekes-kúriát, hogy nyíljék benne öregotthon, az lett a Naplemente. S akkor Géza beintézte Bélát igazgatónak. Azért zárt aztán bé a bodega. Mert Hamar szerint mégsem vehette át Izuka, a felesége, az nem fehérnépnek való dolog. Úgyhogy csináltak helyibe turkálót.

Terjedt aztán szóbeszéd Hamarról, hogy így az adók s úgy a segélyek, de én aztat nem tudhatom. Annyi biztos, hogy a turkálóban szép holmijuk volt örökké, szép külföldi. Olyan kosztümet vettem onnét az unokaöcsém esküvőjire, hogy még az örömanya is megirigyelte, emelkedett fel ismét, s elindult kirázni a portörölőt.

Közben felkelt a szél, parányi hópelyhek örvénylettek a szürkességben, s minden ajtónyitásnál jeges fuvallatt csapott be. De az is lehet, hogy nem az Ánáf, hanem a Szanepid volt, mondta Elvira néni visszatérve, miközben felállt egy székre, hogy a polc tetejét is letörölje. Nem csodálkoznék egy cseppet sem, ha az egészségügyi engedélyüket visszavonnák, már ha volt nekük egyáltalán. Jártak magik ott? Jobb is, helyeselt a fejrázásunkra. A macskámat nem dugnám oda be, nemhogy a hozzátartozómat! Bár egy macskának akadna ott dolga bővön.

Múltkorjában meglátogattam Veronkát, a szomszédasszonyomat a negyedikről. Mármint volt szomszédasszonyom, mert miután az ura meghalt, odakerült szegény. A leánya Németben gondoz egy öregot, melléje pedig nem kaptak senkit, muszáj volt bétenni. Szóval ültem volna le a fotelbe, mikor megláttam, hogy tiszta egérpiszok. Nekem a gyomrom fel is fordult, Veronkának meg sem mertem mondani, gondoltam, az ő étvágya is elmenyen, aztán hiába vittem a képviselő-fánkot. Úgyhogy inkább hallgattam. Hanem mikor jöttem volna el, ahogy elhaladtam a konyha előtt, éppen nyitva volt az ajtó, véletlenül bepillantottam, s mit látok? Az asztal alatt három egérfogó felállítva, három. S az ebédlőben ugyanúgy. Akkor jöttem rea, hogy miért mondta Veronka, hogy vagy két hete nem főznek ottan, hanem az ingyen-konyháról visznek nekük ebédet fejenként öt lejért.

Ő persze örült, megunta már a serkelevest, addig egy héten három-négyszer is azt kaptak. Ha lehet, mondja azt, Julika, hogy maga sem evett soha, hüledezett Elvira néni kérdő tekintetünket látva, s a törölgetést félbehagyva lekászálódott a székről, hogy felvilágosítson minket. Az úgy készül, ült le, hogy a grízet olajon megpergelik, olyan jó aranybarnára, felöntik vízzel, aztán tesznek bele sót, vegetát. S főzik. Ennyi. Ezzel etetik az öregeket, mit szól hozzá?

S aztán a sok gögyit elviselni, az is megérhet valamit, mert én mondom, aki megvénül, meg is bolondul egytől egyig. Éppen mikor ott vagyok múltkor, elkezdi Veronka szobatársa hajtogatni kappanhangon, hogy elvitte, az a tűzrevaló elvitte. Kérdelem tőle, mit vitt el, hát az ezüstrokaprémet, azt mondja, amit még Csehszlovákiából hozatott. S éppen szüksége volna rá, mert az ura megmondta álmában, hogy készüljön, jó érte hintóval, és ő azt akarja viselni, csak az alávaló menyé ellopta, mert pénzt akar abból is csinálni, a telhetetlen szuka, így mondta, mint a házából, onnan is azért rakták ki őt, hogy túladhassanak rajta. Meggondoltam, hogy abból a rókaprémből már pénzt nem csinál senki, mert ami egyszer odakerül, úgy béveszi a pisiszagot, hogy már csak a szemétdombra való. De nem szóltam semmit. Amilyen bűz ottan volt, nem is tudom, volt-e egészségügyi engedélyük egyáltalán, csóválta a fejét Elvira néni, s felállt, kacsázva indult kávét főzni.

Másnap reggelre vékony hólepel borított mindent, a kémények morcosan pöfékelték a füstöt. Kenyérért indultam a lassan megszokot-

tá való útvonalon: lépcsőházból ki, balra, zöldséges, útkereszteződés, virágbolt, újságos, kanyar, pékség. Az útszéli fákról porhót sodort arcomba a szél. Az újságosbódé ablakában eladó karácsonyfadíszek tornyosultak, kézzel festett gömbök, megálltam egy pillanatra szemügyre venni őket. Naponta csak egyszer adtak enni az alzheimereseknek, tévedt pillantásom egy szalagcímre.

(akril, vászon, 40 x 30 cm)

Boda Edit

CSÓK

- „*Tu ești Mircea ?*” / - „*Da-mpăra-
te!*” / - „*Am venit să mi te-nchini, /
De nu, schimb a ta coroană într-o
ramură de spini.*”

(*Mihai Eminescu: Scrisoarea III*)¹

Barbár voltam. Rengeteg ibolya fejét letéptem.
Hordozható, palackozott tavasznak megfelelt.
Pubba jártam akkor, mindig csak ugyanabba,
ott gyóntam, és gyógyítottam magamat.
És mintha léteztem volna tényleg.
És mintha éltem volna valóban:
tömegpszichózisban egy forgács,
vagy madárszárnyról levált, pörgő tollpihe.
Hogy hullt a test, emelkedett dagállal,
lengőajtó-éjben táncolt, vibrált a sok fehér vitorla.
A kopaszszágot akkor épp meguntam, újra volt hajam,
szénakazalba gyült a rétek illatos füve,
fürtökben lógva énekelt a sok csiga.

És egy napon egyszer csak ott terem előttem.
Vörös hullámokban vibrál hosszú, göndör haja.
Kék tengeri kígyó a két szeme.
Felsandítok.
Mircsa. Ennyit mond.
Mit művelhettem, hogy így megjelent?
Mire felnézek újra, kész a terve.
Elkap. Ízes kés a szája. El is fogyaszt.

---

1 - „Te vagy, Mircea?” / - „Igen, felség!” / - „Hódolatra jöjj elébem, / Nehogy büszke koronádat tüske-ágra felcseréljem.” (Mihai Eminescu: *Harmadik levél*. Franyó Zoltán fordítása)

Mintha elkezdődne valami. Mintha vége nem is lehetne.
Mintha menekülni kéne. Vagy végleg ott maradni.

Snitt.

„Eh, ember, te! Ezek itt magyarok?!”

Nyilvánvaló. A másik úgysis tudja.

Az idegen lányhomlok csupa ránc.

Keze odakap: „Gyere! Gyere!”

És az én vörösöm engedelmes. Indul.

Erkölcstelenek voltunk.

Interetnikusan azok.

Barbár voltam. Barbár volt ő is.

Fejem letépte. Fejét letéptem.

Még őrzöm egy palackban,

mellette halomban nyírfakérgék, ibolyák.

Az egész egy hátsó polcon nyugszik,

egy elhagyatott pubban,

és várjuk, várjuk

minden testek kultúrátlan, barbár feltámadását.

PARÁZS

1. Nem ajánlatos parazsat tartani a fülünk mellett.
2. A fejünkben se tartsunk.
3. Fogjuk meg óvatosan vizes ronggyal, és tegyük a zsebünkbe.
4. Ha nem fér a zsebbe, akkor úsztassuk le a folyón.
5. Ha nincs folyó, hamar csináljunk egyet, folyót ugyanis bárki bármikor tud csinálni.

ASZINKRON TÖRTÉNETEK

Valamikor régen szeretett nagynéném kijelentette, hogy nem akar 60 évnél tovább élni, és úgy 61 évesen fel is akasztotta magát.

A minap léptem volna ki az erkélyre, a kökőrcsin elvirágzott, a harangláb még bimbóban, a szilvafa sűrű, fehér virágai között madarak, egész közel. Ha árnyékból fénybe lépek, nehezen viselem, megálltam a küszöbön, és akkorát tüszentettem, hogy egy cinege ijedtében lezuhant az ágról. Én most éppen 44 vagyok.

EGY PANNONI GARDÉNIÁTSKÁRA

Pannoni gardénia, te csak nyújtsad az ágad,
zord havak fénye nehogy ijesszen,
hol tetű rág, s nyomorító kaloda szorongat,
illatozz csak, ha nincs is még tavasz.

(akril, vászon, 60 x 80 cm)

Czegő Zoltán
NINCS HATÁR

A tegnap még... és ma már...

Az orgona fürtjei összezsugorodtak
A fémes surlóröngyök ilyenek
Vigyázni kell hogy a macskakölykök
köztünk soha meg ne ijedjenek

Nézem négy méterről a mindenséget
A mellem mélységiszonyban remeg
Elszántan hiszem és
terjesztem veszettül
idén nem hibások az emberek

A nárcisz maga a fonnyadalom
Jaj gyermekkori legfőbb tanúm
a sárga arany békavirág
Legolcsóbban ragyogó csillag
Őt védem nem védekezem
Pedig tudom holnapután itthagyni

Ó bimbótulipánok
azok műveltek csodát szobámban
és nem a mesteri praktikák
Mit tudja a gonosz a meszes gödörben
mennyire gazdag ez az ideát

Gyermektulipánok
Összesen három.

Akkor bíztam netán utoljára
hogy győzünk végre
s épp ezen a nyáron

A tegnap már... és ma még...
Tenyérnyi tavasz Égi rét

írástudókra, mert bármely bölcsesség
szava a csend, kottája a vér lüktetése,
mi elhal, majd fölsír újból, képe a töretlen arc,
és nem attól örök, hogy nem szűnik meg,
hanem hogy láthatatlan, csak így lehet
bizonyos, így öröklődik és száll örökül által,
más minden hangjaira hull, színes rajzai
szertefoszlanak a megálmodóval, akár
ifjúságom utolsó napjai éjszín kezében,
fényesség, nem hiába vagy te, uram, szótlán,
néma nem hiába vagy te, uram, hallgass
meg minket, szólunk.

ÉLŐ KÖZVETÍTÉS: SZENT GÓL

Mielőtt átöltöznél hajnali öröklétbe, nézz be
egy kávéra a réseken át, még szunnyad
a karikacsapás, vinné ördög mind, ahány táncra
perdül ma ostrom, karikás szemekkel, nézd:
ébred a rossz vörös, máris. Még emlékszem

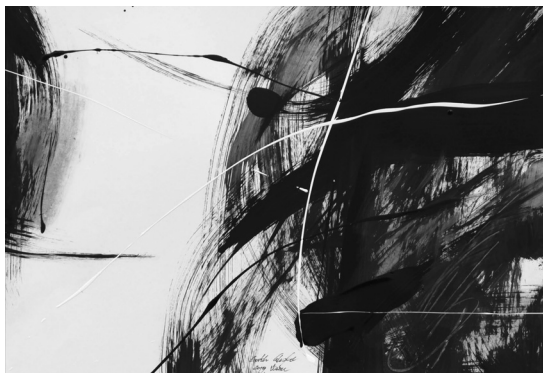
kőbe faragva, némán, mint ez az óra, enyhén
baljós, odakinn vidéki szentek veszik le
fejjele a fényt, majd dicső gólt rúgnak az örök
világosság halványabb félidejében, míg a hálóór
kávézik velem. És hajnalban esik meg,

szintén, a túl pajkossá züllő szűz éj,
s hogy igyekszem jó társa lenni dalomnak, és
jó férjed neked is, asszony, de üget a fény,
mint a medve, Irgum-Burgum Benedek, itt ejsze csak
a rés dederunt engem circum, s egyebek is, persze.

SZÉP TÉGLAFAL

Naponta találoztunk egy bizonyos téglafal
alatt, aztán ránk jött a szerelem. Nem
derült égből, a fagyos szentek felhőkön
hálnak, de hát a tavasz, az ilyen, kevés dolog
van, ami egy szerelmet bölcsőbe fojtana,
sőt, mondhatnám, minden külső tényező
mintha csak terelne, unszolna ez irányba,
szerelmünk irányába, mégis, mi egyebet
tehetünk egy téglafal tövében, csip, csip,
csókázzunk?, az már a napköziben is bokán
rúgásba torkollott, ami, nyilván, vak varjúcska,
azt jelentette, hogy szeretlek, aztán ez a téglafal,
ronda feltjaival, tövében alkalmi szeméttel,
állati és emberi gőzeivel, csupán azt súghatná
egy magányos valakinek, hogy ide üsd
a fejedet a fagyosak fekhelye láttán, hát
nem csodálkozom, hogy vágyaink egymásba
folytak, nem kívánkoznak azok a fal tövébe, felhőkre.

És mondd, mi lesz, ha majd szépre festik a téglafalat,
és kapukat vágnak rá, ha megjön a Nap, mondd, merre...

(akril, papír, 50 x 70 cm)

„AMI AZ ERDÉLYI NYELVATLASZBAN VAN, AZ SZÁZ ÉV MÚLVA MÁR NEM LESZ MEG”

– Tánczos Vilmos beszélgetése Murádin László

*kolozsvári nyelvészsel*¹ –

Murádin László nyelvész, nyelvjáráskutató a Torda melletti Harasztoson született 1930. november 29-én. A kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen 1954-ben szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet. 1954–1958 között az egyetem magyar nyelvészeti tanszékének gyakornoka, majd tanársegéde, 1958-tól a Román Akadémia kolozsvári Nyelvtudományi és Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, ugyanitt 1964-től nyugdíjazásáig tudományos főkutató. Hatvan éven át, 1957–2016 között munkatársa az egyetlen romániai nyelv- és irodalomtudományi szakfolyóiratnak, a *Nyelv és Irodalomtudományi Közleményeknek*, 1968–2006 között a *periodika szerkesztője*, 2007–2016 között *főszerkesztője*. *Nyelvjáráskutatói munkásságának fő eredménye* A romániai magyar nyelvjárások atlasza című, 11 kötetből álló kiadvány (Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság – Pharma Press Kiadó, I–XI. kötet, 1995–2010). Közreműködött a moldvai magyar nyelvjárás atlasza anyagának összegyűjtésében és kiadásában is (A moldvai csángó nyelvjárás atlasza. I–II. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1991). *Az erdélyi magyar nyelvfeldrajz, a településnevek és családnevek kutatójaként több kötetet jelentetett meg.* (Például: Erdélyi magyar nyelvfeldrajz. Nyelvészeti Tanulmányok. Nagyvárad, Europrint Könyvkiadó, 2010; Utak és nevek. Településnevek erdélyi utakon. Budapest, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2003.) *Tudományos folyóiratokban és a sajtóban évtizedeken át közölt nyelvismereti és nyelvművelő írásokat, amelyek önálló kötetekben is megjelentek.* (Például: Babér és borostyán: kalandozások anyanyelvünk csodálatos világában. Nagyvárad, Europrint Könyvkiadó, 2012; Hókuszpókusz. Nyelvművelő írások. Nagyvárad, Europrint Könyvkiadó, 2014; Az asszony nem ember? Nyelvművelő írások. Nagyvárad, Europrint Könyvkiadó, 2017) *Nyelvjárástani munkásságáért a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csúry Bálint-emlékéremmel tüntette ki.*

---

1 Az interjú 2018. január 23-án készült Kolozsvárott.

– *Tanár úr, lassan a 90. életéved felé közelítesz, és az elmúlt években sorra jelentek meg a nagyszerű könyveid. Hogy csinálod ezt?*

– Az az igazság, hogy én most már csak vegetálok. Olvasgatok, aztán néha megírok egy-egy nyelvűvelő cikket. Benkő Loránd mondta nekem, amikor egyszer itt járt Kolozsvárt: – Te vagy az egyetlen nyelvész, aki nemcsak írni, hanem olvasni is szokott. – Ez igaz, olvasni szerencsére valóban mindig szerettem. De ne azt kérdezd most már, hogy mit csinálók, hanem inkább azt kérdezd, hogy mit szeretnék csinálni.

– *Nos, mit szeretnél csinálni?*

– Tudod, a nyelvben és a nyelvészetben mindig vannak témák. De ezekhez a témákhoz nekem már nincsen erőm. A múltkor is elővettem a régi Háromszék helyneveit. Balassa Iván valamikor a '40-es években, amikor még itt dolgozott nálunk Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeumban, sokszor említette, hogy fel kellene gyűjteni és ki kellene adni a teljes Háromszék helyneveit. Hát most elővettem az egész háromszéki helynévanyagot, és láttam, hogy a 110 faluból 48 még mindig nincs meg. Hát ha én most fiatalember lennék, akkor azt a 48 falut másfél év alatt szépen megcsinálnám, és mindjárt lenne belőle egy szép könyv. Többek között Zágon sincs meg. Éppen Zágon! A többi megjelent a *NyIrK*-ben, az *Alutában*, a *Magyar Néprajzi Dolgozatokban*.

– *Mind Te csináltad ezeket?*

– Dehogy! Én ebből csak körülbelül 10 falu helyneveit gyűjtöttem össze, a többi különböző személyek gyűjtötték, közölték. Részint hivatásos gyűjtők, például Gazda Ferenc, de voltak nagyon jó államvizsga-dolgozatok is. A legjobb gyűjtés mindig az, ha valaki a saját falujában gyűjt. Mert azt mégiscsak ismeri. Ha egy idegen ember ott ül egy faluban akár négy-öt napig vagy akár egy hétig, hát be is járja a határt, meg nem is. Olyan nincs, hogy ne maradjon valami el. A lényeges nevek persze mindig bejönnek. Most így vagyok például Csíkszépvízzel. Pedig hát, istenem, ötven éve járunk Szépvízre, a feleségem onnan származik, és én már közöltem is a falu helynévanyagát, de még mindig nem teljes. Nemrég hallottam, hogy az egyik határrészben, Cibrében megcsinálták a fürdőt. Ahol Cibre van, ott állítólag valamikor falu volt. A szépvízi közleményemben szerepel is

ez a helynév, de most nemrég beszélgetek ott egy öreggel, aki azt mondja, hogy nem, ezt a fürdőt most Alsó-Cibrében csinálták, de az örmény fürdő valamikor Felső-Cibrében volt. Ötven éve járok oda, és mostanig nem tudtam, hogy két Cibre van!

- *Mindig fúrta az oldalamat, hogy hogy vagy Te katolikus harasztosi, hiszen az református falu Torda mellett. Hogy került oda a családod?*

- Hát ennek valóban története van. Azt nyilván tudod, hogy az én családom apai ágról örmény származású. A négy erdélyi örmény helység² közül máshol Murádinok nem voltak, csak Szamosújvárt. Ott most is vannak, lehet, hogy még távoli rokonok is vagyunk. A legrégebbi őszömet 1808-ból fedeztem fel, akkor költözött a dédapám Szamosújvárról Bonchidára, ahol vegyes üzletet nyitott, majd mészárszéket, levágandó marhákat is neveltek. Ott született meg aztán nagyapám, majd apám is. És ott kezdődött el az a folyamat, hogy a gazdag örmény család egy-két kivétellel szegény értelmiségi lett. Nagyapám egyébként még gazdatiszt volt a Déva melletti Lapusnyakon egy Lázár nevezetű földbirtokosnál. A tavalyelőtt az öcsémmel elmentünk és megnéztük a kastélyt, ami még mindig megvan. Minthogy Lapusnyak Déva közelében volt, apám ezért végzett három év tanítóképzőt Déván, de már a negyedik évet, az utolsót Enyeden járta, nagyapám ugyanis közben Lapusnyakról Válaszútra, a Bánffyák birtokára került. Utána két évig kinevezték Kiskapusra, amelynek akkor majdnem teljesen magyar volt a lakossága. Ott volt két évig, aztán elvitték katonának, és miután leszerelt, kinevezést kapott Harasztosra. Így lett belőle harasztosi katolikus kántortanító. És bár Harasztos református falu, de azért voltak ott katolikusok is. Anyai részről a nagyapám jegyző volt Mezőzáhon, innen került Harasztosra. Így történt aztán, hogy Harasztoson a tanító elvette a jegyző leányát. 1925-ben házasodtak össze. Hát szóval ezért vagyunk mi harasztosiaiak. Volt kántori lakás, volt tíz hold kántori birtok és valamennyi gyenge fizetés is. A román iskolaigazgatónak négyszer akkora volt a fizetése, mint az övé. Apám reggel kántorizált a templomban, aztán ment tanítani. Hét osztályt tanított, délelőtt, délután. Katolikus gyermek talán csak vagy 30-35 volt. A román állami iskola valamikor református felekezeti

---

2 Szamosújvár, Gyergyószentmiklós, Erzsébetváros (régén: Ebesfalva) és Csík-szépvíz.

iskola volt, de 1911-ben arra törekedtek, hogy vegye át a magyar állam, és aztán ez lett az iskola veszte. Mert a magyar állam valóban átvette, de aztán jött az uralomváltás, és emiatt aztán az iskola román iskola lett. A gyermekek pedig egy szót sem tudtak románul. Még Benczédi Sándor, a szobrász sem tudott, pedig egy évig a román iskolában ő is tanított Harasztoson.

Apámat is elkapta részint az örmény vagyonosodási láz, részint a harasztosiak nagy szorgalma, és húsz év alatt vett egy házat egy nagy, háromnegyed holdas kerttel, valamint 7 hold földet. A bankból vett fel pénzt, és ezt törlesztette havonként, inségben hagyva a családját. Végül minden vagyon odaveszett. Először is 1944 őszén a magyar csapatok eljutottak egészen Felvincig, Tövisig, és bevonultak Harasztosra is. Ekkor apám felkötötte a kardját, és nagy magyar lett hirtelen. De hát utána nemsokára bejöttek az oroszok, apám megijedt, és a család nagy része Kolozsvárra menekült. Amíg itt voltunk Kolozsvárt, otthon a házukból mindent elvittek, a kerítést eltüzelték, az istállót a csürrel az orosz katonaság lebontotta, elvitték a gerendákat hidat csinálni, még a disznóolat is eltakarították, úgyhogy puszta maradt az egész telek. Apám félt is visszamenni Harasztosra, noha imádta Harasztost, az volt az élete. Írt tehát a püspöknek, aki kinevezte Radnótra, szintén a katolikus iskolába. De aztán 1948-ban jött az iskolák államosítása, és akkor ő visszakérte magát Harasztosra, végül ott is halt meg 63 éves korában.

- Az örmény családok általában nagyon összetartóak. A család többi részével ti tartottátok a kapcsolatot?

- Hogyne. Kristóf bácsinak, az apai nagyapámnak négy gyereke volt, közülük hárman már értelmiségiek. Apám tanító volt, az egyik testvére óvónő, a másik tisztviselőnő, úgyhogy itt már jött az örmény értelmiségi réteg. Egyedül a nagybátyám, Marci bácsi mondta azt, hogy ő bizony nem tanul, és elment Páncélcsehre mészárosinasnak. Szintén egy örményhez, egy Piktör nevezetű mészárosához került, akinek aztán elvette feleségül a leányát. Kolozsvárt volt háza és üzlete, és olyan jól ment neki, hogy 1940-ben már az övé volt a húsárugyár. Olyan első „kapitalista” volt, hogy az itteni illegalisták, Timófyék nála hallgatták titokban a londoni rádiót. Amikor 1944 őszén ideért a front, akkor mi, az egész család nyugat felé menekülve eljutottunk Páncélcsehig. Marci bácsi, aki nagyon okos ember volt, azt mondta, hogy ez a nagy

menekülés mind fölösleges, mert az oroszok úgyis jönnek utánunk. Inkább visszajött velünk Kolozsvárra, a gyára pedig működött szépen tovább, csak most már nem a németeknek és az olaszoknak szállította a húst, a szalámit, hanem az oroszoknak. 1947-ben aztán Timófyék – meghálálva a londoni rádióhallgatás lehetőségét – ezt mondták neki: – Nézd, Marci, megmondjuk neked őszintén, hogy jövőre jön az államosítás, és ha nem akarsz elmenni a Duna-csatornához, légy olyan kedves, ajánld fel a gyáradat a román államnak. Az „öreg mészáros” így is tett: odaadta gyárat az államnak, és így nem került a Duna-csatornához mint osztályellenség, kapitalista. Sőt kapott egy elég jó állást is, felvásárló, „konkár” lett, szóval a „szakmában” maradt.

Ebben az időben gyakran találkoztunk, amikor már egyetemista voltam az 1950-es évek elején, egy időben nála is laktam itt Kolozsvárt. Az örmények úgy szokták, hogy vasárnap általában az egész család együtt eszik. Így volt velünk is: akik itt voltunk, vasárnaponként nála rendszeresen megjelentünk. Egy ilyen ovális asztal volt az ebédlőben, és ott az öreg számba vett minket: Annuska hol van, a másik hol van. Egyszer tőlem is megkérdezte: – Te hol voltál egész nyáron? – Itt volt Magyarországról Lőrincze és Benkő,³ és a gyűjtőútjukon én voltam a kísérelőjük. Két hónapon át gyűjtöttünk. – Erre azt kérdezi az öreg nagy bizalmasan, családiasan: – És aztán mennyi pénzt csináltál? – Hát, Marci bácsi, én nem csináltam semmi pénzt. – Az igaz, hogy duplája volt így a napidíjam, mint amikor egyedül voltam terepen és a központi akadémia adta a napidíjat, de hát így sem volt valami nagy dolog. – De mondja meg Marci bácsi is, hogy hogyan csinálja a pénzt? – Hát úgy, fiam, hogy kimegyek valamelyik kollektív gazdasághoz, és ott megveszek 200 vagy 300 juhot. De úgy csináljuk, hogy nem mérjük le mind a 200 juhot, hanem elég lemérni 10 juhot, s annak az átlaga adja majd a 200 juhok az összegét. De okos vagyok én is, és a kollektív elnöke is okos, és a 10 legkövérebb juhot hozzák oda nekem, hogy mérjük le. Így aztán amikor az állam kifizeti a kollektív gazdaságnak a juhok árát, akkor mindig marad „némi” pénz, aminek a fele az enyém lesz és fele a kollektív gazdaság elnökéé. Hát így csinálom én is valami kis pénzt. – Na, szóval ő volt az egyetlen a családból, aki nem lett

---

3 Lőrincze Lajos (1915–1993), az MTA Nyelvtudományi Intézet munkatársa és Benkő Loránd (1921–2011), az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára, akadémikus.

értelmiségi, meg is gazdagodott, a család többi tagja mind értelmiségi lett, és mind szegény maradt. Ő már 1944 előtt is a mellényzsebébe beletette volna az egész családot. Még 1945-ben is az oroszokkal járta Bécset, és persze mindig vitte magával a titkárnőjét, úgyhogy itthon Katus néni, a felesége szépen énekelte, hogy „Hazugság volt minden szavad”. De aztán végül az ő gyerekeiből is mind értelmiségiek lettek.

– *Harasztoson eszerint gazdálkodtatok is. Hogyan és hol végezted el az iskoláidat?*

– Ott maradtunk el, hogy apám 1925-ben Harasztoson elvette a Diószeghy-lányt, a jegyző leányát, és mi hárman ott születtünk. Van egy nővérem, Magdolna, ő most 92 éves,⁴ én vagyok a középső, 1930. november 29-én születtem, rá hét évre pedig megszületett Jenő, az öcsém is. Az elemi iskolát az édesapám keze alatt jártam. Amikor a négy osztállyal végeztem, Enyedre szeretett volna küldeni, mert ő is ott végzett. Én is szerettem volna oda menni, de hát apám katolikus kántortanító volt, ezért 1942-ben elvitt Gyulaféhevárra a Majláth gimnáziumba. Két évet jártam ott, és 1944-ben, amikor már átvonult a front, Kolozsvárra jöttem. A piaristákhoz íratlak be, mert az úgy illett, hogy a katolikusokhoz menjek. Emlékszem, december 6-án kezdődött akkor a tanév. Közben apám Radnótra került, ők onnan jártak időnként Kolozsvárra. Ötödikes koromban aztán összeballhéztam a tanári karral, vagy pedig a tanári kar velem, úgyhogy mivel a szüleim is már Radnóton éltek, a hatodik osztályba végül már Marosvásárhelyre mentem, szintén a katolikus iskolába. De ezt 1948-ban a református kollégiummal egyesítették, és így kerültem végül a mai Bolyai Farkas Liceumba. Ez református kollégium volt azelőtt, de akkor állami iskola lett, és reformátusok, katolikusok egyformán jártak oda. Ma már elfelejtette mindenki, hogy Iosif Rangheţnek hívták akkor az iskolát, aki régi kommunista aktivista volt, az internátusunkat pedig a Kom-szomol tagja után Oleg Kosevojnak. Aztán közben 1948-ban apám visszajött Harasztosra, és azt mondta, hogy hát én is vissza kéne menjek Kolozsvárra. Mondom: – Én immár nem megyek sehova, mert elegendem volt ebből a sok iskolaváltogatásból: két osztály Gyulaféhevárt, három osztály a kolozsvári piaristáknál, egy osztály Vásárhelyt

---

4 Nővére, Magdolna az interjú elkészülte után, 2019 nyarán halt meg.

a katolikusoknál, marad még két osztály, ezt valahogy elvégzem itt. – Péntek János most is szokott velem viccelődni, hogy milyen diák voltál te, hogy téged ennyi iskolából mind kirúgtak!

Vásárhelyen jól ment a kollégiumban, jól éreztem magam. Az utolsó évben én voltam ott a nagyfőnök, a faliújság szerkesztője, és mindent én csináltam. Egyszer apám elment az igazgatóhoz, aki erősen megdicsért. Apámat ez meglepte, mert addig hozzá volt szokva, hogy a katolikus gimnáziumokban a tanárok engem mindig szidtak, ez pedig most megdicsért nagyon. Aztán ott érettségiztem 1950-ben. Ez persze a legrosszabb időben történt, mert akkor volt a legdühögőbb proletárforradalom. Harasztoson 1952-ben megalakult a kollektív gazdaság, és apám is belépett. A 12 első belépő neve között ott volt az ő neve is. Megszorongatták persze, de ez most nem érdekes. A kollektív gazdaságot én végül is nagyon szerettem, mert amíg megvolt a 7 hold földünk meg a 10 hold kántori birtokunk, otthon a nagy gazdaság, két bivaly, két tehén, egy ló, tíz disznó, vagy hatvan-hetven tyúk, szóval minden, amit akarsz, addig nekem is kellett menni a mezőre, ahol halálra dolgoztam magam. Voltak napszámosok is, mindig kellett vinni nekik a napszámot. De amikor jött a kollektív, ez mind megszűnt. Keresztanyámnak megvolt a 100 kötet Jókai díszkiadásban, és én a kollektív megalakulásának nyarán 40 Jókai-regényt olvastam ki.

De térjünk vissza 1950-re. Miután érettségiztem, mondom, hogy én megyek Kolozsvárra, és beiratkozom az egyetemre, irodalom szakra. Marosvásárhelyről jöttem vonattal, apám kijött hozzám az állomásra. Harasztosnak ugyanis van állomása 3 kilométerre a falutól, Székelykocsárd és Aranyosgyéres között. Na, apám oda kijött, én le is szálltam hozzá, és mondom neki, hogy most megyek beiratkozni Kolozsvárra. De erre ő azt mondja: – Tudod mit, fiam, én azt gondoltam, hogy te ne menj beiratkozni. Látod, ott van a szomszéd Radó Gyulának a lánya, Ilus. Elvennéd feleségül, s nekik is van 8 hold földjük, nekünk is van 7 hold földünk, és milyen jól gazdálkodnátok. – Na, ebből én aztán nem kérek! Engem ez az egész igazán nem érdekel.

Kiváló érettségi dolgozatot írtam volt magyarból, Milosits tanár úr is megdicsért, és most más terveim voltak. Na és akkor beiratkoztam az egyetemre, magyar szakra.

– *Eszerint irodalmi érdeklődésű ember voltál? Hogyan lett belőled mégis nyelvész?*

- Majdnem minden nyelvész irodalmárnak készül. Pais Dezső kezdetben Kemény Zsigmonddal foglalkozott, Szabó T. Attila Shakespeare-t fordított, először Mészöly Gedeon is irodalmár volt a Szegedi Egyetemen. Fordítva nemigen fordul elő, csak kettőt tudok, aki nyelvészből lett irodalmár. Az egyik Szabó Dezső volt, aki tájszógyűjtéssel kezdte Csíkban.

- *Igen, Csíkszentdomokoson. Megírta az Életeimben is.*

- És nagyszerű tudományos dolgozatot írt a vogul igeképzőkről, ma is számon tartják ezt a finnugor nyelvészet történetében. Az *Életeimben* Szabó Dezső azt is megírta, hogy Szinnyei József, az egyetem tanára a témához érve mindig megemlítette: - Ha Szabó Dezső megmarad nyelvésznek, e kérdésről mennyivel többet tudnánk! - De úgy lett irodalmár, hogy elment Párizsba, ahol egyszer a 40 ezer céduláját betette a vaskályhába, és szépen az egészset eltűzelte.

A másik pedig Karinthy Frigyes fia, Karinthy Ferenc volt, aki államvizsga-dolgozatnak írta meg a magyar nyelv olasz jövevényszavait, de aztán később regényíró lett belőle.

- *És te miért nem lettél irodalmár?*

- Hát tudni kell, hogy az ötvenes évek elején vagyunk, borzasztó idők jártak akkor. Zajlottak a tisztogatások: a Luka László-per stb. Nálunk az egyetemen is egymást érték a hajnalig tartó gyűlések, az IMSZ-ből⁵ ezt rúgták ki, azt rúgták ki, aztán pedig kitették az illetőt az egyetemről is. Nekünk akkor Szigeti Jóska adta le a régi magyar irodalmat, a felvilágosodást Jancsó Elemér, Márton Gyula a bevezetést a nyelvtudományba, másodéven Szabó T. Attila a nyelvtörténetet. Hát szegény Szigeti, az okos ember nehéz helyzetben volt. A régi magyar irodalom ugyanis vallásos irodalom, és abban a nagy marxista környezetben kínos volt állandóan a kódexekről, prédikációkról és zsoltárokról beszélni. Nagy István volt a Bolyai rektora, és azt mondta egyszer Szigetinek: - Hát kérem, maga miért jön ilyen szövegekkel, hogy „Látjátok, feleim, mik vagyunk...”? Hát miért nem mondja el a hallgatónak ehelyett Dózsa György ceglédi beszédét? - Erre Szigeti: - Én elmondanám, de hát az latinul van, nem magyarul. - Ebből

---

5 Ifjúmunkás Szövetség (IMSZ), később Kommunista Ifjak Szövetsége (KISZ)

kifolyólag aztán a nagy nyomás miatt mondott egy sor hülyeséget is. Nagyon művelt ember volt, elvégezte a református teológiát is, de ezekben az időkben félt rettenetesen. Egyszer azt mondta nekem, amikor már én is tanársegéd voltam: – Tudod, én úgy félek, hogy amikor kijövök a szobámból, akkor is kopogok.

– *Magyarországi tanár ekkor már nem volt, ugye, az egyetemen?*

– Nem. Én 1950-ben kerültem Kolozsvárra, és Mészöly Gedeon már 1945-ben elment. De a hátrahagyott örökségével, sőt a tárgyi emlékeivel is találkoztam. Ez a dolog ott kezdődött, hogy a Szegedi Egyetem 1919-ben a Kolozsvári Egyetem utódeként keletkezett. Később, amikor 1940-ben itt, Kolozsvárt is visszaállították a magyar egyetemet, akkor Szegeden nem szűnt meg a korábban létrehozott egyetem, hanem onnan is jöttek ide tanárok. Mészöly Gedeon meg Horger Antal is Szegeden volt tanár. A minisztériumi rendelet Horgert bírta meg, hogy jöjjön Kolozsvárra, csak hogy Horger akkor már kicsit öreg is és rendkívül csalódott is volt, mert úgy érezte, hogy ő kellene legyen a pesti tanszékvezető. Mert akkor legalábbis úgy volt, hogy a Nyelvtudományi Társaság elnöke és a magyar tanszék vezetője volt a legnagyobb, a vezető magyar nyelvész. Csak hogy ő nem járt az Eötvös Kollégiumba, az Eötvös-kollégisták pedig összefogtak, és kinevezték Pais Dezsőt, Horger pedig maradt Szegeden. A kolozsvári kinevezést nem fogadta el, hanem írt Mészölynek egy letargikus hangú levelet, hogy én nem megyek Kolozsvárra, hanem menjél te. Mészöly pedig el is jött, de nem hagyta ott Szegedet sem, tanított ott is, itt is. Volt neki egy folyóirata is, a *Nép és Nyelv*, s ebben az időben úgy volt ráírva, hogy Szeged–Kolozsvár. Mészöly nagyon néprajzi beállítottságú nyelvész volt, a nyelvi jelenségeket is a népszokásokból vezette le. 1945-ben egy évig még a Bolyain is maradt tanítani, de aztán visszament Szegedre. Azonban egy csomó mindene itt maradt a tanszéken, például a könyveinek egy része is. Ehhez pedig tudni kell, hogy a Bolyain kezdetben néprajz szak is volt, idegen nyelv szakok is, vagyis francia, angol, német, de ezek 1949-ben mind megszűntek, hiszen nem kellett az imperialista országok nyelvét a magyar egyetemen tanítani. És ekkor ezeket a tanszéki könyvtárakat mind lehurcolták a pincébe. De nem úgy, hogy legalább polcra tették volna, hanem mint a ganédomb, úgy voltak a könyvek halomban a földön. Az lett volna jó, ha azt az egész könyvtárat ellopta

volna rendre valaki, de nem mert senki hozzányúl ni semmihez. A könyvtárosunk, egy Rózsika nevű hölgy, úgy félt ettől a könyvtártól, mint az Isten tüzétől. Hogy mi lett vele végül, nem tudni, a lényeg, hogy eltűnt. Bezúzták vagy esetleg elvitték az Egyetemi Könyvtárba – nem tudom. Márton Gyula azt mondta egyszer nekem, amikor már gyakornok voltam, hogy maga menjen be oda a pincébe, és ha lát ott nyelvészeti dolgokat, azt szedje össze. Hát találtam is ilyen-olyan dolgokat, felvittem ezt-azt a nővéremhez, hogy ne hogy valaki nálam meglásson valamit. Találtam ott például egy József Attila-kötetet, a *Nem én kiáltok* első kiadását, amit József Attila Mészöly Gedeonnak dedikált. Mert haragudott Horgerre, de úgy látszik, szerette Mészölyt. Én ezt is rögtön elsüllyesztettem, de nem voltam elég okos. Felviszem a tanszékre, jön Szabó T. Attila, és én nagy büszkén előveszem a könyvet, hogy né, professzor úr, mit találtam. Az öreg elveszi, nézi, és azt mondja: – Ezt vissza kell adni a családnak! – És elvette tőlem a könyvet. Azt kellett volna mondanom: – Igen, professzor úr, én visszaadom a családnak, de én adom vissza! – De hát hogy merjen ilyet mondani egy szerencsétlen gyakornok a professzornak? Elvitte, de a lényeg benne az, hogy valamelyik fia eladta egy antikváriumnak, s az antikváriumból megvette egy bukaresti irodalomtörténész. Egyszer aztán furcsállva olvasom az *Előrében*, hogy az illetőnek van egy ilyen kötete. Aztán később egyszer Szigligeten találkozom Mészöly Dezsővel, Gedeon fiával, akinek elmesélem a könyv történetét. Erre ő azt mondja nekem: – Fiam, tudom. Ne búsuljon, mert a könyv már nálam van! Mondta nekem valaki, hogy az apámnak dedikált József Attila-kötet ott van annál az illetőnél Bukarestben, írtam is neki levelet, hogy a család igényt tart rá stb., stb., de erre az visszaválaszolt, hogy hát ő azt már elajándékozta meg mittudomén micsoda. – De végül mégiscsak visszaadta a levelezésük nyomán. Mészöly Dezső egy fél könyvtárnyi orosz irodalmat adott neki érte. Hát ilyen a könyvek sorsa.

– *Horger Antal kitűnő nyelvész és kitűnő néprajzos volt. Kár, hogy a nagyközönség a nevét csak a József Attila-versből ismeri.*

– Láttad te a Horger fényképét? Az arcán a mosoly állandóan rajta van, olyan vigyor volt az egész ember. Jókedvű, vidám arca volt, ez látszik a fényképein is. És amit József Attila neki tulajdonított, az nem is tőle származott, hanem a szegedi rektortól. Nos, kezdjük ott, hogy

a háború után vagyunk, adva van egy konzervatív, istenfélő ország, aki szenved. És akkor jön egy fiatal költő, aki azt írja egy megjelent versében, hogy „Nincsen apám, se anyám, / se istenem, se hazám”. Hát ha én azt mondtam volna 1950-ben, hogy nincsen Sztálin, nincsen Lenin, mi lett volna belőlem? Bezártak volna, ugye? Hát Horgert behívta a rektor, és megmondta neki, hogy hozza a hallgatója tudomására, hogy az egyetem kizárja ezért a verséért. És akkor ő, úgy, ahogy szokott, olyan mosolygósan mondta el neki a rektor üzenetét, azt, hogy kiteszik az egyetemről. Sajnos ezért lett Horgernek olyan ismerős a neve. Ha sorolom a legnagyobb magyar nyelvészeket, Bárczit, Gáldit, Hadrovicsot, akkor ezeket nem ismeri senki, de ha mondom Horgert, akkor őt már tudja mindenki. De csak a József Attila-versből. József Attila egyébként szerette a nyelvészetet, ez kiderül a Mészölynek írt dedikációjából is.

– *Megint a költészetnél, az irodalomnál tartunk. Végül is hogyan, miért kerültél a nyelvészek közé?*

– Hát főleg azért, mert már akkor, egyetemi hallgatóként is azt tapasztaltam, hogy az irodalommal az van, hogy az egyik így mondja, a másik úgy mondja, a harmadik pedig egészen más oldalról közelíti meg ugyanazt. Hát mondom, kérem szépen, ez nem tudomány! A nyelvészetben olyan nincsen, hogy mindenki azt mond, azt lát, amit akar. Mert egy szó eredete vagy szláv, vagy olasz, vagy német, vagy valami. Olyan nincs, hogy így is lehet és úgy is lehet. Hát ezért lettem nyelvész. Valahogy így szerettem meg. S annak ellenére szerettem meg, hogy elég rosszul kezdtem a nyelvészetet, mert elsőéves koromban Márton Gyula tanította a *Bevezetés a nyelvtudományba* című tárgyat, és ott bizony egész évben Sztálin elvtárs *Marxizmus és a nyelvtudomány kérdései* című cikkét elemeztük, ha emlékszel még arra a cikkre. Vizsgázni is kellett belőle, és én olyan bosszús voltam, hogy szóról szóra bemagoltam az egészet. Fel is mondtam Márton Gyulának a vizsgán, még az is benne volt a vizsgafeleletemben, ahol Sztálin azt mondta, hogy „nyet, nyet”. Láttam rajta, hogy nem akarja elröhögni magát, pedig szeretné. De végül úgy lettem nyelvész, hogy másodéves koromban Szabó T. Attila tanította a nyelvtörténetet, Gálffy Mózsi pedig az eszközfonetikát, valamint a leíró nyelvtant, és azokat nagyon megszerettem.

– *Az eszközfonetika mi volt?*

– Hát az, hogy hogyan történik a szájban a hangok képzése, miért olyan egy hang amilyen. Tehát nem hangtörténet, hanem hogyan történik a hangok és mindenféle hangtani jelenségek – például hasonulás, összeolvadás stb. – osztályozása. Ez érdekes volt. Megszerettem, és jól is vizsgáztam belőle Szabó T. Attilánál. Harmadéves koromban aztán kineveztek gyakornoknak Bura Lacival együtt. Akkor mindig elkértem a Szabó T. Attila jegyzetét, de hát az a jegyzet nem is az övé volt, hanem még a Csűry Bálinté. Meg volt sárgulva az egész, és azt adta elő az öreg.

Az irodalmat is szerettem, és szegény Jancsó Elemér bácsit igazán tiszteltem. Ha leültünk beszélgetni, nagyon intelligensen, érdekesen beszélt, de előadótanárnak egyenesen katasztrófa volt. Vette a jegyzetét, a felvilágosodás irodalma volt, ezt monoton hangon ledarálta, és aztán elment.

– *Hát hogy lehetett ilyet csinálni?! Mondhatni az egész életét Párizsban töltötte, hát akkor vajon miért nem színezte ki az előadásait valamivel?*

– Mondom, színes, művelt ember volt. Amikor csak így leültünk beszélgetni, nagyszerűen beszélt, de katedrán előadni egyáltalán nem tudott. A modern magyar irodalmat is ő tanította, amikor már negyedéves voltam. Persze át kellett volna írni ezt is marxista szintre, de hát ő nem is értett hozzá, mert alapvetően a felvilágosodással foglalkozott. Ezért fogta magát, meghozatott valami vastag magyarországi középiskolás tankönyvet, azt legépelte, és nekünk órán ezt a gépelt jegyzetet monoton hangon mindig felolvasta. Mi, diákok pedig letettük a padra az eredeti könyvet, kísértük szóról szóra, és röhögtünk.

Szóval én azért szerettem meg a nyelvészetet, mert az egzakt tudomány. Igaz, Gombocz Zoltán azt tartotta, hogy még a nyelvtudományban is minden lehet. Az egyik feljegyzett adomája szerint egyszer egy társaságban egy hölgy odafordult hozzá és megkérdezte: – Professzor úr, meg tudná mondani nekem a nevem eredetét? – Erre jött a válasz: – Hölgyem, melyik nyelvből óhajta, hogy levezessem?

– *A tanszéki karriered valamiért mégsem alakult jól. Hogyan és miért kerültél át onnan az akadémiai intézetbe?*

– Két évig voltam a nyelvészeti tanszéken gyakornok, aztán szintén két évig tanársegéd lettem. Szeminarizáltam a magyar-pedagógia

szakon, aztán a román szakon is volt egy magyar kurzus, s nyelvjárás-tan is volt. A dolog úgy történt, hogy Márton Gyulával egy kicsit faséba kerültünk. Úgy látszik, ez nálam elkerülhetetlen. A baj az, hogyha nekem véleményem van, annak hangot is adok. És ebből baj lett itt is. Márton Gyula ugyanis diktátor volt. Mi ahányan voltunk ott a tanszéken, mind be voltunk fogva, mint hat ló a szekérbe, és mindenkinek azt kellett csinálni, amit ő elképzelt. A nyelvföldrajz, és csakis a nyelvföldrajz. Vámszer Márta is ezt csinálta, Gálffy Mózes, Bura Laci, Vöő Pista, Kósa Ferenc, jómagam – mindenki. Még Szabó Zoltánnak is, akinek fogalma sem volt a faluról, ki kellett mennie Háromszékre, hogy kikérdezze a változó névszótöveket. Össze volt állítva hozzá a kérdőív betürendben. Így kezdődött: *adó, adója* vagy *adaja*? Hát mondom neki: – Zoli, kérek, ne kezd falun mindjárt az *adóval*, mert akkor rögtön vége lesz az egész nyelvészeti gyűjtésnek. Az emberek azonnal becsukódnak, ha ezt a szót meghallják. Az ötvenes években voltunk ugyebár.

– *Márton Gyula rektorhelyettes is volt. Nagy tekintély.*

– Persze. Előbb tanszékvezető volt, aztán dékán lett, majd prorektor. Az ugyan igaz, hogy végül is én is miatta lettem nyelvjárás-kutató, de nekem az elvem már akkor az volt, hogy mindenki foglalkozzon azzal, amit szeret. Ennek a véleményemnek hangot is adtam, ami nagyon nem tetszett neki, mindig meg is jegyezte, hogy itt a tanszéken maga az ötödik kerék.

– *Valami mégiscsak lehetett az egyéniségében, amit nem szerettek.*

– Hát lehet. Az igaz, hogy mindig szerettem vitatkozni, s néha bizony piszkálódtam is, amit sokan nem szerettek. De úgy gondolom, hogy a tanszéki tagokat hagyni kellett volna, hogy mindenki maga válassza meg a kutatási területét.

– *Na, hát ha egy ilyet mondtál, az akkor már elég volt.*

– Hát persze, hogy elég volt! Azt is mondta rám, hogy én egy lesipuskás vagyok.

– *És ezt miért mondta?*

– Az úgy történt, hogy amikor Szabó T. Attila megírta azt a nagy tanulmányát, hogy a nagyon nyílt *e* hang a románban azért lett *á* hang, mert a magyarban a nagyon nyílt *e* hangot *á*-nak érezték, én ezzel nem

értettem egyet. Meg is írtam egy tanulmányban, hogy hát ezzel az elképzeléssel baj van, mert az igaz ugyan, hogy egy nagyon nyílt *e* hang van Háromszéken és Csikban is, de azért az Enyedből mégis Aiud, az Élesdből Aleşd lett a románban, márpedig a magyar Enyed vagy Élesd első szótagjában soha nem ejtettek olyan nagyon nyílt *e* hangot. Persze egyéb példáim is voltak, érveltem módszeresen. Nos, amikor ezt megírtam, Pais Dezső közölte is a tanulmányomat a *Magyar Nyelvben*, sőt még egy levelet is küldött Márton Gyulának, hogy én milyen rendes, jó, tanulékony fiú vagyok. De az eredmény más lett. Gyula erre kijött nagy dühösen a szobájából, és azt mondta nekem: – Maga egy lesipuskás! – Kérdem: – Mi van? Mi baj van, professzor úr? – Az, hogy magának nem szabad ilyesmiket csinálnia! Ellentmondani a professzornak. – Hát én bizony azt mondom ma is, hogy a tudományban ilyen nincsen. Meg is mondtam Márton Gyulának: – Tessék írni egy másik cikket és megcáfolni engem. – Szabó T. Attilának ez az elmélete azóta természetesen megdőlt. Miután Attila meghalt, Benkő Loránd egy egész kis könyvecskében írta meg, hogy Attilának nincs igaza, és idézte Rosettit, miszerint abban a században a románban *e*-vel nem kezdődhetett szó, helynév. Ezért van Aleşd az Élesdből, Aiud az Enyedből és így tovább.

– *Ezeknek a nagy professzoroknak nagyon érdekes nézeteik voltak. Úgy hallottam, hogy például a gyakornoknak, a tanársegédnek a terepen sem szabadott azzal foglalkoznia, azt kutatnia, amivel a professzor is foglalkozott.*

– Igen, mindenkinek megvolt a maga területe, és ha más ment oda, akkor azt nem viselték el. Mintha kiskirályok lettek volna. A lényeges dolgokat sosem mondja el senki. Mindig az ünnep, az ünneplés a lényeg. Ugye mindig az van, hogy meghalt szegény, vagy éppen készül meghalni, hát akkor megünnepeljük, megtapsoljuk, megdicsérjük, és ezzel így minden rendben is van. De az igazság az, hogy a nyelvészeti tanszék az én koromban nem volt egy baráti társaság. Először is Szabó T. Attila lenézett mindenkit. Még Márton Gyuláék is bunkók voltak az ő gondolkodása szerint. Akkor Gyula lenézett minket, mi pedig lenéztünk nem tudom kiket. És ez így ment végig. Egy példát mondjak, csak egyetlen szemléltető példát. Vöő Pistával együtt járt egy Kajcsa nevű fiatalember, aki Háromszékre került tanárnak. Egy alkalommal elmegyünk Háromszékre gyűjteni. Ott van Vöő Pista, én, Gyula és még nem tudom ki. Hát ülünk ott a vendéglőben, mert Gyula mindig

szerette a vendéglőket, s akkor azt mondja Kajcsának a pohárral a kezében, a helyi tanárnak, a fiatal kölyöknek: – Na, szervusz, Kajcsa! – Tehát felajánlotta, hogy tegeződjenek. És utána odafordult Vöő Pistához, a kollégájához: – Vöő elvtárs, menjen, legyen szíves, és kérjen még egy üveg bort! – Hát nem lehetett nálunk tegeződni a tanszéken! Hát hogy lehet az, hogy a tanársegéd tegezze a professzort?! Még ahhoz is el kellett negyven évnek telnie, amíg Gálffy Mózsi és Márton Gyula Szabó T. Attilával összetegeződnek. Ők is magázódtak! Arról nem is beszélve, hogy Attila nem a kollégáival tartotta a barátságot. Ő Jakó Zsigmonddal és Benkő Samuval kirándult vasárnaponként.

– *Ez volt az úgynevezett mitikus „bükki akadémia”.*

– Igen, a „bükki akadémia”. És mi, nyelvészek pedig le voltunk tojva a sárga földig. Itt Kolozsvárt nem volt se Kruzsok,⁶ se semmi. Én amikor egyszer elmehettem Budapestre, az akkor már öreg Pais Dezsőnek elmondhattam, hogy ki vagyok és mi vagyok. Két év múlva megint mentem, és megint elkezdtem a bemutatkozást. Erre azt mondja: – Fiam, ne hülyéskedj, hát ezt már mind elmondtad ezelőtt két évvel! – Nyolcvannégy éves volt ekkor. És meghívott engem a Kruzsokba. – Gyere, fiam, a Kruzsokba, szívesen látlak. – Mert ő mindig beült oda, ő volt a legelső. És akkor jöttek sorra mind a nyelvészek. Akkor ismertem meg Bárczi Gézát, Bóka Lászlót, Eckhardt Sándort. Emlékszem, Pais Dezső bemutatott nekik: – Itt van ez a fiatalember Kolozsvárról, Romániából. – Erre azt mondja Eckhardt: – Te Dezső, Kolozsvár mióta Románia? – Aztán elmentünk egy másik asztalhoz, és ott dedikált nekem a könyveiből. Ideadta a *szer* szó etimológiájáról szóló könyvét.⁷ Ebben a szóban minden benne van: hogy *szerre* teszi az ember a fát a tűzre, hogy Alszegben *a szeren*, még a *szereket* és a *szerelem* is. Tudniillik összefonódást jelent a *szereket* és a *szerelem* is. Nagyon szép! Ő mindig nagyon rendszeres volt, pontokba szedett mindent. És most mégis azt írta a dedikációjában nekem, hogy itt van ez a könyv, aminek *Szer* a címe, de amiben több a szertelenség, mint a szer. Még adott nekem egy régészeti tanulmányt is Alföldi

6 A *Kruzsok* a magyar nyelvészek kedd és péntek esti baráti összejövetele volt Pesten az Erzsébet vendéglőben. Budenz József alapította az 1860-as években a korabeli magyar altajista nyelvészek asztaltársaságaként.

7 Pais Dezső: *Szer. Egy szószervezet szétágazásai a magyarban és más finnugor nyelvekben*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962.

Andrástól, hogy tanuljak egy kis régészetet is, hogy nehogy higgyek a románoknak.

- *Ez mikor volt?*

- Úgy emlékszem, 1967-ben voltam először Magyarországon.

- *Hivatalos úton voltál?*

- Dehogy! Kimentem magánúton, és persze elmentem az egyetemre, az akadémiára, összeismerkedtem ott mindenkivel. Aztán később is tartottam velük a kapcsolatot. Persze az én korosztályom most már mind el van temetve ott is. Négy évvel ezelőtt jártam ott legutóbb a feleségemmel. Olvastam a neveket az ajtókon a Nyelvészeti Intézetben, de nem találtam senkit a régiékből, mind új nevek voltak ott. A feleségem meg is kérdezte: - És a te kollégáid hol vannak? - Erre mondom: - Nézd, ott vannak mind a falon sorban! - Ott voltak a képeik, ugye, a falon.

- *Térjünk vissza a Bolyai magyar nyelvészeti tanszékére. Márton Gyulának ez idő tájt volt egy kis afférja Szabó T. Attilával is.*

- Ez egy külön történet. Az történt, hogy Attila beteg, idegbajos lett. Nekem elmondta akkor, hogy egyszer a fejét villanykezelésbe is beletették. A nyakán ott volt a sebhely, ahol kijött a golyó, amikor egyszer fiatalkorában öngyilkos akart lenni. Az történt, hogy amikor megint beteg lett, akkor áttették őt az Akadémiára, ahol Kelemen Béláékkal csinálták a román-magyar szótárt. De ekkor Márton Gyula mindent megtett, hogy őt valahogy a tanszékre megint visszavegyék. Ez két vagy három év múlva sikerült is, csak hogy Attila ott akarta folytatni, ahol abbahagyta, tudniillik hogy itt ő a főnök. Hát hogy van az, hogy most jön ez a Márton, és ő mondja meg nekem, hogy én mit csináljak?! Hát ebből támadt aztán köztük a feszültség.

- *Végül is hogyan kerültél át az Akadémiára?*

- Úgy kerültem az Akadémiára, hogy a tanszéken készültek a táji nyelvátlaszok, és ebben a munkában benne voltam én is. Ott egy kisebb kérdőív volt, de azt kikérdezték minden faluban. Szóval abszolút sűrűségű hálózatot képzeltek el. Ez azt jelenti, hogy ha mondjuk, Csíkban elkezdted a munkát, akkor a kis kérdőívet végig ki kell kérdezni az összes csíki faluban. Az Akadémián később nem így dolgoztunk, ott a nagy kérdőívet csak 25 kilométeres körzetekben egyszer kérdeztük ki.

Nos, velem az történt, hogy Szabó T. Attilának 1957-ben lehetősége adódott egy akadémiai csoport megszervezésére. Emil Petrovici igazgató, az akadémikus létesített egy magyar nyelvatlaszcsoportot, ahol Szabó T. Attila lett a főnök félnormával, és alkalmazott két gyűjtőt is, Nagy Jenőt és Gazda Ferencet. Ugyanezt csinálták az irodalmi osztályon is, ott Jancsó Elemér volt a félnormás egyetemi tanár, Engel Károly és talán Abafáy Gusztáv volt a két beosztott. Na és akkor, amikor mindez szépen megtörtént, akkor Gazdát 1957 elején a szeku elvitte, és lecsukták. Azért vitték el, mert talán az ő írógépén gépelték le ennek a Dobainak a folyamodványát az ENSZ-hez.⁸ Szóval Gazdát elvitték, kapott tíz évet úgy hirtelen, majd még azt is megtoldották, végül nyolc évet ült a szamosújvári börtönben.

És akkor ott maradt egyedül Nagy Jenő. Ő pedig engem mindig kölcsönként, úgyhogy vele együtt gyűjtöttünk vagy 10-12 falut, mégpedig úgy, hogy én kérdeztem a Gazda részét, ő pedig a saját magáét. Aztán 1959-ben őt is letartóztatták, és akkor rám maradt az egész.

Úgy volt elképzelve – Attila megírta ezt az előszóban, mert ugye, mindig ő írta az effélét –, hogy legalább 200-250 falu legyen ebben benne. De hát egy embernek minden faluban 3500 kérdést kikérdezni egy kicsit nehéz volt, hülyére dolgoztam magam. Nem töltötték be a Nagy Jenő helyét, a Gazda helyére pedig én kerültem. És az is úgy történt, hogy én szépen befeküdtem a kórházba, mert vesekövem volt. Utána a nővéremnél feküdtem vagy két hétig. Hát egyszer ott megjelenik Szabó T. Attila, hogy Kelemen Béla kéri, hogy menjek át a tanszékről az Akadémiára, a Gazda Ferenc helyére. Győzködtek, győzködtek, de én nem álltam kötélnek.

– *Miért nem akartál menni? Tanítani szeretted? Vagy az Akadémián bizonytalannak érezted a helyzetet?*

– Hát először is tudtam, hogy az Akadémián a tanszéki fizetésnek csak a felét kapom. Meg aztán miért menjek a magyar tanszékről egy olyan helyre, ahol csupa román van? Én szerettem gyűjteni, de hát azért értsünk szót, nem ilyen körülmények között.

---

8 Dobai István jogász, az MTA külső tagja. 1956-ban szerkesztője volt egy ENSZ-hez intézett memorandumnak, amiért életfogytiglani kényszermunkára ítélték. 1964-ben szabadult.

De akárhogy tiltakoztam is, ősszel egyszer mégiscsak jött a papír, hogy át vagyok helyezve az Akadémiára, mert Márton Gyulánál, ugye, az „ötödik kerék” voltam, „lesipuskás”, miegymás. Fél normával abban az évben még taníthattam, de aztán vége volt. A mostani fejemmel úgy gondolom – csak hát olyan az ember, hogy mindig utólag gondolja meg, hogy mit kellett volna tenni –, hogy akkor el kellett volna menjek Szabó T. Attilához, és azt mondjam neki, hogy né, professzor úr, ha maga úgy gondolja, hogy én nem vagyok jó ezen a tanszéken, akkor mondja meg, rúgjon ki, de nekem senki ne mondja meg, hogy én hova menjek dolgozni. Össze kellett volna tépjem azt az izét, azt a papírt. De nem ezt tettem, hanem átmentem.

– *Jó, jó, de ha nem teszed meg, akkor mit csinálsz? Hova mész?*

– Hát elmehettem volna valahová tanárnak. Vagy újságírónak, mit tudom én. Szóval Márton Gyula így passzolt el engem, és a helyembe az *Igazságtól* felvette Balogh Dezsőt. Erről Balogh Dezső mindig azt mondta, hogy azért tettek ki engem, mert ő volt a jó nyelvész. Volt a nyavalyát jó nyelvész, de annyit tudott, hogy még a padlót is feltörülte Márton Gyula körül. Gyula ugyanis szerette, ha egy kicsit tömjénezik. Dezső pedig rendes, kedves fiú volt, de ha jól megnézzük, nem maradt utána semmi. Hát hogy lehet Horváth Imre szókinszéről írni doktori dolgozatot, amikor az még nem halt meg, és amikor én lezárom a doktori dolgozatot, az meg utána még ír egy csomó verset? Miféle tudományos hozzáállás az, amikor úgy kutatok, hogy már előre tudom, hogy az egész munkám megy majd a francba. Hát így rendezte Szabó T. Attila, Márton Gyula a dolgokat, és én most is mondom, hogy nem szeretem a diktatórikus módszert. Az igaz ugyan, hogy Márton Gyula prorektorként mindent megtett, hogy embereket hozzon a tanszékre, hogy azok előlépjenek és így tovább. Ő valóban a tanszékben gondolkodott, de ezt csinálta Joszif Visszárionovics Sztálin is, róla sem mondhatjuk, hogy nem szerette a Szovjetuniót. Vagy Hitler is szerette Németországot. Diktátor volt mind a kettő, és én nem szeretem a diktatúrát még az óvodában sem. Na, mit szólsz? Rosszat mondtam, ugye?

– *Nem, nem mondtál rosszat. Nagyon fontos mindezeket elmondani. Az utókor mitizálni szeret, és ezzel a hamisítással voltaképpen ködbe borítja a múltat. Attól még ezek a nagy emberek nem lesznek kisebbek, ha elmondjuk róluk az igazat. De most beszéljünk A romániai magyar*

nyelvjárások atlaszáról is egy kicsit. Ki állította össze a kérdőíveket? Ha jól értettem, az ún. „nagy kérdőív” már az akadémiai intézetben készült, és már azelőtt készen volt, mielőtt Te odakerültél.

- A nagy atlasz kérdőívében közel 3400 kérdés szerepel. Ezt ők, Szabó T. Attila, Gazda Ferenc és Nagy Jenő közösen állították össze. Eredetileg még ennél is több kérdés volt, de miután néhány faluban elvégezték a próbagyűjtést, akkor vagy 200 kérdéssel lerövidítették. És ez két füzetbe volt osztva, az egyiket kérdezte az egyik gyűjtő, a másikat a másik.

- *Le volt gépelve?*

- Igen, ez 5 példányban le volt gépelve, és össze is volt kötve. Én már a 130. falu gyűjtőmunkáját végeztem, amikor mondtam Szabó T. Attilának, hogy a 3400 kérdés közé be kellett volna tenni még másokat. Például be kellett volna tenni nemcsak a *burgonyát*, hanem a *csicsókát* is. Mert van, ahol *bojóka* a 'burgonya' és *pityóka* a 'csicsóka'. Vagy ott vannak a szekér részei. Hát azt a részt Gazda Ferenc állította össze, és ő a székely szekeret vette alapul. No, de hát a székely szénásszekéren nincsenek nyársak, nincsenek gyaksák. Mert a székely úgy rakja fel az oldalrudakra a szénát, hogy nincsen nyárs, amibe beleakasztaná, amit sok helyen *gyakának* vagy *gyaksának* neveznek. Vagy a csíkiak, és általában a székelyek, sohasem mennek terüvel felfelé a hegyre, hanem mindig lefelé jönnek, de a Mezőségen ez nem így van, mert ott dimbes-dombos, hegyes-völgyes az egész határ. Ezért néha hegyre fel is meg kell állítani a szekeret, hogy pihenjenek az állatok egy kicsit. Ilyenkor, hogy ne tartsa a marha a terhet a nyakán, a nyújtón van egy *macska*, amit megálláskor leeresztenek, az belevágódik a földbe, a szekeret megtartja, és a marha nyaka a járomban felszabadul. Van, ahol *kutyának* mondják. Hát ezek például a kérdőívből hiányoztak. Amikor ezt Szabó T. Attilának elmondtam, azt mondja a professzor, akit már régen felmentettek tisztségéből: - Igaza van, de könnyű utólag okosnak lenni.

137 falu nyelvjárását gyűjtöttem össze, és 136 falu szerepel az atlaszban, ami elég szépen lefedi az erdélyi magyar települesterületet. Mi hiányzik? Most úgy érzem, hiányzik még körülbelül egy tucat falu. Talán nem kellett volna ott akkor abbahagyni, de én már úgy ki voltam fáradva, hogy nem tudtam többet csinálni. Mert nem úgy gyűjtöttem,

hogy egyszerre teljesen megcsináljak egy tájat. Hanem úgy, hogy volt egy csíki, aztán jött egy bihari, aztán egy bánási és így tovább. Mert így a hangokat egymáshoz tudtam hasonlítani.

- *Szóval szándékos, megtervezett volt ez a módszer.*

- Hát világos! Mert ha én egy tájegységen megcsinálom az egészet, és utána elmegyek egy másik helyre, akkor már nem tudom mihez viszonyítani. Ez egy nagyon jól kitervelt dolog volt így. Moldvából például négy falut vettem fel, de legalább nyolc kellett volna legyen. Bogdánfalva mellett Trunkot is fel kellett volna venni föltétlenül, Diószeg mellett Szitást is. S Klézsét, továbbá Külsőrekecsint és Gajcsána-Magyarfalut is.

- *És sokszor emlegetted, hogy északon Szabófalva mellől hiányzik Kelgyest.*

- Hát igen, persze! Vagy ha lemegy az ember a Szeret folyó mentén, akkor ide tartozna Ploszkucén is. Vagy pedig Erdélyben nincsen benne a Sóvidék peremvidéke. Ugyanígy hiányzik Nyárádselye, azaz a Nyárád-mente felső része. Ha nem 137 falut, hanem 175 falut csináltam volna meg, akkor keresztet is vethetnék rá, hogy tökéletes. No, de nem lehetett.

- *Azt hiszem, most már nem is lehetne ezt befejezni. Az emberek nem is ismerik már ezeket a tárgyakat, fogalmakat.*

- Hát először is, miután az ember elmúlt 45 éves, utána már nem lehet ilyesmit csinálni, a gyűjtés már fárasztó számára. Láttam már Nagy Jenőnél, hogy ez neki olyan teher volt, hogy borzalom. Mindig oda ment, ahol egyszer már korábban volt a magyarországiakkal. Teljesen fölösleges volt ott újra gyűjteni. No, mindegy. Az embernek 25 éves korától 45 éves koráig be kell fejeznie az ilyen munkát. Utána slussz! Mert mi történik? Bemész egy faluba, és nem ismeresz senkit. Leszállsz az autóbusról a templom előtt, és akkor elmész vagy a paphoz, vagy az igazgatóhoz, vagy a tanítóhoz, vagy a néptanácsoshoz. És akkor megszervezed a gyűjtést, kiválogatod az adatközlőket, biztosítod a szállásodat, biztosítod a kosztodat. Hát ez nem egy könnyű mesterség. Rengeteg munka. Igazán nem mondhatok semmit, mert általában napokig eltartottak mindenütt. Mindig mondtam is a református püspöknek, hogy a református papok nekem rengeteget segítet-

tek. Sokszor a szegény pap nem is tudta, hogy vajon ez kicsoda. Hiripen, Szatmárban, Nagybánya környékén azt mondta nekem később a pap: – Tanár úr, az elején meg voltam győződve, hogy maga egy szekus. Mind néztem, hogy a homlokán és a fején nincs-e ott a nyoma a katonasapkának. – Vagy Háromszéken az egyik unitárius pap egyszer azt mondja: – Tanár úr, én őszintén szólva nem hittem el, hogy maga itt mer aludni nálam. – Ezt is értettem, mert sokszor előfordult valóban, hogy jött is ott a szekus nyomban. Olyan is, aki holtrészeg volt. Sokszor mondták, hogy írjam le a nevemet, mert ha majd ő is jön Kolozsvárra, akkor meg akar majd látogatni. Akart a fenét, csak hát be kellett számoljon, és szüksége volt a nevemre.

– *Azt hiszem, a mai fiatal nyelvészek ezt képtelenek volnának megcsinálni. Autóval közlekednek, maradnak néhány órát egy-egy faluban, és aztán elmennek.*

– Azt a 3379 kérdést, amíg végigkérdezted, ahhoz idő kell. Ilyen 400 lapos füzetem voltak, perforálva voltak, és mellette ott volt a nem perforált lap. Tettem indigót is, mert ezeket a lapokat úgyis kiszaggattam, hogy maradjon másolat is. Általában egy füzetet kérdeztem ki egy személytől, és ez a 400 kérdés általában olyan kétórás munka volt. De aztán mindig megtörtént, hogy bizonyos kérdéseknél az adatközlő bizonytalan volt. Hát az ilyen feleleteket bekarikáztam, és megkérdeztem mástól is. Így 400 kérdésből mindig maradt 40-50, amit másoktól is megkérdeztem. Főleg az elvont fogalmakat jelölő válaszoknál volt erre szükség. Például: hogy mondják annak az embernek, aki keveset eszik, és nagyon sovány? Na, erre mit mondasz? A kérdőívben az van, hogy „kákabélű”. De hát ezt hányan mondják? Ehelyett van egy csomó hapax,⁹ azaz olyan, hogy csak őtöle hallottam.

Gyűjtöttem én mindenütt. Ha akarsz, a kocsmában, ha akarsz, a templomban. Kászonban a vendégházban, ott, ahol a traktoristák is voltak, ha este eloltottam a villanyt, millió bolha jött reám. Akkor felöltöztem, kiültem a padra, ott égett a villany, jött az öreg bakter, hoztam a füzetemet, és gyűjtöttem. Vagy voltak halotti siratók, ahonnan kijöttek az emberek, és én gyűjtöttem tőlük a nyelvészetet. Lőrincze Lajos jól megírta az adatközlők típusait. Van köztük remek is. Volt egy fiatalasszony, a vállán volt a favilla és a gereblye, ment

9 hapax legomenon = csak egy helyen előforduló adat

„takarni”. De a kedvemért letette a szerszámokat, megállt az ajtóban, és én kikérdeztem mind a 400 kérdést. És olyan szépen, értelmesen mondta el, hogy csoda! Még csak azt sem mondta közben, hogy most már elég, nekem menni kellene a mezőre. Aztán van más is. Van, hogy kérdezed tőle a hét napjait. Kérdezed például, hogy vasárnap után mi jön. Erre azt mondja, hogy péntek. Én ránézek csúnyán, ő pedig felkacag: – Hát a tanár is tudja jól, most mit kérdezi tőlem?! – Vagy az „elkopik” igére vonatkozó kérdés így szól: „Mi történik a cipő sarkával, ha az ember köves úton jár?” Ilyenkor általában kijön az „elkopik”, de nem mindig. Egyszer egy öreg azt mondja nekem: – Nem történik vele semmi, tanár úr, mert verünk rá vasspiccet. – Na, ilyenek is vannak.

Történt olyan is, hogy kérdeztem valamit, amire az illető mondott valami egészen nagy furcsaságot. Ránéztem, nem értettem, amire aztán bevallotta: – Ezt csak azért mondtam, hogy a tanár úr örüljön neki.

Még azt is tapasztaltam, hogy minél eldugottabb faluban voltam, annál jobban lehetett dolgozni, és annál jobban megbecsülték az embert. Mezőköbölki tudod, hogy hol van?

– *A Mezőségen.*

– Igen, Szászrégen és Kolozsvár között. Körülötte 20 kilométeres körzetben csak románok vannak. A román hatás itt olyan erős volt, hogy az asszonyoknak a kendő rá volt téve a szájukra, mint a román asszonyoknak. Reggel, hajnalban megérkezem, bemegyek a paphoz, és ő már is azt kérdezi: – Tanár úr, hány emberre van szüksége? Most elmegyünk és összeszedjük. – Hát vagy tíz emberre. Ami aztán kiesik, az kiesik. – Mert ugye az ember nem tudhatja előre, hogy jó-e vagy nem jó az adatközlő. Ha látom, hogy nem jó, akkor elmegyek, és otthagynom, mert nincs értelme kínlódni vele. A pap azt mondja, jó, de neki el kell mennie Gyéresre, maga pedig aludhat itt nálam. Össze is szedte az embereket, én pedig felírtam mindegyiket, hogy mikor megyek hozzájuk, vagy három-négy napra előre. Egyikhez délelőtt, a másikhoz délután. És mindenhová el is mentem, kikérdeztem azt a 400 kérdést, vagy volt, ahol 800-at is, és mindenhol megvendégeltek paprikás csirkével. Úgyhogy három-négy napig paprikás csirkét ettem rántással és puliszkával. Ők nem ettek, hanem nekem mindig odatették. Olyan szívélyesek voltak, hogy csoda! Amikor mentem haza,

Szilváson, a román közszékközpontban ültem autóbuszra. Az utcán egy öregasszony futott ki a házból, és hozta a tíz tojást, hogy tegye be a hátizsákomba. A másik pedig vetette be a kemencébe a kenyeret, de előbb hozta nekem a már megsült lángost, a „langalót”, és kérdezte, hogy szilvaízet akarok-e rá vagy zsírt.

- *Mi, néprajzosok téged néprajzosnak is tartunk. Mit gondolsz Te erről?*

- A tájnyelvi gyűjtés az olyan, hogy mint nyelvésznek értened kell a falusi szokásokhoz, ismerned kell azt a kultúrát. Például egyszer, amikor elkezdtem az osztovátát és a vászonfajtákat kikérdezni, az öregasszony bement a tisztaszobába, kihozta nekem az egészet, és akkor mondani kezdtem neki, hogy ez ötnyüstös, ez négynyüstös, ez pedig csak kétnyüstös. Amikor látta, hogy így értek hozzá, akkor már egészen másként válaszolt. A problémák inkább a nyelvtani kérdésekkel voltak, de azok el voltak szórva a kérdőívben, mert egy csoportban lehetetlen lett volna kikérdezni.

- *Nem voltak olyanok, akik unták ezt a sok kérdezősködést?*

- Volt ilyen is persze. Volt úgy, hogy az adatközlőm ment elől, menekült előlem, és én a kérdőívvel mentem utána. A levéltárban ugye mindez egészen másként van, mert oda az ember bemegy, kikéri az iratcsomót, magának parancsol, ott nincsen senkivel semmi baj. Szabó T. Attila egyszer jött hozzám, a felesége Szatmár mellől való volt, hogy adjam oda neki a kérdőívet, mert ő kikérdezi abban a szatmári faluban. Hát jön vissza két hét múlva, és azt mondja, hogy a 3400 kérdésből két hét alatt csak 800-at tudott kikérdezni, mert őt az adatközlők mindig becsapták. Erre mondom: - Hát tanár úr, ha ezt én is így csinálnám, akkor ebből az atlaszból nem lenne soha semmi. Muszáj az egészet kézben tartani. Hát az európai nyelvatlasz is ezért ment tönkre.

- *Ez a nyelvföldrajzi gyűjtés nyilván beletartozott a munkaköri leírásodba az Akadémián. Beszélj egy kicsit az ottani munkaviszonyokról is!*

- Az Akadémia nyelvészeti és irodalmi intézetében egy adott pillanatban 6-7 magyar volt. Kiket mondjak? Kelemen Béla, Csák Laci, Varró Jánosné, Nagy Jenő, Gazda Feri, Mózes Huba, Abafáy Gusztáv, Engel Karcsi. És a két félnormás professzor, Jancsó Elemér és Szabó T. Attila. Senkit ki nem dobtak, de aki egyszer elment nyugdíjba, annak a helyébe nem került más. Most egyetlen magyar kutató van ott. Egy!

Én magamról csak azt mondhatom, hogy ebben a környezetben szerencsésen megúsztam. De azt tudom, hogy nem vették jónéven már azt, hogy én dolgozom. Nem az intézeti tagokról van szó, hanem úgy fentről leszűrődött, hogy az nem helyes dolog, amit én csinálok.

- *Vagyis az, hogy készüted a romániai magyar nyelvjárások atlaszát.*

- Volt ott egy nagy sovíniszta párttitkárom is. Amikor kinevezték Nagy Jenőt és Gazda Ferencet, hát akkor melléjük kineveztek egy rajzoló is. De mivelhogy akkor még nem volt mit rajzolni, hát azt a rajzoló rögtön áttették a románokhoz, hogy rajzoljon nekik. És amikor én végeztem a gyűjtéssel, akkor a rajzoló kértem vissza. De megkaptam hamar a választ: - Hát te ezt hogy gondold? Azt hiszed, hogy ezt itt mi kiadjuk? Ne itt gyűjtsél! Menj, és gyűjtsél Magyarországon! - No, akkor aztán, mondom, hogy hopp, itt vége van, ez itt nem fog megjelenni soha. Tudtam, illetve sejtettem ezt már korábban is, de az az igazság, hogy egy kicsit hülyének tettettem ott magam harminc vagy negyven évig.

- *El kellett számolnod ott a gyűjtésekkel? Számon tartotta valaki, hogy mit dolgozol?*

- Nem, dehogy. Miután Nagy Jenő elment, Szabó T. Attilát is felmentették állásából, és a magyar nyelvjárástudományi szekcióban egyedül maradtam. Én voltam a beosztott, és én voltam a főnök is. Ez volt a szerencsém. A szótárosok más szekciót, az irodalmárok pedig megint más szekciót alkottak. Ez az önállóság pedig nekem szinte megérte az egyetemet. Mert önmagammal soha nem kerültem ellentétbe.

- *És nem ellenőriztek? Hogy hol voltál, mit csináltál, mit dolgoztál?*

- Hát persze ilyen beszámoló kötelezettség minden évben volt, úgy hívták, hogy „Darea de seamă”. De oda azt írtál, amit akartál. Mondhattam akármit.

- *De mi van akkor, ha a helyedben valaki olyan van ott, aki nem szeret dolgozni? Akkor nyilván nem lesz meg az atlasz.*

- A sofőr mondta nekem, hogy hát tanár úr, amikor magával megyek, maga reggeltől estig mindig gürcöl. De amikor ezekkel megyek - és itt sorolta a román kollégákat -, ők bezzeg csak két-három napig dolgoznak, és aztán egy hétig üdülnek. Magyar sofőr volt.

Nézd, én csökönyös vagyok a tudományos munkában: amikor kezdek csinálni valamit, akkor azt csinálom, nincs kiugrás, nincs szétmenés. Hát a főnökeim annak örvendtek volna, ha én nem gyűjtök, hanem itt Kolozsvárt a Darvasban iszom a pálinkát. A szerencsém csak az volt, hogy én nem követelöztem, nem hívtam fel magamra a figyelmet soha. Tudtam, hogy vigyázz, itt nem szabad senkinek a tyúkszemére lépni, mert akkor baj lesz.

- *Az elkészült atlasz kiadását sem erőltetted.*

- Az megint más ügy. Kiadta a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Még szerencse. Azért olyan szép, mert akkor már lehetett számítógépen csinálni.

- *Említetted előbb az európai nyelvatlaszt. Hogy az a terv nem valósult meg, mert nem volt, aki kézben tartsa az egészet. Mi volt a baj?*

- Összeálltunk, hogy a '60-as években lesz Európai Nyelvatlasz müncheni központtal. Megvolt a kérdőív is hozzá. Két bevezető kötetet még ki is adtak. De ott az történt, kérlek szépen, hogy kellett volna legyen minden országból legalább egy ember, aki tudja, hogy mit kell csinálni. Már az elején botrány volt, hogy hány falu legyen. A görögök például azt mondták, hogy náluk egyáltalán nincs nemzetiség, ott csak egy nyelv van.

- *Románok például nincsenek ott.*

- Görögországban nincsenek törökök sem, mindenki csak görög. Nálunk pedig a románoknál a szegény bukaresti professzor azt mondta, hogy hát legalább hét faluban kellene gyűjtsünk. Na, jó, hívznak az Akadémia bukaresti központjába, és ott egy kis termetű pártfunkcionárius, egy kicsi pasaska hozza a párthatározatot, hogy Romániából 60 vagy 70 falut kell felkutatni, közöttük legyen 3 magyar és 2 német is. De ki volt kötve, hogy a három magyarból egy legyen székely és a másik csángó. Hát jó. A mi javaslatunk Bogdánfalva volt, egy háromszéki székely falu, Kézdiálmás és a mezőségi Torockó.

Na, akkor mit akarsz még? Ennyi embert nem lehetett összefogni. Hát már a megjelent kiadvány címlapján is ott van vagy 30-40 név, akik mind csak a főnökség. És aztán egyebek: már a kérdőív összeállításakor nem lehetett megegyezni, mert mindenki csak a saját nyelvét nézte, a saját kutatási területére volt kíváncsi. Például volt ott három

vagy négy finn professzor, akik azonnal beírtak a kérdőívbe vagy 40 halnevet. Nálunk Harasztoson még patak sincs!

– *Itt nálunk Erdélyben még magyar nyelvjárás is több van, mint három.*

– Itt nálunk Erdélyben végül is öt nyelvjárást lehet találni, a székelyt, a mezősegít, ezen felül a partiumi részen még van három másik, de azok mind átnyúlnak a határon: van észak-keleti, bihari és bászági. És ott van még a moldvai csángó.

– *Végül is Te egy ún. „egyszemélyes intézmény” voltál. Ez a jelenség sajnos nem szokatlan itt Erdélyben más tudományterületeken sem.*

– Ennek a tudománynak kellett volna legyen legalább egy névtanos kutatója az intézetben. Mert akárhogy is nézzük, ha az irodalmat, mondjuk Arany János költészetét kutatja valaki, akkor száz év múlva is Arany János költészete lesz. De amit én ebben az atlaszban lefektettem, az száz év múlva már nincs meg. És az a helynév, amit én most felgyűjtök, az már nem Középlak lesz, hanem Allahakbar. Háromszék helyneveiből hiányzik 40 falu helynévanyaga. Hát hogy nincs egy fiatalember, aki azt megcsinálja? Ha én 40 éves lennék, akkor mennék, de most már nem mehetek. Márpedig az, hogy ott milyen helynevek vannak, az nagyon érdekes. Vagy a mezősegí román falvak tele vannak magyar helynevekkel. Románul mondják, de magyar nevek. És azért az fontos lenne, hogy megmaradjon.

(akríl, vászon, 60 x 80 cm)

Seres Attila

HARGITA MEGYE SZOVJET SZEMMEL A HETVENES ÉS NYOLCVANAS ÉVEKBEN

BEVEZETŐ

Tanulmányunkban a Székelyföld 1970-es és 1980-as évekbeli politika-, gazdaság- és társadalomtörténetére vonatkozó ismereteink kiegészítéséhez egy regionális külkapcsolati viszonyrendszer bemutatásával kívánunk hozzájárulni. Mindjárt az elején le kell azonban szögeznünk, hogy Hargita megye szocializmus alatti „belső” fejlődéstörténetének ez a „külső” kontextusa nem a hagyományos értelemben vett globális nemzetközi kapcsolatok, hanem a szocialista internacionalizmus keretrendszerében megvalósuló hálózatépítés lokális vetületeire hívja fel a figyelmet. Általános érvénnyel érdemes megjegyezni, hogy noha minden államban a hivatalos külpolitika alakítója a kormányzat, manapság a legkülönbözőbb intézményesült politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális entitások, mint például politikai pártok, egyházmegyék, városi önkormányzatok, gazdasági szövetkezesek, közgyűjtemények előtt nyitva áll az út, hogy kapcsolatokat létesítsenek külföldi partnerszervezetekkel, és azok révén nemzetközi együttműködésben vehessenek részt. Képletesen akár úgy is fogalmazhatunk, hogy ezeknek az entitásoknak – a saját igazgatási szintjükön vagy intézményi hatáskörükön belül – jogukban áll „önálló külpolitikát” folytatni. Ilyesmire a kelet-európai országokban a szocializmus idején is adódott lehetőség, igaz, általában véve inkább csak szimbolikus jelleggel, rendkívül korlátozott jogkörökkel, s szinte minden esetben „felülről” jövő, az állampárt vagy a kormányzat törekvéseit és akaratát megtestesítő kezdeményezések révén. Az orosz nyelvű politológiai szakirodalom gyakran az ún. „népi diplomácia” – meglehetősen tágan értelmezett – fogalomkörébe sorolja az ebben a történelmi periódusban létrehozott testvérmegyei és testvérvárosi kapcsolatokat is.¹

---

1 Erre ld. pl.: V. A. Zorin: *Osznovi diplomatseszkaj szluzsbi. „Mezsdunarodnie odnosenyija”*. Moszkva, 2003; L. V. Lojko: *Osznovi diplomatyii. Diplomaticseskaja szluzsba. Ucsbnytk*, Minszk, 2008, Belorusszkij Goszudarsztvennij Unyiverszityet.

A Hargita megye és a szovjetunióbeli Novgorod megye közötti, 1971-től 1989-ig fennálló kétoldalú kapcsolatok időszaka közel két évtizedet ölelt fel, amely időben a pártállami rendszer négy és fél évtizedes korszakának tekintélyes hányadát teszi ki. Ez a hosszú időszak elvileg lehetővé tehetné, hogy a hivatalos politikai kurzus változó intenzitású támogatását kihasználva a két megye – korabeli szocialista szóhasználattal élve – „népe” között tartós közösségi és személyes kapcsolati hálózatok szövődjenek. Ez a testvérmegyei kapcsolatrendszer azonban, mint látni fogjuk, az ideológiai töltete, a mesterkéltségek a helyi tradícióktól idegen szocialista társadalmi szertartások megerősítésében játszott szerepköre, a valós gazdasági, társadalmi és kulturális igények és érdekek hiánya és számos más tényező miatt mégiscsak epizódyszerűnek bizonyult ahhoz, hogy mély nyomokat hagyjon akár Hargita, akár Novgorod megye lakosságának kollektív emlékezetében. Sőt még ahhoz is kevés volt, hogy a két megyei pártvezetés közötti érdemi partnerséget megteremtse.

A TÖRTÉNETI PROBLÉMAFELVETÉS

Amint a magyar történeti feldolgozások ezt már megbízhatóan rekonstruálták, Nicolae Ceaușescu pártfőtitkár regnálásának első fél évtizede reményre adott okot a romániai magyar nemzeti kisebbség körében. Az ország első számú vezetőjének ugyanis a grandiózusz társadalmi és gazdasági átalakítási terveinek megágyazásához társadalmi konszenzusra volt szüksége, ezt eleinte a társadalom egyes szegmenseivel – beleértve a nemzetiségeket is – megkötött részleges kiegyezésre kívánta alapozni, így az 1960-as évek második felében kidolgozott társadalomátalakítási tervek megvalósításához a pártfőtitkár a szélesebb társadalmi körök viszonylagos szimpátiájának birtokában láthatott hozzá.² Abban, hogy pontosan mikor is következett be érezhető fordulat ebben a Ceaușescu-féle politikai kurzusban, és ezzel együtt mikorra tehető a Ceaușescu-korszak első szakaszának a vége, enyhe hangsúlyeltolódással eltérnek a szakirodalmi értékelések. Vincze

---

2 Erre részletesen ld.: *Politikatörténeti olvasókönyv. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához*. Szerkesztette: Vincze Gábor. Csíkszereda, 2011, Pro-Print Könyvkiadó. (Vincze, 2011) Bevezető: XXIII–XXIV. *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája. I. 1965–1974*. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Novák Csaba Zoltán. Csíkszereda, 2011, Pro-Print Könyvkiadó. (Novák, 2011) 64–72.

Gábor, aki az egyes szakaszhatárokat a magyar kisebbség belső fejlődéstörténete felől közelíti meg, alapvetően az 1973. május 13-án elfogadott s a nemzeti kisebbségeket hátrányosan érintő új oktatási törvényhez köti az új korszak kezdetét.³ Novák Csaba Zoltán, aki a magyar kisebbség történetét az RKP általános gazdaság- és társadalmopolitikai kurzusával korrelációban helyezi reflektorfénybe, úgy véli, hogy a fordulatot az 1974-es év eseményei, Gheorghe Maurer miniszterelnök március 23–24-i lemondása, Ceaușescu március 28-i államfővé választása és az RKP november 24–28-i XI. kongresszusa alapozták meg. A novemberi pártkongresszus konzerválta a tavasz folyamán a hatalmi hierarchiában végbemenő változásokat, így végső soron ebben az évben teremtődött meg a jogi alap a teljes politikai hatalom egy kézben történő koncentrálásához, és ezzel együtt a nemzetiségpolitikában addig meglévő taktikai elemek elhagyásának politikai talapzata.⁴

Noha a fordulat politikai és jogi értelemben 1973–1974-től vált egyértelműen kitapinthatóvá, abban megegyeznek a vélemények, hogy annak ideológiai előszele már érzékelhető volt 1971-től, Ceaușescunak az RKP KB 1971. július 6-i plenáris ülésén elmondott hangzatos beszédével, amely „júliusi tézisekként” vonult be a köztudatba, illetve azzal együtt az ún. „kis kulturális forradalom” meghirdetésével. A Ceaușescu-korszak elején tapasztalható részleges nyitást tehát az 1970-es évek első felében fokozatosan kikristályosodó újabb ideológiai szigor váltotta fel, amelynek gyakorlatba ültetése és alkalmazása a későbbiekben egyre súlyosabban érintette az egész román társadalmat. A kérdésre vonatkozó feldolgozások meglehetősen érzékletesen mutatják be, hogy ez a folyamat az 1970-es évek első felétől az 1980-as évek második feléig hogyan jut el a grandiózus területrendezési tervek megvalósításáig (falurombolás), illetve a fokozódó gazdasági problémák közepette a rendszer legitimitásának fenntartását is célzó nacionalista politikáig, melynek szerves részét képezték a magyar kisebbség virtuális és fizikai eltüntetését célzó intézkedések (a kisebbségi oktatási rendszer és kulturális élet beszűkítése, a magyar nyelvhasználat

3 Vincze, 2011. Bevezető: XXIV–XXV.

4 *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája. II. 1974–1989.* Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Novák Csaba. Csíkszereda, 2016, Pro-Print Könyvkiadó. (Novák, 2016/a.) 16., 20–22.

drasztikus korlátozása stb.).⁵ A szakirodalmi eredmények ismertetésére azért is kívántunk bővebben kitérni, mert ezáltal rá tudunk mutatni arra, hogy a Hargita és Novgorod megye, illetve az RKP Hargita Megyei Bizottsága és az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága közötti kapcsolatok időszaka éppen egybeesik a magyar kisebbséggel szembeni román politikai represszió fokozatos és látványos felerősödésének periódusával. A két pártszervezet közötti kapcsolat hivatalosan végig fennállt még az 1980-as évek második felében is, a magyar kisebbséggel szembeni támadások végső felerősödése szakaszában.

A fentebbiek ismeretében a két megye és pártszervezet közötti kapcsolatok történetével összefüggésben megfogalmazható kérdések szinte maguktól adódtak. A kutatásaink elején feltételezhattük, hogy a rendszeresített kapcsolattartás révén Hargita megyébe utazó különféle összetételű novgorodi pártdelegációk, újságíró-küldöttségek, turistacsoportok, az úttörőcsapatok felnőtt kísérői, az ideológiai továbbképzésre delegált instruktorok az útjaik során akár olyan közvetlen empirikus tapasztalatokra is szert tehettek, amelyek nem feltétlenül tükröződtek a bukaresti szovjet nagykövetség sajtó- és propagandaanyagokból, a román kormány és az RKP nomenklatúrájának reprezentánsaival folytatott beszélgetésekből nyert információkon alapuló jelentéseiben. A pártdelegációk rendszeres cseréje, a kölcsönös látogatások révén a szovjet partnerek vajon milyen információk birtokába jutottak a romániai magyar kisebbség helyzetét illetően? A testvérmegyei kapcsolatrendszer keretei lehetővé tették-e egyáltalán, hogy szovjet részről valós információk birtokába jussanak erre vonatkozóan? Ez a kapcsolatrendszer megfelelő csatornának bizonyult-e ahhoz, hogy a szovjet térfélen a magyar kisebbséggel szembeni jogfosztó román politikára utaló információk eljussanak a legfelső pártszerveztekig, nevezetesen az SZKP Központi Bizottságáig?

A kérdéseink már csak azért is megalapozottak lehetnek, mert a legújabb és részben az SZKP központi pártapparátusának, illetve a Szovjetunió Külügyminisztériumának az iratanyagából, részben román levéltári adatokból merítő orosz történeti irodalom elismeri, hogy a második világháború utáni Romániában megoldatlan maradt a magyar nemzeti kisebbség helyzete. Természetesen az orosz történé-

---

5 Ld.: Vincze, 2011. Bevezető: XXV–XXVI.; Novák, 2016/a., 12., 17–19., 23–25.

szek ebben a tekintetben sem kezelik egységes egészként a teljes 1944/1945–1989 közötti korszakot, de egyöntetűen arra a következtetésre jutnak, hogy ilyen tekintetben a mérleg inkább negatív, mint pozitív, s a román nemzetiségpolitika még a lenini nemzetiségpolitikai elvek posztulátumainak sem felelt meg, amelyek azt hangoztatták, hogy az egyes nemzetek egymás mellett élésének kérdése feloldódik az internacionalista eszmeiségben, s a békés együttműködésük a közös politikai ideológia talaján megvalósítható.

Tatjana Pokivajlova és Alekszandr Sztikalin például kimutatták, hogy a Groza-kormánynak a kisebbségi kérdésben némi enyhülést hozó politikai intézkedései ellenére a románok és a magyarok közötti etnikumközi kapcsolatokat továbbra is a feszültség jellemezte. A mindenkorai román kormányok ugyanis rossz szemmel néztek minden olyan próbálkozást, ami Magyarország részéről arra irányult, hogy kimutassa az illetékességét és érdekeltségét az erdélyi magyarok ügyeit illetően, s a magyarság számára tett engedmények (a magyar autonóm tartomány létrehozása a Kreml nyomására) ellenére azok a politikai premisszák, amelyek az 1970-es évek első felétől meghozott súlyos jogfosztó intézkedéseket jellemezték, már ekkor is kitapinthatóak voltak.⁶

A Ceaușescu-éra kapcsán Tatjana Bitkova megállapította, hogy a román pártvezető nyíltan kisebbségellenes politikát folytatott, a nemzeti kisebbségek s különösen a magyarok jogainak a megnyirbálására törekedett: fokozatosan ellehetetlenítették a magyar nyelvű kulturális és oktatási intézményeket, s radikálisan visszafogták az erdélyi és a magyarországi magyarok közötti kulturális kapcsolatokat. Úgy véli továbbá, hogy a Ceaușescu-féle industrializációs és urbanizációs politika is alapvetően előnytelen volt a kisebbségi léthelyzet perspektívái felől nézve, hiszen felgyorsította az erdélyi városok etnikai, demográfiai átrendeződését, és abba az irányba hatott, hogy a magyar

---

6 Ld. pl.: A. Sz. Sztikalin: *Transzilvanszkij voprosz v otnosenijah Vengrii i Ruminyii v 1940-e godi*. In *Nacionalnaja polityika v sztranych formirujuscegoszja szovjetszkovo bloka. 1944–1948*. Otv. red.: V. V. Marjina. Moszkva, „Nauka”, 2004. (Szerija: „XX vek v dokumentah i issledovanyijah”) 414.; T. A. Pokivajlova: *Nacionalnie menšinsyztva v Ruminyii. Problemi deportacij i pereselenyija v 1940-h – nacsale 1950-h gg*. In *Migracionnie poszledsztvija Vtoroj mirovoj vojni. Deportacii v SZSZSZR i sztranych Vosztočnoj Jevropi. Szbornyik naucsnih sztatyjej. Vipuszk 2*. Otv. red.: Ny. Ny. Ablazsej – A. Bljum. Novoszibirszk, 2013, „Nauka”, 47.

városi lakosság mindenhol kisebbségbe szorult.⁷ Az orosz történeti politológiában Tamara Kravcsenko a nemzetközi kisebbségvédelmi deklarációk, illetve a belső jogi konstitualizáció felől igyekezett megvilágítani a romániai magyar kisebbség helyzetét a Ceaușescu-érában. Szerinte a romániai nemzeti kisebbségek s mindenekelőtt a magyarság helyzetének a megítélését nem lehet elválasztani a román pártfőtitkár részben még Gheorghiu-Dejtől örökölt ún. „különutas” vagy más néven „nemzeti kommunista” politikájától, amely a kisebbségpolitikában az 1970-es évek első felétől hozott intézkedések nyílt asszimilációs kurzusának ágyazott meg. Az, hogy ezzel összhangban Bukarest mind jobban ki akarta magát vonni a szocialista blokk országaival folytatott együttműködés alól, az 1980-as évek első feléig még azt eredményezhette, hogy a nemzetközi porondon ne artikulálódjon túlságosan a romániai kisebbség egyre súlyosbodó helyzete.⁸ Végül a legfiatalabb orosz történész-nemzedék képviselői közül mindenekelőtt Anna Gladiseva egyik tanulmányára kell felhívunk a figyelmet, amelyben a szerző, idősebb kollégáinak munkáihoz hasonlóan, végigköveti ezeket a folyamatokat, egyúttal a végkövetkeztetések levonásakor nem kerüli meg Moszkva szerepét sem. Úgy véli, hogy 1946–1947-től a Kreml politikája hozzájárult a helyzet kialakulásához, hiszen Moszkva nyomására hivatalosan az erdélyi magyar kisebbség ügyében érintett mindkét országnak úgy kellett tennie, mintha a magyar kisebbség helyzete megoldódott volna. Ugyanakkor a problémának ez a fajta kezelése, annak ignorálása és felszín alá söprése csak a romániai etnikumközi viszonyok kiéleződéséhez vezetett, s végső soron a nemzetiségek elégedetlensége és általában a mesterségesen gerjesztett nemzeti ellentétek is hozzájárultak a Ceaușescu-rezsim bukásához.⁹

7 T. G. Bitkova: Etnonacionalnie problemi v Rumynii. In *Nacionalnie menysinsyztva v sztranaš Centralno-Vosztocsnoj Jevropi. Szbornyik obzorov i referatov*. Otv. red.: T. G. Bitkova. Moszkva, 2007, INION RAN (Szerija „Problemi obscesztvennoj transformacii v sztranaš Vosztocsnoj Jevropi i Rosszii”), 45.

8 T. M. Kravcsenko: Problema prav nacionalnih menysinsyztv v Rumynii (vtoraja polovina 40-h – 90-e gg.). In *Pravo na szvobodu. Matyeriali mezsdunarodnoj konferencii 29–30 oktyabrja 1998 g. „Isztorija borbi za szvobodu v XVII–XX vv”. (K 50-letyiju odobrenija Genyeralnoj Asszambleej OON Vszobscsej deklaracii prav cseloveka)*. Otv. red.: Ny. I. Baszovszkaja. Moszkva, 2000, Rosszijszkij Goszudarstvennij Gumanyitarnij Unyiverszityet, 155–156.

9 A. Sz. Gladiseva: Vektori ruminszkjoj polityiki v odnosenyijah nacionalnih menysinsyztv 1945–1989 gg. In *Nacionalnie menysinsyztva v sztranaš Centralnoj i Jugo-Vosztocsnoj Jevropi. Isztoricseszkij opit i szovremennoe polozsenyie*. Otv. red.: J. P. Szerapionova. Moszkva, 2014, Insztitut szlavjanovegyenyija RAN, 201.

A PROBLÉMAKÖR OROSZ LEVÉLTÁRI FORRÁSÁIRÓL

A Hargita és Novgorod megye közötti kapcsolatok történeti feldolgoása bizonyos szempontból már a kutatásaink elejétől fogva hálás feladatnak bizonyult. Oroszországban ugyanis az oroszországi levéltári iratanyag iránti nemzetközi tudományos érdeklődés nagyságrendjeit figyelmen kívül hagyó s inkább az állami emlékezetpolitika prioritásaihoz igazodó, általános elzárkózó magatartás összefüggésében, illetve a meglehetősen szigorú jogi szabályozás révén kialakított hierarchizált és bürokratizált levéltári rendszer keretein belül a Szovjet Kommunista Párt iratanyagát viszonylag könnyen hozzáférhetővé tették. Ez Borisz Jelcinnek az Oroszországi Föderáció elnökeként közvetlenül a moszkvai „operettpuccsot” követően, 1991. augusztus 24-én hozott egyik legelső rendeletére vezethető vissza, amely kimondta az SZKP archívumainak és az azok őrzésére és kezelésére szolgáló épületeknek az államosítását. A rendelet meghozatalakor a *ratio legis* nyilvánvalóan az volt, hogy elejét vegyék az egykori pártapparátus irattári dokumentumokkal és adatokkal való visszaélésének, az egyes pártsejtekre vagy apparatcsikokra nézve „terhelőnek” bizonyuló ügyiratok, dokumentumok megsemmisítésének.¹⁰ A rendelet hatálya nemcsak az SZKP Központi Bizottságának moszkvai archívumára, hanem az állampárt minden egyes dokumentációs hagyatékára, így a regionális pártszervezetek iratanyagára is kiterjedt, ennek köszönhető, hogy az egyes megyei pártbizottságok irattárai viszonylag érintetlen állapotban maradtak az utókorra, s ez teszi lehetővé ma az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága egykori archívumának legalább részleges tudományos feltárását is.¹¹

Mindemellett meg kell osztanunk abbéli, részben személyes benyomásunkat is, hogy az egykori novgorodi pártarchívumban a pártiratok minősítés alóli feloldásának folyamata meglehetősen lassú és ingadozó: 1999–2001 között került sor a megyei pártbizottság fondjában az

10 *Gyejsztvujuscsee zakonodatyelsztvo ob arhivnom gyele.* Red.: B. P. Pusztincev – G. G. Liszicina. Szankt-Petyerburg, 2002, „Kriga”, 23.

11 Az SZKP Novgorod Megyei Bizottságának egykori archívuma 1991-től lett önálló jogi személy, jelenlegi elnevezését (Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár) 2002-ben kapta. J. Sz. Lodocskina: Goszudarsztvennomu arhivu novejszej isztorii Novgorodszkoj oblasztyi 60 let. In *Novgorodszkij arhivnij vesztnyik.* 6. sz. Velikij Novgorod, Arhivnoe Upravlenyie Novgorodszkoj Oblasztyi, 2007. 3–14.

1952–1956 között keletkezett iratok minősítésének felülvizsgálatára, az átvilágított 1800 ügyirat közül alig több mint 750-nek szüntették meg a minősítését, közel 370 bizalmasnak minősített adatot tartalmazó dosszié továbbra is titkosított maradt.¹² 2002–2004-ben ugyan folytatódott a *tüktelenítési folyamat*,¹³ de ezúttal is csak a megyei pártbizottság 1957–1968 közötti irattermelését érintette, nem terjedt ki a témánk szempontjából is kulcsfontosságú, 1971-től a romániai rendszerváltásig húzódó időszakra. Ráadásul ebben az esetben is az átvizsgált közel 1600 ügyiratból 536 dosszié esetében meghagyták a korlátozott hozzáférést jelölő pecsétet.¹⁴

A minősítés alóli feloldást szolgáló eljárások sem eredményezték tehát eleddig az 1971–1989 közötti időszak irataihoz való korlátlan hozzáférést. Emiatt ebből a periódusból a legfontosabb iratsorozat, a megyei pártbizottság részéről az SZKP Központi Bizottságához küldött jelentések is, amelyeket évente önálló ügyiratba rendeztek, csak kis részben ismerhetők meg. Az ezzel keletkező súlyos hiányt némileg pótolja, hogy az SZKP Központi Bizottságának egykori moszkvai központi archívumában¹⁵ a Központi Bizottság Regionális és Helyi Pártszervei Osztályának iratanyagát 1984–1985-ig kutatni lehet, így egy kulcsfontosságú irattípus, a Novgorod Megyei Pártbizottság éves beszámolóí (oroszul: *otcsot*) a testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról ebből a fondból legalább részben megismerhető. Bár ilyen tekintetben is meglepő visszasságok keletkeztek: az 1976–1980 közötti időszak éves, az 1976–1980. évi ötéves összesítő, az 1981–1982. évi éves és végül az 1982–1983. évi kétéves összesítő beszámoló az SZKP KB központi archívumából, míg az 1984–1985. évi kétéves összesítő

12 T. Ny. Jaris: Informacija o rezultatah rasszrekrecivanyija dokumentov GANPINO v 1998–2001 gg. In *Novgorodszkij arhivnij vesztnyik*. 3. sz. Velikij Novgorod, 2002, Arhivnoe Upravlenyie Novgorodszkoj Oblasztyi, 244–245.

13 Tüktelenítés: a magyar levéltári terminológiában elterjedt kifejezés, a legtöbbször csak rövidítéssel szereplő minősítés (TÜK: titkos ügyiratkezelés) megszüntetését, a minősített irat minősítés alóli feloldását, vagyis a titkosítás megszüntetését jelenti.

14 J. V. Vinnyikova: Rasszrekrecivanyie dokumentov GANINO v 2002–2004 gg. In *Novgorodszkij arhivnij vesztnyik*. 4. sz. Velikij Novgorod, 2004, Arhivnoe Upravlenyie Novgorodszkoj Oblasztyi, 287.

15 Az SZKP KB egykori archívuma jelenleg önálló föderációs levéltár. Neve: Oroszországi Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár. Oroszul: Rosszijszkij Goszudarsztvennij Arhiv Novejsej Isztorii (rövidítve: RGANI).

beszámoló a Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Levéltárból került elő. Az 1971–1975, illetve az 1986–1989 közötti időszakra vonatkozó éves beszámolók nyomára még így sem sikerült rábukkannunk. A novgorodi levéltárban emellett sajnos más, az összkép megrajzolását segítő irattípusokhoz való hozzáférés sem biztosított, így például nem ismerhetők meg a Hargita megyébe látogató novgorodi üzemi delegációk útjáról készített beszámolók, nem kerültek a látóköreinkbe a Hargita megyei pártdelegációk novgorodi fogadását esetleg *pro domo* jelleggel megörökítő szolgálati feljegyzések sem. Végezetül rögzítsük tehát, hogy tanulmányunk a jelen viszonyok között a kutatók számára rendelkezésre álló forrásbázis maximális kihasználásával született meg, ugyanakkor szinte biztosra vehető, hogy idővel, a *tüktelenítési* folyamat előrehaladásával a feldolgozásra váró forrásanyag még tovább gyarapodhat, így a jövőben a látóterünkbe kerülhetnek a jelen pillanatban szintetizált ismeretanyagot árnyaló levéltári dokumentumok.

A KRONOLÓGIAI KERETEK (1971–1989)

A bevezetőben felvetett kérdések megválaszolásához elengedhetetlennek érezzük, hogy alaposabban számba vegyük a Novgorod és Hargita megyék közötti kapcsolatok történetére vonatkozó s az általunk elvégzett forrásfeltárás révén kirajzolódó alapvető ismeretanyagot, a probléma főbb kronológiai sarokpontjait, illetve a kapcsolatlétesítés politikai, ideológiai és gazdasági összetevőit. Mindezeket azért is tartjuk tisztázandónak, mert annak ellenére, hogy a közelmúlt történetéről s emiatt sok ma is élő Hargita megyei magyar nemzetiségű polgár által „megélt múltról” van szó, a Hargita megyei és a tágabb értelemben vett erdélyi magyar közvélemény számára ezek nem közismertek.

A kutatásaink során a két megye közötti kapcsolatfelvételre vonatkozó első dokumentum nem oroszországi levéltárból, hanem a Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatalában őrzött iratanyagból került elő. Kíváncsiak voltunk, hogy az RKP Hargita Megyei Bizottságának legfontosabb döntéshozó és végrehajtó szerveinek, a Bürónak és a Titkárságnak az 1971. év során kelt jegyzőkönyveiben található-e bárminemű utalás a szovjet testvérmegyével való kapcsolatok kiépítésére. A Büró és a Titkárság jegyzőkönyveit végiglapozva megállapítha-

tó, hogy a döntéshozatalra és végrehajtási utasításra szoruló főbb napirendi pontok megtárgyalása után a megyei első titkár általában az ülések legvégén, az „egyebek” címszó alá vett pontok sorozatában adott tájékoztatást a két testület tagjainak olyan kérdésekről is, amelyek teljes egészében a bukaresti pártközpont hatáskörébe tartoztak, de tanulsággal, esetleg következménnyel jártak a megyei pártbizottság működésére nézve. Az összes, 1971 tavaszán-nyarán kelt sztenogramot átolvasva a kapcsolatfelvétel mikéntjét illetően mindössze egyetlen kurta bekezdésre bukkantunk: a Titkárság 1971. június 14-i ülésén a már említett „egyebek” tárgysorozatban Fazekas Lajos első titkár arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a „szovjet párt kérésére” az RKP és az SZKP között egyeztetések folytak arról, hogy Hargita megye valamely szovjetunióbeli területtel interregionális kapcsolatokat létesítsen. Ez a rövid tájékoztató még egy, igencsak figyelemreméltó információt tartalmazott: a pártvezető közölte, hogy szovjet részről két közigazgatási egységet, a Kabard–Balkár Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságot vagy Novgorod megyét javasolták Hargita megye testvérrégiójául. Elmondta még, hogy a végleges döntést majd a két területről beérkező szovjet információs anyagok fordítása után, azok ismeretében hozzák meg.¹⁶ Minden bizonnyal a földrajzi távolságok majdani leküzdésének kérdését, a Kabard–Balkár ASZSZK fővárosába, Nalcsikba való rendszeres utaztatás nehézségeit is szem előtt tartva, román részről inkább az utóbbira esett a választás. A megyei pártbizottság munkaanyagai között meg is található a Novgorod megyéről szovjet részről készített rövid közigazgatási, demográfiai és gazdasági jellemzés 1971. június 5-re datált román fordítása is.¹⁷ Mind a Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Történeti Levéltárban, mind a Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatalának iratai között fennmaradt az ezt követő, a korabeli szovjet pártfrazéológiában „közvetett” kapcsolatfelvételnélként számon tartott elsődleges levélváltás, Fazekas Lajos ez év augusztus 3-i román nyelvű köszöntőlevele és Ivan

16 Az RKP Hargita Megyei Bizottsága Titkársága ülésének jegyzőkönyve. Csíkszereda, 1971. június 18. ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 7/1971, fil. 95.

17 Ld.: ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 1–3.

Szergunyin megyei titkár erre reagáló augusztus 6-i orosz nyelvű válaszevele.¹⁸

A testvérmegyei kapcsolatok szokásos, szinte imamalomszerűen ismételt mozzanata volt a kiemelt állami és társadalmi ünnepek, szovjet részről augusztus 23-a, román részről november 7-e, illetve kölcsönösen május 1-je és május 9-e apropóján, újévre, továbbá külön esetekben a testvérpárt történetében jelentős kerek évfordulókra készített üdvözlő táviratok elküldése. Ilyenkor nemcsak a megyei pártvezetés, hanem az egyes testvérszervezetek, a megyei szakszervezeti tanácsok, a baráti társaságok megyei tagozatainak elnökségei, a kommunista ifjúsági szervezetek megyei bizottságai, illetve a megyei pártbizottságok hivatalos szerveinek szerkesztőségei is legtöbbször ugyanazokkal a kliséekkel teletűzdelt táviratok formájában köszöntötték egymást és fejezték ki jókívánásaikat. A megyei pártbizottságok részéről elküldött táviratokat rendszerint szó szerint közölték a megyei újságok, a magyar nyelvű *Hargita* és a *Novgorodszkaja Pravda* is. A testvérmegyei kapcsolatok utolsó dokumentumának tekinthetjük az RKP Hargita Megyei Bizottsága részéről az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága számára küldött, a *Hargita* című napilap ugyanaznapi számában közzétett 1989. november 7-i üdvözlő távirat szövegét.¹⁹ Talán nem meglepő, hogy a *Hargita* aznapi hasábjain még megjelent a szokásos, a testvérmegye gazdasági és kulturális életéből szemezgető negyedéves összeállítás is.²⁰ A Novgorod és Hargita megye közötti kapcsolatok záróakkordjának azonban megítélésünk szerint – legalább is szimbolikus értelemben – nem is ezek a sajtóanyagok tekinthetők, hanem a *Novgorodszkaja Pravda* 1989. december 28-i számában a szovjet állami hírügynökség, a TASZSZ tudósításain alapuló rövidhír a Ceaușescu-házaspár kivégzéséről.²¹

A „közvetett” kapcsolatfelvételt jelentő Fazekas és Szergunyin közötti, már említett levélváltást követően nem sokkal, szűk negyedév

18 Fazekas augusztus 3-i levelét ld.: GANINO, f. 260, op. 29, gy. 86, l. 3–4., illetve: ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 4–5. I. I. Szergunyin augusztus 6-i levelét ld.: GANINO, f. 260, op. 29, gy. 86, l. 1., illetve: ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 6.

19 Ld.: Üdvözlő táviratok. *Hargita*, 1989. november 7. 4.

20 A baráti Novgorod tartományból. Híres városa az orosz földnek. Összeállította: Rebendics József. In *Hargita*, 1989. november 7. 3.

21 Szud nad Ceaușescu. *Novgorodszkaja Pravda*, 1989. december 28. 3.

elteltével létrejött a megyei pártapparátusok képviselői közötti, a korabeli szovjet dokumentumokban „közvetlennek” nevezett kapcsolat-felvétel, az első személyes találkozó is. Először egy Hargita megyei delegáció utazott a testvérmegyébe: a Szekeres Sándor Hargita megyei titkár vezette háromfős küldöttség 1971. november 5-től 12-ig tartózkodott a Szovjetunióban, az utazás célja, a november 7-i novgorodi ünnepeken való részvétel apropóján, a majdani együttműködésben rejlő lehetőségek tanulmányozása, az ezzel kapcsolatos perspektívák felvázolása volt. Talán nem is véletlen, hogy a látogatásról Szekeres négy oldalra rúgó, a későbbi évek során keletkezett hasonló jellegű dokumentációhoz képest viszonylag tartalmas és informatív beszámolót készített.²² A viszontlátogatásra több mint fél év múlva került sor: az első novgorodi pártdelegáció Mihail Trusz megyei titkár vezetésével 1972. június 15-től 21-ig tartózkodott Hargita megyében.²³

Ami az utolsó pártdelegációk látogatásának időpontját illeti, a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok birtokában feltételezhető, hogy 1988-ban és 1989-ben Hargita megyéből már egyáltalán nem utazott hivatalos pártküldöttség a testvérmegyébe. A minden bizonnyal az utolsó, a két megyei pártvezetés közötti kapcsolatok létét demonstráló magas szintű delegációt az 1987. november 7-i ünnepekre küldték Novgorodba. A Gheorghe VasIU megyei titkár vezette ötfős csoport november 4-én érkezett a szovjet megyeszékhelyre, de már november 7-én, rögtön az ünnepek befejeződése után visszautazott Romániába.²⁴ Igaz, a Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Történelmi Levéltárban a kezünk ügyébe került egy irat, amely alapján arra lehet következtetni, hogy szovjet részről még 1988. július 15–17-re is vártak

---

22 Szekeres Sándor beszámolója a Hargita megyei pártküldöttség Novgorod megyei látogatásáról. Csikszereda, 1971. november 15. ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 21–24.

23 Az útküjről ld. a *Hargita* tudósításait: Novgorodi tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 17. 1. o.; Novgorod tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 18. 1.; A Novgorod tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 20. 2.; A Novgorod tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 21. 1.

24 Ld.: Prebivanyie delegacii iz Hargiti. *Novgorodszkaja Pravda*, 1987. november 6. 3. o.; Pod znameniem Lenyina – dorogoj Oktyabrja. Prazdnovanyie 70-letyija Szovjetszkoj vlasztyi v Novgorogye i oblasztyi. *Novgorodszkaja Pravda*, 1987. november 8. 2.; Otjezd ruminszkoj delegacii. *Novgorodszkaja Pravda*, 1987. november 8. 3.

egy hivatalos delegációt Csíkszeredából. A megyei pártbizottság párt-szervezési osztályának vezetője ugyanis pár nappal korábban arra utasította a megyei pártapparátus illetékes munkatársait, hogy tegyék meg a szükséges intézkedéseket a küldöttség fogadására és programjának megszervezésére: foglaljanak szállodaszobát, biztosítsák a delegáció tagjai számára az étkeztetést, szervezzenek kirándulást, rendelkezjenek ásványvizet a megyei pártbizottság székházában tervezett kétoldalú eszmecserehez stb.²⁵ Ezt megelőzően a Hargita megyei pártküldöttségek többnapos útjairól minden esetben szinte kötelező jelleggel hírt adott a megyei napilap, a *Novgorodszkaja Pravda*, ezúttal azonban a lap júliusi számaiban hiába kerestünk bárminemű információt a romániai testvérmegyéből várt delegációra, semmilyen utalás nincs rá, s ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy erre a látogatásra végül nem is került sor.

Az első legmagasabb, első titkári szintű találkozóra a Fazekas Lajos vezette Hargita megyei delegáció 1972. december 13–18-i szovjetunióbeli útjának idején került sor. A romániai testvérszervezet képviselőit szovjet részről a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulójára rendezett december 15-i ünnepekre hívták meg Novgorodba. Fazekas ez útjuk során december 13-án léphetett közvetlen kapcsolatba az 1972. május 4-én kinevezett s az SZKP novgorodi pártszervezetének munkáját az elkövetkező közel másfél évtizedben fémjelző, meglehetősen karakteres vezetővel, Nyikolaj Antonov (1921–1996) első titkárral.²⁶ Noha a szovjet történeti közgondolkodás a Szovjetunió megalakulását a Szovjetek I. Szövetségi Kongresszusának 1922. december 30-i gyűlésén elfogadott deklarációhoz kötötte, nyilvánvalóan azért tartották majd két héttel korábban a novgorodi ünnepeket, mert a moszkvai központi emlékezésen később Antonovnak is részt kellett vennie. Ráadásul december 23-án kezdődött Csíkszeredában az RKP megyei pártbizottságának plénuma,²⁷ tehát legkésőbb erre az időpontra Faze-

25 F. Kudrinnak, az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága osztályvezetőjének utasítása. Novgorod, 1988. július 12. GANINO, f. 260, op. 66, gy. 393, l. 9.

26 A *Novgorodszkaja Pravda* december 14–19. között öt bővebb tudósítást is közölt a Hargita megyei vendégek látogatásáról. A Fazekas és Antonov közötti személyes találkozó időpontjára ld.: Pribityie delegacii iz ujezda Hargita. *Novgorodszkaja Pravda*, 1972. december 14. 1.

27 Az RKP Hargita Megyei Bizottságának plenáris ülése. *Hargita*, 1972. december 24. 1–2.

kasnak is haza kellett érnie. Antonov részéről a viszontlátogatásra fél évvel később, 1973. június 1–4. között került sor.²⁸

A szocialista országok testvérmegyei kapcsolatainak rendszerében egyfajta hagyománnyá vált, hogy – általában a legjelentősebb állami ünnephez igazítva – a megyei pártbizottságok első számú vezetői évente legalább egyszer sort kerítettek egy személyes találkozóra: felváltva az egyik évben az egyik megye első titkára, a következő évben a másik megye első titkára látogatott el a testvérmegyébe, így jó esetben egy megyei első titkár a regnálása idején két évente egyszer eljuthatott a másik „baráti” országba. Beszédese lehet ugyanakkor, hogy Novgorod és Hargita megye esetében csak a kapcsolatfelvételt követő két évben tartották meg ezt a „hagyományt”. Eddigi ismereteink szerint 1972 után, hosszú kihagyást követően, első alkalommal 1980 szeptemberében látogatott el Novgorodba Hargita megyei első titkár Szász József személyében.²⁹ Megítélésünk szerint ennek a látogatásnak is inkább protokolláris jelentősége lehetett, ez összefüggött a Hargita megyei pártbizottság élén történt személyi változással: egy újonnan kijelölt megyei pártvezetőnek illet vizitet tennie a szovjet „testvéri” pártszervezetnél s személyes kapcsolatot létesítenie az ottani partnereivel. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy egyelőre nincs semmilyen adatunk arra vonatkozóan, hogy ezt követően Hargita megyei első titkár valaha is Novgorodba utazott volna. Annak ellenére sem, hogy Antonov kétszer is megtisztelte Hargita megyei elvtársait, viszontlátogatása sem váratott magára sokáig, rögtön a Szász József utazását követő évben, 1981 májusában Hargita megyébe utazott,³⁰ majd három év múlva részt vett a – korabeli frazeológia szerint – „Románia felszabadulásának” 40. évfordulójára 1984. augusztus 23-án Csíkszere-

---

28 Ld.: Az SZKP Novgorod tartományi bizottsága küldöttségének látogatása Hargita megyében. *Hargita*, 1973. június 2. 1.; Az SZKP Novgorod tartományi küldöttségének látogatása megyénkben. *Hargita*, 1973. június 2. 1.; Az SZKP Novgorod tartományi küldöttségének látogatása megyénkben. *Hargita*, 1973. június 3. 1–2.; Az SZKP Novgorod tartományi küldöttségének látogatása megyénkben. *Hargita*, 1973. június 5. 1–2.

29 Ny. A. Antonov Novgorod megyei első titkár beszámolója az SZKP KB-nak a Novgorod és Hargita közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról 1980–1981-ben. Novgorod, 1982. január 7. RGANI, f. 5, op. 88, gy. 118, l. 96–100.

30 Az SZKP Novgorod tartományi bizottsága küldöttségének látogatása megyénkben. *Hargita*, 1981. május 28. 1.; Az SZKP Novgorod tartományi bizottságának küldöttsége befejezte látogatását megyénkben. *Hargita*, 1981. május 31. 1.

dában szervezett ünnepeken.³¹ Minden bizonnyal szovjet részről ez volt az utolsó első titkári látogatás Hargita megyében. Noha ezek után a román testvérpárt többszörös adósságává vált, hogy a Hargita megyei első titkár Novgorodba utazzon, mint említettük, a „nagy októberi szocialista forradalom” fél évszázados évfordulójának parádéjára a Hargita megyei pártbizottság részéről mégsem első titkári, hanem csak titkári szintű küldöttséget delegáltak.

A kölcsönös látogatások kronológiai végpontjainak rögzítése során érdemes feltenni azt a kérdést is, hogy egyáltalán szovjet állampolgár mikor jutott el utoljára Hargita megyébe a testvérmegyei kapcsolatok révén, hiszen nemcsak pártdelegációk, szakszervezeti vagy tanácsi küldöttségek, hanem nagyobb létszámú turistacsoportok és úttörőcsapatok is részt vehettek a másik megyébe szervezett turistaúton vagy táboroztatáson. Kutatásaink során megállapítottuk, hogy az utolsó szovjet állampolgárokból álló csoport, amely Hargita megyébe utazott ezen a vonalon, egy Novgorod megyei pionír csapat volt, amelynek 1989. júliusi homoródfürdői táboroztatásáról a *Hargita* című napilap is beszámolt.³² Mivel az általában 30-40 fős úttörőcsoportokat kölcsönöség alapján utaztatták a másik megyébe, bizonyosra vehető, hogy ez év nyarán Hargita megyei iskolások egy csoportja is valamely Novgorod megyei úttörőtáborban nyaralt.

A TESTVÉRMEGYEI KAPCSOLATOK LÉTESÍTÉSÉNEK FŐBB KÉRDÉSEI (1971–1972)

Mint ahogy erre részben már utaltunk, a két megye közötti kapcsolatfelvétel előkészítésére és annak döntéshozatali hátterére vonatkozólag sajnos nagyon szűkös forrásanyaggal rendelkezünk. Szerencsére az SZKP Központi Bizottságának egykori archívumában, annak jogutód levéltárában, az Oroszországi Állami Legújabbkori Történelmi Levéltárban őrzött iratanyagban ez a folyamat szinte teljes egészében végigkövethető egy analóg példán, a magyarországi Tolna megye és a szovjetunióbeli Tambov megye 1971–1972. évi „rokonításán” keresztül.

31 Megyénkbe érkezett az SZKP Novgorod tartományi bizottságának küldöttsége. *Hargita*, 1984. augusztus 22. 1.; Színpompás ünnepi felvonulás a megyeszékhelyen. *Hargita*, 1984. augusztus 25. 1.; Az SZKP Novgorod tartományi bizottsága küldöttségének elutazása. *Hargita*, 1984. augusztus 25. 4.

32 Borbély László: Novgorodi pionírok vakációja. *Hargita*, 1989. július 20. 3.

Ezt azért is érdemes e helyen röviden ismertetni, mert noha az SZKP KB Helyi Pártszervek Osztályának anyaga 1984-ig viszonylag jól kutatható, az a testvérmegyei kapcsolatrendszer vonatkozásában legnagyobb részt az érintett regionális pártszervek éves beszámolóira korlátozódik, az interregionális összeköttetések létesítésében döntő érvényű központi döntéshozatal folyamata nem hámozható ki belőle. Kivételt képez ez alól a már említett Tolna és Tambov megyék esete, ahol a döntés-előkészítés és döntéshozatal egyes fontos dokumentumai is – eddig ismeretlen okból kifolyólag – az 1972. évi éves beszámolók közé keveredtek.

Ennek a dokumentációnak a kulcsmozzanata O. G. Koroljov budapesti szovjet nagykövetségi első titkár feljegyzése a Szűrös Mátyással, az MSZMP KB Nemzetközi Osztályának referensével folytatott 1971. november 16-i megbeszéléséről. Ennek során a magyar apparatcsik elmondta, hogy mindössze két magyarországi megyének, Tolnának és Győr-Sopronnak nincs még szovjet testvérrégiója, s tolmácsolta a magyar pártszervek abbéli kívánságát, hogy szovjet részről jelöljenek két területet az említett magyar megyék partneréül. Jelezte azt is, hogy Tolna megyét lehetőség szerint egy mezőgazdasági dominanciájú megyével fűzzék össze.³³ Az MSZMP KB felvetésére az első reflexió szovjet részről a Szovjet Baráti Társaságok Szövetségének a budapesti szovjet nagykövetség mellé akkreditált képviselője, Ivan Badjul által a magyarországi és szovjetunióbeli területek interregionális kapcsolatairól összeállított 1971. évi záró beszámolóban található meg. Ebben a szovjet diplomata javasolta, hogy támogassák a magyar elvtársak kérését az említett magyarországi megyék „rokonítására” vonatkozóan hasonló gazdasági szerkezetű és kulturális profilú szovjetunióbeli közigazgatási területekkel.³⁴ Ezt a javaslatot Vlagyimir Pavlov budapesti nagykövet is magáévá tette, és konkrét intézkedések megtételét kérte az SZKP Központi Bizottságához írt előterjesztésében.³⁵ Az ügyre

---

33 O. G. Koroljov feljegyzése a Szűrös Mátyással folytatott 1971. november 16-i megbeszéléséről. Budapest, 1971. november 22. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 389, l. 320–323.

34 Ivan Badjul budapesti nagykövetségi első titkár 1971. évi záró beszámolója a magyarországi és szovjetunióbeli közigazgatási egységek regionális kapcsolatairól. Budapest, 1972. január 17. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 64, l. 163–169.

35 Vlagyimir Pavlov budapesti szovjet nagykövet előterjesztése az SZKP KB-nak. Budapest, 1972. január 17. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 64, l. 161–162.

vonatkozó mappában fellelhető még Gennagyij Kiszjeljovnak, az SZKP KB Nemzetközi Osztálya helyettes vezetőjének szolgálati feljegyzése, amely a Központi Bizottság január 18-i határozatára hivatkozva rögzítette, hogy szovjet részről Tambovot jelölték ki Tolna testvérmegyéjének.³⁶

Mindezt azért is tartottuk szükségesnek részletesebben ismertetni, mert ez alapján végigkövethető a „rokonításra” vonatkozó döntéshozatal menete: a magyar testvérpárt kezdeményezésére reagálva az illetékes szovjet diplomata javaslatot tesz, amit a nagykövet a maga részéről támogat, és egy előterjesztésében a kiinduló javaslat elfogadására kéri a központi pártszerveket. Ez alapján, rövid idő leforgása alatt, az SZKP KB Titkársága meg is hozza erre vonatkozó határozatát. A folyamat rekonstruálásának lehetősége mellett a másik lényeges szempont, hogy mindebből nyilvánvalóan látszik: a testvérmegyei kapcsolat létesítésében a végső döntést „felülről” hozták meg, ebben sem az MSZMP Tolna Megyei Pártbizottságának, sem az SZKP Tambov Megyei Pártbizottságának nem volt semmilyen szerepe, a két megyei pártapparátust kész tények elé állították ebben a kérdésben. Nem volt önálló jogosultságuk arra nézve, hogy maguk keressenek megfelelő testvérrégiót, s ami szintén nagyon fontos, a tekintetben sem nyilatkozhattak, hogy egyáltalán részt kívánnak-e venni testvérmegyei együttműködésben.

Számunkra már csak ezért is kérdéses, hogy vajon megállja-e a helyét az, amit e tekintetben nyilatkozott Fazekas Lajos az RKP Hargita Megyei Bizottsága Titkárságának korábbiakban már idézett 1971. június 18-i ülésén, nevezetesen, hogy a testvérmegyei kapcsolatok kiépítésében az iniciatíva a szovjet pártszervek részéről indult ki. Az eddigi kutatásaink arra világítanak rá, hogy a testvérmegyei kapcsolatrendszerek kiépítésében sokkal inkább a kelet-európai szocialista országok testvérpártjai játszottak kezdeményező szerepet. Ráadásul kissé illogikusnak is tűnik, hogy Moszkvából úgy kezdeményeztek volna ilyen típusú kapcsolatlétesítést, hogy egy konkrét romániai megyét jelöltek meg, amely számára rögtön kijaánlottak két szovjetunióbeli közigazgatási területet. Persze más verziók is lehetségesek, valószínűbb

---

36 G. A. Kiszjeljov szolgálati emlékeztetője az SZKP KB Titkársága 1972. január 18-i határozatáról. Moszkva, 1972. március 13. RGANI, f. 5, op. 63, gy. 64, l. 170.

az a forgatókönyv, hogy román részről tették meg az első lépéseket, és a román pártszervek megkeresésére válaszul az SZKP Központi Bizottsága két területre tett javaslatot, amelyekből az RKP illetékes szerve, feltehetőleg a Nemzetközi Osztály, választhatott. Az mindenestre biztos, hogy ebben az esetben is a Hargita megyei pártbizottság csak követője volt az eseményeknek, mint említettük, a döntéshozó és végrehajtó szerveinek korabeli jegyzőkönyveiben – a már említett egyetlen kurta, kizárólag tájékoztató érvényű bekezdésen kívül – semmilyen nyoma nincs annak, hogy döntéshozatali helyzetben lett volna.

A testvérmegyei kapcsolatok létesítését mindkét fél részéről – általában véve – három tényező motiválta. Az egyik fontos szempont az volt, hogy ezen a kapcsolatrendszeren keresztül erősítsék a két ország dolgozóiban a szocialista internacionalizmus szellemiségét. Az állandósuló kapcsolat, a turistacsoportok, a különféle zenei és tánc-együttesek, az úttörőcsapatok utaztatása révén ugyanis jelentős tömegek juthattak el abba a szocialista országba, amelyben a testvérmegyjük volt. A másik országba utazó román vagy szovjet átlagpolgár a saját szemével győződhetett meg arról, hogy a szocializmust nem csak egy országban építik, „külföldön” is vannak hasonló gondolkodású és érzelmű, ugyanolyan rendszer és társadalmi berendezkedés keretei között boldoguló emberek. A testvérmegyei kapcsolatok kiépítésének másik mozgatórugója az volt, hogy annak segítségével ágazati tapasztalatcserét, netán együttműködést hozhassanak létre regionális szinten. Tehát például egy romániai mezőgazdasági jellegű megyét a legtöbbször olyan szovjet földrajzi egységgel kötöttek össze, amelynek ugyancsak az agrárium volt a gazdasági húzóágazata, egy ipari jellegű területet pedig szintén egy iparosodottabb régióval párosítottak. A harmadik szempont az volt, hogy az illetékes helyi pártszervek kölcsönösen tanulmányozzák a másik munkájából nyerhető tapasztalatokat. Ennek pedig elsősorban nem is szovjet részről, hanem sokkal inkább a kelet-európai testvérpártok felől nézve mutatkozott meg a jelentősége. Mind az SZKP, mind a testvérpártok körében általánosan elterjedt az a nézet, hogy előbbi, tekintve, hogy 1917 óta volt hatalmon, jóval hosszabb állampárti múltra tekinthet vissza, ennél fogva jóval erőteljesebben beágyazódott az ország politikai, gazdasági és társadalmi

szervezetébe, így sokkal nagyobb tapasztalattal rendelkezik a helyi szintű gazdasági vagy szociális problémák kezelése terén.

Mint azt Novák Csaba Zoltán megállapítja, az RKP 1966-ban napi-rendre vette a „szocialista nemzet” fogalmának újradefiniálását. A fogalmi keret azonos lelkületet, mentalitást, kultúrát feltételezett, csupán egy bizonyos mértékű nyelvi különállást ismerve el. Az RKP meghatározásában a szocialista nemzetet a közös társadalmi és gazdasági struktúrák, valamint a homogén szocialista kultúra fogják össze. A pártvezetés elképzelése szerint az új identitás, nemzetfelfogás a tömegek szintjén a szocialista hazafiságban nyernek megnyilvánulási formát. A Szovjetunióban és a keleti tömb országaiban is meghonosodott fogalom azt jelentette, hogy a társadalom elfogadja a szocialista nemzetben megfogalmazott új identitást és kohéziós irányelveket, és felsorakozik a pártvezetés mögött. Noha az RKP részéről belső fórumokon elismerték, hogy a „szocialista nemzet” nyelvi, kulturális tekintetben különálló csoportjai nem tagjai a klasszikus értelemben vett román nemzetnek, már hosszú távon előírták a román szocialista nemzetbe való betagozódásukat, így a szocialista nemzet új fogalmi kereteinek definiálása végső soron az etnikai homogenizációt is előrevetítette.³⁷ Ezt a tanulmányunk tárgya szempontjából érdemes kiegészíteni azzal, hogy a „szocialista nemzetek” tagjai részeivé váltak az internacionalista nemzetköziségben kifejeződő globális közösségnek is, sorsközösséget alakítottak ki más országok „szocialista társadalmainak” egyszerű képviselőivel. Míg tehát a „szocialista nemzetbe” történő integráció a „romanizáció” folyamatát is szolgálta, addig a „nemzetközi internacionalizmus” a kommunista eszmeiség exportjaként és ezzel együtt a „szovjetizáció” eszközeként is funkcionált. Kisebbségi szempontból mindkettő egyfajta uniformizációval járt együtt, s az etnikai és kulturális identitás, a tradicionális értékek háttérbe szorítását segítette elő. A testvérmegyei kapcsolatok szerepe ennek fényében is értelmezhető: a kölcsönös delegációcserék és utaztatások, az abból következő mintaátadás révén erősíthették a szocialista társadalomhoz kötődő rituálékat, a koszorúzások, ünnepségek, úttörők táboroztatása, üzemlátogatások stb. egy-egy felnövekvő generáció életélményévé és identitásának immanens részévé válhattak.

---

37 Novák, 2016/a. 23–24.

Érdeemes feltenni a kérdést, hogy melyek voltak azok a Novgorod és Hargita megye gazdasági szerkezetében lévő ismérvek, amelyek arra a következtetésre vezették az SZKP és az RKP döntéshozóit, hogy a testvérmegyei együttműködésnek megvannak a gazdasági alapjai is. Az 1939. évi szovjet közigazgatási reform révén kialakított Novgorod megye területe 55.300 km², lakosságának száma az 1970. szovjet népszámlálás adatai alapján – kerekítve – 720 000 fő volt.³⁸ Ha csupán ezeket a földrajzi és demográfiai paramétereket vesszük alapul, a két megye közötti eltérés szembeszökő. Az 1968-as közigazgatási reform után 1977-ben tartottak először népszámlálást a Székelyföldön. Eszerint Hargita megye 6638 km²-re rúgó területén – ugyancsak kerekítve – 326 000-en éltek.³⁹ Novgorod megye tehát területi értelemben nyolcszor akkora volt, mint Hargita megye, ha a lakosságszámukat nézzük, akkor előbbiben több mint kétszer annyian éltek, mint az utóbbiban, ráadásul Novgorod megye a demográfiai feltételeit tekintve nem is tartozott a Szovjetunió európai részén fekvő közigazgatási egységek nagyobbjai közé. Nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió és a kelet-európai szocialista országok viszonylatában eleve nehéz lett volna azonos földrajzi és demográfiai adottságokkal rendelkező területi egységet találni, ez a testvérmegyék kiválasztásánál nem is jelentett szempontot.

Mivel a testvérmegyei kapcsolat létesítéséhez vezető döntéshozatali folyamat iratai, amelyekből világosan meghatározható lenne, hogy szovjet és román részről mit tekintettek a két megye közötti gazdasági együttműködés talapzatának, nem kerültek a látóterünkbe, kénytelenek voltunk a rendelkezésünkre álló egyéb irategyüttesek alapján levonni az erre vonatkozó következtetéseket. Novgorod megye a Szovjetunió európai részének egyik legnagyobb mértékben erdősült vidékének számított, annak jelentős területe egy tavakkal szabdalt, de erdővel sűrűn benőtt dombhátság. Nem véletlen, hogy éppen ezeknek

---

38 V. A. Calpan: Szocialno-ekonomicseskaja polityika v 80-e godi v Novtorodszkoj oblasztyi (po dokumentam GANPINO). In: *XX vek. Polityicseskaja isztorija Novgorodszkoj oblasztyi. Matyeriali naucsno-praktyicseszkaj konferencii, poszujascsennoj 55-letyiju Goszudarsztvennovo arhiva novejszej polityicseszkaj isztorii Novgorodszkoj oblasztyi*. Otv. red.: V. A. Calpan. Velikij Novgorod, GANPINO, 2001. 7–12.

39 Novák Csaba Zoltán: Az átmenet és a szocializmus évei 1944–1989. In: *Székelyföld története. III. kötet. 1867–1989*. Szerkesztő: Bárdi Nándor – Pál Judit. Székelyudvarhely, MTA BTK – EME – HRM, 2016. 700–703, 769–771.

a terepviszonyoknak köszönhetően a második világháború idején a megye nyugati részén, a náci Németország csapatainak hátországában, mintegy 180 km-es mélységben létrejött egy olyan, a 2. leningrádi partizánbrigád ellenőrzése alatt álló enklávé, amelyet a hitleri csapatok 1942 őszéig nem tudtak elfoglalni. Ez a terület közel 400 lakott települést ölelt fel, amelyeken 1941–1942 folyamán a szovjet típusú mindennapokra rendezkedtek be, igyekeztek beindítani a termelőtevékenységet, pártgyűléseket tartottak stb. Ezt az enklávét a korabeli köznyelv „erdei köztársaságként” aposztrofálta.⁴⁰ A Novgorod megyéről készített, korábban már említett tájékoztató munkaanyag is kiemelte a megye gazdasági szegmensei közül a fafeldolgozás és a papírgyártás jelentőségét. Ugyancsak különös hangsúlyt kapott, hogy a megye és különösen Novgorod városa mind a belföldi, mind a külföldről a Szovjetunióba látogató turisták kedvelt célpontja, a megye jövedelemtermeléséből jelentős mértékben kiveszi a részét a turisztikai ágazat.⁴¹

Jelzésértékű, hogy a két megye közötti ágazati együttműködés zászlóshajójául szovjet részről a Kresztyci városában lévő Erdőgazdálkodási és Faipari Vállalatot jelölték ki, ez az ipari egység lett a nemrég alakult Szovjet–Román Baráti Társaság Novgorod Megyei Tagozatának első tagszervezete. Az üzemben a tagsági belépést megszavazó 1971. október 26-i nagygyűlésről készített jegyzőkönyv megemlíti, hogy azon az üzem teljes kollektívája, közel 15 000 munkás vett részt, akik egyhangúlag döntöttek a belépés mellett.⁴² A Szovjet–Román Baráti Társaság és a Román–Szovjet Baráti Társaság megyei tagozataira alapvetően az a szerep hárult, hogy megteremtsék a testvérmegyei együttműködés társadalmi bázisát. A két baráti társaságban csak kollektív tagság létezett, magánszemélyek nem léphettek be a szervezetükbe, ugyanakkor a jogi személy belépésével az annak alkalmazotaiként dolgozó természetes személyek, mint azt a kresztyci-i gyár példája is mutatja, automatikusan e társaságok sorait gyarapították.

A baráti társaságok megyei tagozatai az ipari üzemek, mezőgazdasági szövetkezetek, oktatási intézmények beléptetése révén akár több tíz-

40 P. V. Dolinyin: V leszah Partizanszkovo kraja. In: *Knyiga pamjatyi. T. 22. Novgorodszkaja oblaszty v godi Velikoj Otyeicsesztvennoj Vojni. Matyeriali, dokumenti i issledovanyija*. Red.: Sz. F. Vituskin. Novgorod, 1996, „Kirillica”, 63–67.

41 Ld.: ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 134/1971, fil. 1–3.

42 A kresztyci-i Erdőgazdálkodási és Faipari Vállalat munkásgyűlésének jegyzőkönyve. Kresztyci, 1971. október 26. GANINO, f. 260, op. 29, gy. 86, l. 14–16.

ezer főre is duzzadhattak, ami mindkét részről elvileg elegendő társadalmi háttérrel jelenthetett a testvérmegyei kapcsolatok hosszú távú fenntartására. Azt azonban, hogy „társadalmi szervezet” léte ellenére a két baráti társaság mennyire nem volt egy alulról és önkéntes alapon szerveződő struktúra, érzékletesen bizonyítja, hogy a Szovjet–Román Baráti Társaság Novgorod Megyei Tagozatának létrehozásáról az SZKP Novgorod Megyei Bizottságának Bűrója hozott döntést 1971. augusztus 30-án, nem sokkal a „közvetett” kapcsolatfelvételt jelentő augusztus 3–6-i levélváltást követően.⁴³ Ráadásul a megyei pártbizottság ellenőrzés alatt kívánta tartani a megyei tagozat tevékenységét, ugyanis annak elnökéül a pártbizottság egyik titkárát, a megyei pártapparátuson belül éppen az ideológiai munkáért felelős egyik apparatcsikot, I. Sz. Fjodorovot jelölték ki.⁴⁴

Végezetül még egy kérdésre szeretnénk felhívni a figyelmet. Az orosz történeti irodalomban is számos szakmunka foglalkozott a román politikai vonalvezetésben már Gheorghe Gheorghiu-Dej regnálásának végén, 1963–1964 végén kibontakozó s Nicolae Ceaușescu pártfőtitkári működésének egészét jellemző ún. „egyedi kurzus” vagy „különutas kurzus” jelenségével. Ennek háttérét, mozgatórugóit, külpolitikai és belpolitikai összetevőit az orosz történészek is alaposan elemezték.⁴⁵ Jelen írásunk keretében nincs mód eme ceaușescui külpolitikai kurzus minden egyes elemének megvilágítására, témánk szempontjából mindazonáltal érdemes arra az egyébként közismert tényre emlékeztetnünk, hogy a román pártfőtitkárnak a szovjet „liberalizációs” affinitásokkal szembenálló különutas „nemzeti kommunista” politikájának a külpolitikában egyik hangsúlyos elemét képezte az a törekvés, hogy román

43 AZ SZKP Novgorod Megyei Bizottsága Bűrója ülésének jegyzőkönyve. Novgorod, 1971. augusztus 30. GANINO, f. 260, op. 29, gy. 22, l. 170.

44 I. Sz. Fjodorov távirata a Román–Szovjet Baráti Társaság Elnökségének. Novgorod, 1972. február 14. GANINO, f. 260, op. 30, gy. 99, l. 2.

45 Erre a teljesség igénye nélkül ld. pl.: A. V. Vasziljev: „Oszobij kurzsz” Ny. Csaueszku. Vnyesnyaja polityika v uszlovijah limityirujuscih faktorov. In *Rosszija XXI*, 2001. 4. sz. (Vasziljev, 2001) 70–97.; T. A. Pokivajlova: Ot G. Georgiu-Dezsa k Ny. Csaueszku. Rumino–szovjetszkie otnosenyija. Szmena veh. In *Moszkva i Vosztocsnaja Jevropa. Nyeprosztie 60-ie. Ekonomika, polityika, kultura. Szbornyik sztatyjej*. Otv. red.: T. V. Volokityina. Moszkva, 2013, Insztitút szlavjanovegyenyija RAN, (Pokivajlova, 2013/b.); A. A. Ulunjan: 1968 god. Buhareszt v ozsidanyii szovjetszkovo vtorzszenyija. (Diplomatyija i oborona). In *Moszkva i Vosztocsnaja Jevropa. Nyeprosztie 60-ie. Ekonomika, polityika, kultura. Szbornyik sztatyjej*. Otv. red.: T. V. Volokityina. Moszkva, 2013, Insztitút szlavjanovegyenyija RAN, 355–376.

részről lazítson a szocialista blokk országainak integratív szervezeteiben, a Varsói Szerződésben és a KGST-ben megvalósuló együttműködésen. Az orosz történeti irodalom kimutatta azt is, hogy a román gazdaság nyersanyagfüggősége miatt jelentős részben a Szovjetunió erőforrásaira volt utalva, ezért Ceaușescu sem utasította el a kétoldalú gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését a Szovjetunióval, a kétoldalú gazdasági-financiális együttműködés nem feltétlenül állt összefüggésben a multilaterális szervezetek keretén belül megvalósuló kooperáció problémájával, amelyet a román pártfőtitkár inkább politikai kérdésként azonosított.⁴⁶ Mint utaltunk rá, a Novgorod és Hargita megyék közötti gazdasági együttműködés közös nevezője a fakitermelés, fafeldolgozó-ipar, bútorgyártás lehetett, az ebben az ipari ágazatban megvalósuló tapasztalatcsere és együttműködés jól beleillett ebbe a ceaușescui elképzelésbe.

NOVGORODI PÁRTDELEGÁCIÓK HARGITA MEGYÉBEN

Mint azt a fentebbiekben többször is megállapítottuk, a szocialista országok viszonylatában a regionális pártközi együttműködés alapjait nem városi, hanem megyei szinten alakították ki, tehát egyszerűen megfogalmazva, nem Csíkszereda és Novgorod városa, hanem Hargita megye és Novgorod megye, illetve az azokat fémjelző megyei pártbizottságok váltak az alanyaivá és részeseivé ennek a kétoldalú hálózatépítésnek, a két megyeszékhely nem volt egymás testvérvárosa. Ugyanakkor, ha ennek a testvérmegyei hálózatnak a nemzetközi történelmi előzményeit vizsgáljuk meg, szükséges leszögeznünk, hogy a szocialista országokon belül is a testvérmegyei kapcsolatok interregionális struktúrája eredetileg a testvérvárosi kapcsolatépítésre irányuló kezdeményezésekből nőtte ki magát. A második világháború után kibontakozó testvérvárosi mozgalom legjelentősebb európai központú nemzetközi szervezete az 1957-ben Párizs székhellyel megalakult és alapvetően a francia ellenállás képviselőihez köthető Testvérvárosok Világszövetsége volt, amelynek ugyanúgy tagjai lehettek a „népi demokratikus” országok városi igazgatási szervei, mint a „nyugati kapitalista” államok városi önkormányzatai. Az 1950-es évek második felétől az 1960-as évek első feléig terjedő évtizedben ennek megfelelően a szocialista

46 Vasziljev, 2001. 88–90.; Pokivajlova, 2013/b. 195–196.

országok viszonylatában is az volt a jellemző, hogy az egyes városi tanácsok végrehajtó bizottságai között indult meg a közeledés és létesült hivatalos partnerkapcsolat.⁴⁷

Az 1960-as évek közepétől azonban a szocialista blokk országaiban ennek a hálózatépítésnek a profilja és irányvonala gyökeresen megváltozott, és más szintre helyeződött át. Sajnos az erre vonatkozó döntéshozatal háttere egyáltalán nem ismert, ugyanakkor az szinte bizonyosra vehető, hogy ebben a tekintetben az 1964. év számít határkőnek, ugyanis ekkor alakult meg a Szovjet Baráti Társaságok Szövetségén belül a Szovjet Testvérvárosok Társasága. Ez a kormányzati szerv vált hivatottá arra, hogy az állam részéről felügyelje a szovjetunióbeli városok és a kapitalista világ városai közötti egyre gyarapodó kapcsolatokat, illetve összehangolja, irányítsa a Testvérvárosok Világszövetségének tevékenységével kapcsolatos szovjet politikát. Kézzelfoghatóan ezzel vált el egymástól az interregionális kapcsolatépítés városi és megyei vonulata, s a szocialista országok viszonylatában az addigra már kialakított testvérvárosi együttműködések mindenhol megyei szinten strukturálták át, illetve a szovjet iratanyag alapján megállapítható, hogy 1965-től a Szovjetunió és a szocialista országok között új hivatalos összeköttetés már csak megyék, illetve megyei pártbizottságok között létesült.

Ha az így kialakuló és kialakított két típusú kapcsolatrendszer közötti eltérés jellemzőit szeretnénk megragadni, akkor alapvetően három különbségre érdemes felhívni a figyelmet. Míg a testvérvárosi mozgalom az 1950-es évek második felében eredendően egy „alulról” jövő civil kezdeményezés volt, addig a testvérmegyei hálózatépítés az 1960-as évek második felétől egy „felülről”, kormányzati struktúrák részéről létrehozott, szabályozott és irányított jelenségnek minősíthető. Míg előbbi egy, a harmadik világbeli „fejlődő” országokat is integrálni kívánó, a világ minden tájára kiterjedő kapcsolat- és szervezetrendszer kialakítására törekedett, addig utóbbi, az egyes állampártokra testált koordinációs szerepkör miatt kizárólag a Varsói Szerződés és a KGST tagállamainak kapcsolatrendszerén belül érvényesült. Míg előbbi egy politikai ideológiától mentes „békemozgalomként” határozta meg ön-

47 Erre részletesen ld.: Klenjánszky Sarolta: Városok, enyhülés és nemzetközi összefogás. A Testvérvárosok Világszövetsége Közép- és Délkelet-Európában (1962–1989). In *Múltunk*, 2018. 1. sz. 208–243.

magát, addig utóbbi nem volt ideológiamentes, mint említettük, egyik deklarált célja éppen a kommunista internacionalizmus szellemének erősítése volt. Természetesen azt alá kell húznunk, hogy a testvérvárosi mozgalom és a Testvérvárosok Világszövetsége sem mentesülhetett maradéktalanul a politikai befolyástól és befolyásolástól, mint azt az erre vonatkozó szakirodalom már feltárta, maga a mozgalom és annak legnagyobb európai szervezete – alapvetően a Szovjetunió nemzetközi hatalmi aspirációi miatt – a hidegháború egyik mellékfrontjává változott.⁴⁸

Összefoglalva a leírtakat, érdemes még egyszer leszögeznünk, hogy 1964–1965-től a szocialista országok városai kizárólag a kapitalista államok települési önkormányzataival létesítettek kapcsolatokat, a szocialista országok egymás közötti interregionális kapcsolatépítésének a megyék mint közigazgatási egységek voltak a letéteményesei. Jól tükrözi ennek a két struktúrának a különválását a döntéshozatali és felügyeleti hierarchia párhuzamossága is. A Szovjetunióban a testvérvárosi kapcsolatok működtetésének koordinációs alsó szintjén a városi tanácsok végrehajtó bizottságai, felső szintjén a már említett Szovjet Testvérvárosok Társasága, illetve az egyes tagköztársaságok csak névleg önálló külügyi tárcái, míg a testvérmegyei kapcsolati koordináció alsó szintjén az egyes megyei pártbizottságok, felső szintjén az SZKP KB Külügyi Osztálya, illetve Regionális és Helyi Pártszervek Osztálya állt.

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy a testvérmegyei kapcsolatok fentebb vázolt működési logikáján belül Csíkszereda mint megyeszékhely valamilyen formában ne találhatta volna meg a helyét. Érdeemes e helyütt ismét példaként utalni a már hivatkozott Tolna és Tambov megyék közötti relációra: 1976-ban az SZKP Tambovi Városi Bizottsága határozatot hozott arról, hogy az MSZMP Szekszárdi Városi Bizottságát a testvérszervezetévé nyilvánítja, a két városi pártszervek között is közvetlen kapcsolat létesül, és létrehoz egy különbizottságot a majdani együttműködés tervének kidolgozására.⁴⁹ Az SZKP Novgorod Városi Bizottsága és az RKP Csíkszeredai Városi Bizottsága

---

48 Ld. uo.

49 Az SZKP Tambovi Városi Bizottsága Bűrója ülésének jegyzőkönyve. Tambov, 1976. március 22. GASZPITO, f. 735, op. 11, gy. 14, l. 151–152.

anyagában azonban egyelőre nem bukkantunk hasonló érvényű dokumentumra vagy adatra.

Az SZKP Novgorod Megyei Pártbizottsága és az RKP Hargita Megyei Pártbizottsága az egymással való kapcsolattartás során kötött munkarendben dolgozott: éves rendszerességgel munkaterveket állítottak össze, amelyeket szovjet részről az SZKP KB Regionális és Helyi Pártszervek Osztálya, román részről az RKP Külügyi Osztálya hagyott jóvá. A munkatervek szerves részét képezte a delegációk kölcsönös cseréjére vonatkozó irányelvek megadása: az adott évben kölcsönösen hány, milyen jellegű és delegációként hány fős küldöttséget fogadnak és indítanak útnak. Az egyes megyei delegációkban résztvevő pártszervek és „tömegszervezetek” képviselőinek személyéről mindig a megyei pártbizottságok döntöttek, a delegációk összetételét is ott véglegesítették. Az általában véve 3 fős, egyes esetekben annál nagyobb létszámú, 4-5 fős pártdelegációk tagjai közé nem csak a megyei pártbizottság, hanem az egyes Hargita megyei járási és városi pártszervek, így a csíkszeredai városi pártbizottság képviselői is bekerülhettek. (Példának okáért a már említett Fazekas Lajos vezette 1972. decemberi háromfős delegáció egyik tagja volt a csíkszeredai városi pártbizottság román nemzetiségű másodtitkára.)⁵⁰ A források tanúsága szerint a pártdelegációk mellett a leggyakrabban a megyei tanácsok, a megyei szakszervezeti tanácsok, a megyei komszomolista bizottságok, a baráti társaságok megyei tagozatainak elnökségei és a megyei pártbizottságok hivatalos orgánumainak szerkesztőségei indítottak önálló küldöttséget a testvérmegyébe, de ismét szükséges rámutatnunk, hogy ezek kiküldését és összetételét a megyei pártbizottságok hagyták jóvá.

A *Hargita* című napilap vonatkozó tudósításait alaposan áttanulmányozva megállapítható, hogy – nyilván arra való tekintettel, hogy ez volt a megye székhelye – a novgorodi delegációkat a megérkezésük után mindig Csíkszeredában fogadták, ott kezdődött el a programjuk, s azok tagjai rendszerint a hazautazásuk előtti utolsó éjszakájukat is ott töltötték. A novgorodi delegációk Hargita megyei tartózkodása szinte minden egyes esetben azonos koreográfia szerint zajlott. A munkaprogram elmaradhatatlan eleme volt annak legelején egy formális

50 A Fazekas Lajos által vezetett 1972. decemberi háromfős delegáció egyik tagja Anton Suciú, a csíkszeredai városi pártbizottság másodtitkára volt. Ld.: Pribityie delegacii iz ujezda Hargita, *Novgorodszkaja Pravda*, 1972. december 14. 1.

és kötetlen, ismerkedő jellegű találkozó Csíkszeredában a megyei pártbizottság képviselőivel, amelyen a legtöbb esetben az első titkár is jelen volt, a szovjet hősi emlékmű megkoszorúzása, eszmecsere a városi pártbizottság képviselőivel,⁵¹ majd az elkövetkező napokban különféle Hargita megyei ipari létesítmények, mezőgazdasági kombinátok vagy termelőszövetkezetek meglátogatása. A program utolsó napján a vendégek rendszerint a megyeszékhely kulturális és szociális intézményeinek valamelyikében zajló tevékenységgel ismerkedtek (a legtöbb esetben a művelődési házat iktatták be), és végül sor került egy informális megbeszélésre a megyei pártbizottság székházában, amelyen összegezték a delegáció látogatása során nyert tapasztalatokat. Ezeket a tudósításokat elolvastva feltűnő még, hogy a meglátogatott ipari egységek között mindig volt legalább egy faipari profilú létesítmény, fafeldolgozó üzem vagy bútorgyár, ami ugyancsak abbéli feltételezésünket erősíti, hogy a két megye közötti kapcsolat megteremtésének kiindulópontja, legalábbis gazdasági tekintetben, legfőképpen a faipari együttműködés terén rejlő lehetőségek kiaknázása volt.

A delegációk látogatásának mindig szimbolikus pillanata volt a kölcsönös ajándékozás. Az első novgorodi pártdelegáció látogatásakor, 1972. június 16-án a városi pártbizottság titkára, Hegedüs István ajándék gyanánt átnyújtotta a város kulcsát a vendégeknek, ami az „én otthonom a te otthonod” elve alapján nyilván a vendégszeretet demonstrálása volt.⁵² Szovjet részről általában Novgorod megyéről szóló albumokat, illetve a párttörténet kiemelkedő személyiségeit ábrázoló relikviákat, a legtöbbször gipszből készített Lenin-portrékat vagy festményeket adtak át a vendéglátóknak. A Szovjet–Román Baráti Társaság delegációjának 1972. novemberi megyei látogatásáról készített beszámolójában a baráti társaság megyei tagozatának elnöke, a már említett I. Sz. Fjodorov kiemeli, hogy ezeknek az ajándékoknak az átadása az üzemekben mindig emelkedett pillanat volt, a munkások

---

51 A Mihail Trusz vezette első novgorodi pártdelegáció útjáról tudósító egyik hírlapi beszámoló kiemeli, hogy a delegáció megérkezésének másnapján, 1972. június 16-án az RKP Csíkszeredai Városi Pártbizottságának képviselőivel szervezett találkozón élénk eszmecsere alakult ki arról, hogy a városi pártszervek milyen szerepet tölthetnek be a gazdasági és művelődési élet fejlesztésében. Ld.: Novgorodi tartományi pártküldöttség látogatása megyénkben. *Hargita*, 1972. június 17. 1.

52 Uo.

meghatódtak, ezért javasolta, hogy a jövőben a Romániába utazó küldöttségek mindig figyeljenek arra, hogy legyen náluk elegendő szuvenir.⁵³

SZOVJET TURISTACSOPORTOK HARGITA MEGYÉBEN

A Novgorod megyéből Hargita megyébe érkező legnagyobb létszámú kontingenseket a turista- és úttörőcsoportok tették ki. Le kell szögezni, hogy a szovjet turisztika egész történetén végigtekintve nem beszélhetünk a mai fogalmaink szerinti „klasszikus” turizmusról. Az orosz levéltári forrásokból ugyanis tudható, hogy szovjet részről a külföldre utazó csoportok összeválogatásánál mindig kínosan ügyeltek arra, hogy ezek a csoportok a szovjet típusú osztálytársadalom, vagyis a különböző társadalmi státuszú rétegek egységét reprezentálják. Azokban mindig vegyesen voltak magasan kvalifikált értelmiségiek, az állami szféra vagy a terciér szektor képviselői (mérnökök, pedagógusok, állami hivatalnokok stb.) és jóval alacsonyabb képesítésű fizikai munkások (mezőgazdasági dolgozók, ipari szalagmunkások). A Szovjetunióban már a kezdetek kezdetétől ún. „beutaló-rendszer” volt érvényben, vagyis eleve csak az utazhatott külföldre, aki az illetékes helyi pártszervek ajánlására beutalót (oroszul: *putyovka*) nyert. Ez lehetővé tette a külföldre utazni kívánók előzetes szűrését, a szovjet propaganda és imázsépítés szempontjából „hiteles” állampolgárok kiválasztását és a „megbízhatatlan elemek” távoltartását. Nagyon fontos szempontnak számított, hogy a beutalót nyert állampolgár a – kulturált – viselkedésével külföldön is öregbítse a Szovjetunió hírnevét. Végso soron tehát mind a csoportok társadalmi „sokszínűsége”, mind pedig a kiválasztott személyek köre garancia volt arra nézve, hogy közvetlenül a szovjet emberekről és így közvetve a Szovjetunióról a célország polgárai, akikkel az útjuk során kapcsolatba kerültek, kedvező benyomást nyerjenek.⁵⁴ Egy székellyöldi kirándulást is magába foglaló romániai körútra felvételt nyert szovjet állampolgár minden bizonnyal még a

53 I. Sz. Fjodorovnak, a Szovjet–Román Baráti Társaság Novgorod Megyei Tagozata elnökének beszámolója a baráti társaság delegációjának 1972. november 6–13. közötti romániai útjáról. Novgorod, 1972. november 16. GANINO, f. 260, op. 30, gy. 99, l. 23–26.

54 A. A. Krjucskov: *Isztorija mezdunarodnovo i otyecsesztyvennovo turizma*. Moszkva, 1999, Viszsaja skola po turizmu i gosztyinyicsnomu hozjajsztvu, (Krjucskov, 1999.) 80.

beutaló birtokában sem lélegezhetett fel teljesen, az út kijelölt időpontja előtt még hosszadalmas és fáradságos procedúra várt rá. A csoport kiválasztott tagjainak ugyanis három-négy alkalomból álló közös foglalkozáson kellett részt venniük, amelyeken felkészítették őket a célország történelmével, politikai és gazdasági helyzetével kapcsolatosan, ismertették velük a hatályos utazási és vámszabályokat, megvitaták az út programpontjait, továbbá nyomatékosították a szovjet állampolgárok viselkedésére vonatkozó normákat. Ezt követően pedig az is előfordult, hogy a csoport minden tagját egyenként vagy csak egyes tagjait berendelték a települési pártközpontba, ahol a kijelölt leendő csoportvezetők az SZKP politikai elveivel, a legutóbbi párthatározatokkal, illetve a célország politikai berendezkedésével kapcsolatos keresztkérdéseket tettek fel nekik, tesztelve ezzel is az utazásra való alkalmasságukat.⁵⁵

Az általunk tanulmányozott források mindezt visszaigazolják. A külföldre utazó szovjet turistacsoportokat ún. „csoportvezetők” kísérték, az idegenvezetők pedig mindig a célország állampolgárai voltak: a román nemzetiségű idegenvezetők akkor csatlakoztak a turistacsoporthoz, amikor az átlépte Románia határait. A csoportvezetők a novgorodi csoportok esetében is kizárólag pártbizalmik lehettek, olyan apparatcsikok, akik az SZKP valamely novgorodi regionális (megyei, járási vagy városi) pártbizottságának vagy a párt valamely munkahelyi alapszervezetének az ideológiai munkáért felelős reprezentánsai voltak: alapszervezeti párttitkárok, a helyi pártbizottságok agitációs vagy tömegszervezeti munkáját koordináló szervezeti egységeinek munkatársai, illetve a helyi pártiskolák instruktorai. A csoportvezetőknek az egyes utakról készített beszámolóikban mindig jelenteniük kellett, ha a csoport tagjai részéről fegyelemsértésre került sor. A felnöttek utaztatását a szovjet állami utazási iroda, az Inturiszt szervezte, míg a Novgorod megyei szovjet fiatalok Hargita megyei útját a szovjet ifjúsági utazási iroda, a Szputnyik készítette elő. A novgorodi turistacsoportok útjairól készített beszámolók alapján is megerősíthető, hogy ezek a Hargita megyei kirándulások nem voltak „klasszikus” turistautak, az egyes csoportok tagjainak részt kellett venniük különféle

55 Erre érzékletes példákat ld.: I. B. Orlov: *Szkvoz „zseleznij zanavesz”. Russzo turiszto. Szovjetszkij vijezdnoj turizm 1955–1991*. Moszkva, 2016, *Viszsaja skola ekonomiki*, 32–41.; Krjucskov, 1999. 67–68.

protokolláris rendezvényeken, megkoszorúzták a csíkszeredai szovjet emlékművet, illetve a Szputynik által szervezett utak esetén minden alkalommal beiktattak egy kötetlen megbeszélést a román kommunista ifjúsági szövetség Hargita megyei bizottságának tagságával a bizottság csíkszeredai székházában.⁵⁶ Az 1977 őszén Hargita megyébe elutazó ifjúsági csoport újáról készített beszámolóban a csoportvezető megjegyezte, hogy a csíkszeredai baráti találkozó még túlságosan is hivatalosra sikerült, egyáltalán nem kerültek szóba könnyedebb témák, a csíkszeredai KISZ (UTC) képviselői azt hangoztatták, hogy szoros szövetségben haladnak a szovjet Komszomollal. Az úttal kapcsolatban aláhúzta még, hogy túl sok volt a Bukovinában meglátogatott négy ortodox kolostor is, ezt politikai értelemben a jövőben nem kívánatosnak minősítette.⁵⁷

A Ceaușescu nevével fémjelzett „különutas” politika miatt a Romániába érkező szovjet turistacsoportokat nem várt meglepetések is érhatték. Érdeemes ehelyütt szó szerint is idézni egy 1986. augusztus 1–16. között bulgáriai és romániai körúton résztvevő novgorodi turistacsoport újáról készített beszámoló egy részletét. A csoport vezetőjét, Gennagyij Ignatyjevet, a Novgorodi Pedagógiai Főiskola Történelem Tanszékének dékánját valósággal sokkolta a bukaresti Párttörténeti Múzeumban tett látogatás: „Romániában az idegenvezetők és a tárlatvezetők, különösen a Párttörténeti Múzeumban, valóságilag megdolgozzák a szovjet turistákat, nacionalista álláspontot fejtenek ki, elferdítik a történelmi tényeket, s mindezt szovjetellenességbe burkolva teszik. Így az RKP Párttörténeti Múzeumának meglátogatása során a tárlatvezető gyakorlatilag területi követeléseket terjesztett elő a Szovjetunióval szemben, kijelentve, hogy Moldávia és Bukovina ősi román föld és a Szovjetunió csak az erővel való fenyegetés hatására

---

56 Erre ld. pl.: M. Fjodorov csoportvezető beszámolója a Novgorod megyei Komszomol-csoport 1977. szeptember 2–12. közötti romániai újáról. Novgorod, 1977. szeptember 30. GANINO, f. 2224, op. 32, gy. 123, l. 25–26.; Ny. Jancov csoportvezető beszámolója a Novgorod megyei Komszomol-csoport 1978. augusztus 30. – szeptember 12. közötti romániai újáról. Novgorod, 1978. szeptember 12. után. GANINO, f. 2224, op. 34, gy. 59, l. 35–36.; V. I. Vojcsenko csoportvezető beszámolója a Novgorod megyei Komszomol-csoport 1986. július 14–23. közötti romániai újáról. Novgorod, 1986. július 30. GANINO, f. 2224, op. 48, gy. 132, l. 24.

57 M. Fjodorov csoportvezető beszámolója a Novgorod megyei Komszomol-csoport 1977. szeptember 2–12. közötti romániai újáról. Novgorod, 1977. szeptember 30. GANINO, f. 2224, op. 32, gy. 123, l. 25–26.

tudta rákényszeríteni Romániát, hogy adja át őket. Azt állítják, hogy nincsenek és nem is voltak moldovánok, csak románok vannak. Kifejtik továbbá, hogy Románia a történelme során végig önállóan fejlődött, megkerülik Oroszország szerepét a román államiság létrehozásában, semmit nem mondanak a Szovjetunióról és a KGST-ről. Az RKP történetét elszigetelten tálalják, az internacionalista kapcsolatok keretén kívülre helyezve azt. Egy szóval sem említik a bolsevik párt és személyesen V. I. Lenin hatását a román munkásmozgalom fejlődésére, teljes egészében elhallgatják a Komintern létét, amelynek az RKP önálló szekcióként a tagja volt. Minimálisra csökkentik az RKP alapítóinak szerepét, csak futólag említik meg Gheorghiu-Dejt, és Nicolae Ceaușescut dicsőítik. Ezért a Romániába utazó turistacsoportok felkészítésekor az országismereti információk átadása mellett okvetlenül szükséges Románia fejlődéséről egy rövid⁵⁸ történeti áttekintést is adni”.⁵⁹

Érdeemes feltenni a kérdést, hogy az 1971-től 1989-ig terjedő időszakban a pártdelegációk, turistacsoportok és úttörőcsapatok stb. tagjaként vajon hány szovjet állampolgár juthatott el Hargita megyébe. Annak ellenére, hogy az SZKP egyes megyei első titkárainak a testvérmegyei kapcsolatok alakulását bemutató, a Központi Bizottság részéről elvárt éves összesítő beszámolóikhoz csatolniuk kellett a delegációcserékre vonatkozó létszámstatisztikákat, nagyon szegényes az ilyen tekintetben rendelkezésünkre álló forráshalmaz. Mint az alábbi táblázatból látszik, az első öt évet átfogó statisztikára nem is oroszországi levéltárban, hanem az RKP egykori Hargita megyei pártbizottságának archívumában bukkantunk rá. Teljesen hiányoznak az 1970-es évek második és az 1980-as évek második felére vonatkozó ilyen jellegű adatok, így sajnos kizárólag az 1970-es évek első és az 1980-as évek első felének adatállományára tudunk támaszkodni. Ebből azonban nagyon nehéz átlagot számítani, hiszen ezek az adatsorok meglehetősen ingadozóak: 1980-ban például közel ugyanannyian utaztak Novgorod megyéből

58 Sic! Az eredeti orosz nyelvű szövegben a kritikai (*krityicseszki*) szó áthúzva és rövidre (*kratki*) javítva.

59 G. A. Ignatyjev csoportvezető beszámolója a novgorodi turistacsoport 1986. augusztus 1–16. közötti bulgáriai és romániai körútjáról. Novgorod, 1986. augusztus 25. GANINO, f. 2224, op. 48, gy. 132, l. 8–9.

Hargita megyébe, mint a kapcsolatok első öt évében összesen.⁶⁰ Ráadásul Antonov 1985. október 24-én elkészített beszámolója két évet ölel fel, az 1985. év statisztikáját ugyanakkor a beszámoló elkészítésének dátumával le kellett zárnia, de természetesen nem kizárt, hogy ezt az időpontot követően is sor került még delegációk utaztatására. Az 1982–1983. évekről készített beszámoló statisztikai táblázata külön adatsoron mutatja be az 1982. és az 1983. év releváns adatait, míg az 1984–1985. évi beszámoló nem, ott egy összesített táblázatban szerepelnek a két év statisztikái, tehát nem lehet megállapítani, hogy a Hargita megyébe érkező 189 főből pontosan mennyi esett az 1984. és mennyi az 1985. (csonka) évre. A létszámadatok éves szintű megugrása az 1980-as évek első felére az 1970-es évek első feléhez képest nyilván azzal magyarázható, hogy nemcsak a 3-4 fős hivatalos delegációk, hanem ekkoriban egyre több, adott esetben 30-40 főből álló turistacsoport és úttörőcsapat érkezett Hargita megyébe. Mint említettük, az átlagolás során számos hibalehetőséggel kell számolnunk, például azzal, hogy egy-egy novgorodi pártfunkcionárius vagy újságíró adott esetben több alkalommal is eljuthatott Hargita megyébe, illetve egy-egy létszámstatisztika nélküli év az utazó szovjet állampolgárok számát tekintve lehet váratlanul kiugró vagy éppen hirtelen visszaeső. Összességében úgy véljük, hogy az 1970-es évek második felében és az 1980-as években éves átlagban mintegy 100-110 szovjet honosságú személy léphetett a megye területére. Ha ehhez hozzáadjuk az 1970-es évek első felének adataiban megjelenő 144 főt, akkor úgy becsülhetjük meg, hogy a testvérmegyei kapcsolatok 19 éve alatt feltehetőleg legalább 1400-1500 novgorodi illetőségű szovjet állampolgár jutott el a Székelyföldre, illetve Hargita megyébe és Csíkszeredába.

---

60 A táblázat első intervallumának kezdő dátuma 1971. november 5-e, ami annak tudható be, hogy a Szekeres Sándor vezette pártdelegáció volt az első hivatalos küldöttség, amely a kapcsolatok keretében a másik megyébe látogatott, így tehát 3 fő kivételével az első rubrika adatai valójában az 1972–1975 közötti négy évet ölelik fel.

A Novgorod megyéből Hargita megyébe utazó szovjet állampolgárok és a Hargita megyéből Novgorod megyébe utazó román állampolgárok létszámadatai

Időszak	Novgorod megyéből Hargita megyébe utazó szovjet állampolgár (fő)	Hargita megyéből Novgorod megyébe utazó román állampolgár (fő)
1971. november 5. - 1975. november 7. ⁶¹	144	137
1980. január 1. - 1980. december 31. ⁶²	134	96
1982. január 1. - 1982. december 31. ⁶³	70	85
1983. január 1. - 1983. október 31. ⁶⁴	87	53
1984. január 1. - 1985. október 24. ⁶⁵	189	168

A turistacsoportok a megyeszékhelyen kívül szinte minden alkalommal ellátogattak még a Békás-szorosba, a Szent Anna-tóhoz, Tusnádfürdőre, az úttörőket rendszerint Homoródfürdön táboroztatták. A beszámlók mindegyike kiemeli, hogy meleg fogadtatásban volt részük a

-
- 61 Forrás: Az RKP Hargita Megyei Bizottságának tájékoztató feljegyzése az RKP KB részére. Csíkszereda, 1975. november 7. ANR DJHR, f. 586, inv. 851, dos. 3/1975, fil. 35.
- 62 Forrás: Ny. A. Antonov beszámolója az SZKP KB részére a Novgorod és Hargita megyék közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról az 1980. évben. Novgorod, 1980. október 29. RGANI, f. 5, op. 77, gy. 115, l. 128–130. A statisztikai táblázat 1981. január 30-i dátummal. Ld.: RGANI, f. 5, op. 77, gy. 115, l. 131.
- 63 Forrás: Ny. A. Antonov beszámolója az SZKP KB részére a Novgorod és Hargita megyék közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról az 1982–1983. évben. Novgorod, 1983. október 31. RGANI, f. 5, op. 90, gy. 121, l. 53–60. A statisztikai táblázat külön dátum nélkül. Ld.: RGANI, f. 5, op. 90, gy. 121, l. 61.
- 64 Forrás: Ny. A. Antonov beszámolója az SZKP KB részére a Novgorod és Hargita megyék közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról az 1982–1983. évben. Novgorod, 1983. október 31. RGANI, f. 5, op. 90, gy. 121, l. 53–61. A statisztikai táblázat külön dátum nélkül. Ld.: RGANI, f. 5, op. 90, gy. 121, l. 61.
- 65 Forrás: Ny. A. Antonov beszámolója az SZKP KB részére a Novgorod és Hargita megyék közötti testvérmegyei kapcsolatok alakulásáról az 1984–1985. évben. Novgorod, 1985. október 24. GANINO, f. 260, op. 60, gy. 86, l. 36–40. A statisztikai táblázat 1985. október 23-i dátummal. Ld.: GANINO, f. 260, op. 60, gy. 86, l. 41–42.

Hargita megyei partnerek részéről.⁶⁶ Az orosz levéltári forrásokat és a korabeli sajtótudósításokat átolvasva a szovjet állampolgárok nyilatkozataiban visszatérő elemként fogalmazódik meg, hogy lenyűgözte őket Csíkszereda grandiózus átalakítása, a megyeszékhely urbanizációjának foka, a városközpont egyedi kialakítású modern épületei. Talán nem is lehet véletlen, hogy a *Novgorodszkaja Pravdá*ban a legutolsó Hargita megyei vonatkozású híradás egy 1989. július 9-én közölt fotó, Szakács Sándor felvétele volt a csíkszeredai városközpontról, amit mindenfajta kontextus nélkül, a „fotóglóbusz” rovatban egy rövid képaláírás kíséretében tettek közzé.⁶⁷ Az 1972. szeptember 2–12. között romániai körúton résztvevő ifjúsági turistacsoport vezetője leírta azt is, hogy Bukarest, Suceava, Piatra Neamț és Csíkszereda közül ez utóbbi tette a legnagyobb benyomást a csoport tagjaira.⁶⁸ Talán nem érdektelen elolvasni a *Hargita* 1989. július 20-i tudósítását is a megyében tartózkodó novgorodi pionirokról, ugyanis a cikk szerzője több gyereket is megszólaltatott, a tudósítást pedig fotókkal is illusztrálták, amint a szovjet gyerekek meglátogatják a Mikó-várat stb. A gyerekek elmondták, hogy tapsolni kezdtek, amikor az őket szállító busszal átlépték Hargita megye határát, így nyilvánították ki afeletti örömüket, hogy baráti földre érkeztek. Az egyik kísérőtanár, Jelena Ahmedova a következőképpen vallott: „Rendkívül tanulságosnak érzem Miercurea-Ciuc-i⁶⁹ sétánkat. Nem nagy, nem zajos, szép, tiszta, kellemes város. Sajátos a hangulata a Matematika–Fizika Líceumnak, ahol ugyancsak nagyon kedvesen fogadtak. Mint történelem szakos tanár, értékelni tudom a megyei múzeumban látottakat, akárcsak a városban folyó nagyarányú építkezéseket, amelyek híven tanúsítják múlt és jelen egybefonódását, az itteni emberek jövőt építő igyekezetét.”⁷⁰

66 Ld. pl.: V. J. Szocsilin delegációvezető, a Novgorod Megyei Komszomol Bizottság első titkárának beszámolója az SZKP Novgorod Megyei Bizottsága számára a Komszomol megyei bizottsága delegációjának 1974. november 11–15. közötti Hargita megyei látogatásáról. Novgorod, 1975. január 6. GANINO, f. 2224, op. 31, gy. 24, l. 41–44.

67 Ld.: Fotóglóbusz. *Novgorodszkaja Pravda*, 1989. július 9. 3.

68 M. Fjodorov idegenvezető beszámolója a novgorodi ifjúsági turistacsoport 1977. szeptember 2–12. közötti romániai útjáról. Novgorod, 1977. szeptember 30. GANINO, f. 2224, op. 32, gy. 123, l. 26.

69 Sic! Így az eredeti magyar nyelvű tudósításban is. Egy rendelet értelmében 1988 áprilisától a romániai települések neveit a nemzetiségi sajtóban csak románul lehetett leírni. Ld.: Vincze, 2001. Bevezető: XXVI.

70 Borbély László: Novgorodi pionirok vakációja. *Hargita*, 1989. július 20. 3.

EPILÓGUS

Mai ismereteinkkel visszatekintve láthatjuk, hogy mennyire nem volt teljes az a valóságkép, amelyet a szovjet állampolgárok kialakítottak maguknak a Székelyföldön látottakról. A szovjet bürokrácián belül ügyviteli vagy tájékoztatási jelleggel használt hivatalos okmányok közül sem az elsőtítkári éves jelentések, sem a különféle pártdelegációk vagy a turistacsoportok útjairól készített beszámolók nem térnek ki a többségében magyarok lakta Hargita megye legneuralgikusabb problémájára, az egyre súlyosbodó nemzetiségi kérdésre. Mint említettük, a megyelátogatások koreográfiája szinte mindig azonos volt, azt sokszor felszínesség kísérte, s a szocialista industrializáció és a mezőgazdaság fejlődésének a pártapparátus prizmáján keresztül történő bemutatásában, a szocialista életideálok megvalósításának demonstrálásában sűrűsödött össze. Mivel a szovjet átlagember ugyanilyen közegből érkezett, elképzelhető, hogy a legtöbbször számára valóban fel sem tűnt, hogy egy Patyomkin-falun vezették végig őket.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- ANR DJHR – Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Harghita (Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala)
- GANINO – Goszudarsztvennij arhiv novejszej isztorii Novgorodszkoj oblasztyi (Novgorod Megyei Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár)
- GASZPITO – Goszudarsztvennij arhiv szocialno-polityicseszknoj isztorii Tambovszkoj oblasztyi (Tambov Megyei Állami Társadalom- és Politikátörténelmi Levéltár)
- RGANI – Roszsijszkij goszudarsztvennij arhiv novejszej isztorii (Oroszországi Állami Legújabbkori Történelmi Levéltár)
- ASZSZK – Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság
- KB – Központi Bizottság
- KISZ – Kommunista Ifjúsági Szövetség
- MSZMP – Magyar Szocialista Munkáspárt
- RKP – Román Kommunista Párt
- SZKP – Szovjet Kommunista Párt
- TASZSZ – Tyelegrafnoje agensztvo Szovjetszkovo Szozuza (Szovjet Távirati Iroda)
- UTC – Uniunea Tineretului Communist (Kommunista Ifjúsági Szövetség)
- Otv. red. – Otvetsztvennij redaktor (Felelős szerkesztő)
- Red. – Redaktor (Szerkesztő)
- Szerk. – Szerkesztő
- dos. – dosar (ügyirat)

- f. – fond (fond)
- fil. – filă (lap)
- gy. – gyelo (ügyirat)
- inv. – inventar (raktári jegyzék)
- l. – liszt (lap)
- ld. – lásd
- op. – opisz (raktári jegyzék)

(akril, vászon, 40 x 30 cm)

KÜZDELMES ÉLET

- Király István önéletrajza (1882-től 1922-ig¹) -
(I. rész)

GYERMEKÉVEIM

Kézdicsomortánban (1882–1892)

1882. december 4-én születtem Kézdicsomortánban, Háromszék megyei kis községben, ahol édesapám az 1872. évtől kezdve 1892-ig, nyugalomba vonulásáig, tanító volt. Megelőzőleg tanított Altorjában, szülőfalujában, Kézdipolyánban (most Kézdiszentkereszt), Csikszentgyörgyön és Nagykászonban.

Amikor Csomortánban még nem volt iskola, az írni-olvasni tudó fiatal gazdaemberek tanították a gyermekeket írni, olvasni, október 1-től

március hó 12-ig, szóval abban az időben, amikor a mezőn nem volt sok tennivaló. Azok, akik többet akartak tudni, Esztelnekre jártak át iskolába. Amikor édesapám elfoglalta állását mint községi iskolai tanító – évi 300 Ft fizetéssel –, nagyon kevés volt az írni-olvasni tudó ember. Hogy ezt megszüntesse, minden felsőbb rendelkezés nélkül, télen esti tanfolyamokat tartott. Az iskolaépületben volt a lakásunk is. Nekem, mint ötéves gyermeknek, feltűnt, hogy minden este felnőtt bácsik és nénik járnak az iskolába. Ezt több éven át csinálta, és úgyszólván megszüntette az analfabetizmust.

Ahogy édesapám idekerült, a község gyermekeinek nem kellett többé átjárni Esztelnekre, most máshonnan jártak ide átlag tíz-tizenötön, leginkább azok, akik gimnáziumba

---

1 A kézirat teljes szövege egészen az 1964-es évig tartalmazza a szerző életét, ebből a *Székelyföldben* csak az 1922-ig tartó részt adjuk közre.

akartak menni. Mindezt mint gyermek láttam, és mélyen bevésődtek a szívembe, lelkembe. Azt is láttam, hogy édesapámat mindenki mennyire szereti, így már mint gyermek elhatároztam, hogy Isten segítségével én is tanító leszek.

A nyári hónapokat kivéve gyermekéveimet tízéves koromig Csomor-tánban töltöttem. Gyenge, beteges, de virgonc voltam. Az elemi iskola négy osztályát itt végeztem. A világon minden érdekelt. Szerettem táncolni, már négyéves koromban négy krajcárral a zsebemben elszöktem a táncba, és ott a négy krajcárt a cigányok előtt az asztalra csaptam, és akkor mindenki félreállott, és én egyedül táncoltam. A szegény gyerekek legtöbbször disznóbőr bocskorban jártak, nagyon tetszett ez nekem. Muszáj volt édesapámnak nekem is ilyet csináltatni, és büszkén jártam-keltem benne.

Édesapám sokszor beszélt az ő gyermekkoráról, különösen igen sokat a '48-as időkről, amikor ő negyedik gimnazista volt Kézdikantában. Jó tanuló volt, versenyben volt egy torjai nemes fiúval, akit Mikének hívtak. Mindig négylovas kocsin járt hazulról az iskolába. Nagyon haragudott édesapámra, mert nem tudta legyőzni. Bosszúját kitöltötte rajta akkor, amikor 1849-ben az orosz beavatkozásról beszéltek léptenyomon. A székelységet újabb felkelésre szólították fel, sőt a sorozóbizottságok az iskolákat is felkeresték, és a tanulók közül a nagyobbakat és alkalmasakat be is sorozták. Édesapám éppen akkor váltólázban szenvedett – ez abban az időben „divatos” betegség volt –, és a sorozóbizottság, ámbár 16 éves volt, alkalmatlannak találta, ami őt rettenetesen bántotta. Az egész negyedik osztályból csak őt nem vették be. Vetélytársa, Mike gögösen csúfolta, s amikor a besorozottakat hazabocsátották, hogy a szülőktől elbúcsúzzanak, távozáskor Mike a kocsijára felülvén, az ostorával édesapámnak az arcába vágott, a vér azonnal ellepte, bal arcán mély sebet okozott az ostor. Édesapám lesújtva ment haza falujába, ahol az édesapja abban az időben községi bíró volt, és az ő udvarán folyt a sorozás, és az alkalmasakat azonnal vitték kiképzésre. Az oroszok nemsokára beözönlöttek az Ojtozi-szoroson, és a Székelyföld is csatatérré változott. Ezek mind megmaradtak az emlékezetemben.

Édesapám nagyon szerette a lovat. Éppen ezért állandóan tartott. Emlékszem, volt két szép, tüzesvérű barna lova, amelyek félénkek voltak, s ez édesapámnak szinte az életébe is került. Egy alkalommal,

csütörtöki napon, amikor a kézdivásárhelyi hetipiac miatt az iskolában heti szünet volt, ő is kora reggel elindult Imre bátyámmal a vásárba. Az ősöktől megmaradt szokás szerint a községből kivezető utaknál a faluvégen úgynevezett tanorok kapuk voltak, amelyek éjszákára le voltak zárva, azokat csak virradatkor nyitotta ki az éjjeliőr. Amikor édesapám odaért, a kapu zárva volt. Leszállt, hogy kinyissa a kaput. Amikor éppen kinyitotta, egy pár disznó elszaladt a kapu előtt, a lovak megijedtek, szaladni kezdtek, édesapám fel akart ugrani a szekérre, hogy a gyeplőt megfogja, jobban mondva azt már fogta, de a lépcsőről lesiklott a lába, beesett a lovak közé. A gyeplő a kezében, és a rohanó lovak maguk után húzták, s minden ugrólépésnél mellette rúgták, és így addig hurcolták, amíg elalélt, a gyeplő kiesett a kezéből, és félholtan a szántóföldeken maradt, mert árkon-bokron rohantak a lovak. Bátyám a szekér saroglyájában aludt, mert mint mondtam, korán volt. A szekér összetört, a saroglya leszakadt, és a bátyám, aki már nyolcéves volt, azt maga után húzva hazajött, és ekkor tudtuk meg, hogy mi történt édesapámmal. Édesanyám nyomban embereket küldött a felkeresésére. Csak késő délután találtak rá a távoli szomszéd község határában, ahonnan hordágyon szállították haza. Hetekbe telt, amíg felgyógyult. Természetesen a lovakat, amint megtalálták, azonnal eladták.

Édesanyám nagyon jószívű asszony volt, úgyszintén jószívű volt édesapám is. Házunkat szegény alamizsna nélkül nem hagyta el. Egy zimankós téli este, karácsony előtt néhány nappal, iszonyú hófúvásos időben, úgy hat óra tájban éppen vacsoránál ültünk, amikor halk kopogás hallatszott az ajtón, és a „szabad” szóra egy torzonborz szakállas öregember lépett be, akinek a lába posztódarabokba volt bugyolálva, és szállást kért éjszákára. Édesapám maga vezette az asztalhoz az idegent, édesanyám pedig vacsorát adott neki. Mi, gyermekek, Imre bátyám, Feri öcsém és én félrehúzódva, szánakozva néztük és figyeltük az idegent, aki a meleg vacsorát mohó étvággyal fogyasztotta el. Vacsora végével beszélgetni kezdtek, s a végén a vándor felfedte magát. Ő volt az a bizonyos Mike, a versenytárs az iskolában, s aki az elválásnál az édesapám arcába vágott az ostorral, amelynek nyomát egész életén át hordta, s hogy a forradást valahogy eltüntesse, ott, azon a részen oldalszakállt növesztett a fültől a bajuszig. Édesapám ezt nem hánytorgatta, elmeséltette a szegény vándorral élete történetét. Amikor bevitték katonának, nemsokára jött a kökösi hídnál

a nagy ütközet az oroszokkal, amely csatában Gábor Áron is elesett. Ő fogságba került, onnan csak évek múlva került haza. Nem tanulhatott tovább, otthon maradt, gazdálkodott, de könnyelmű életet élt, a vagyon elúszott, és most csavargó koldus. Amíg vagyona volt, lenézett, senkinek tartott mindenkit, nem szerette senki, és most viseli megérdemelt sorsát.

Figyelmesen hallgattuk elbeszélését. Édesanyám fekvőhelyet rendezett neki, mindnyájan lefeküdtünk és elaludtunk. Korán reggel a vándor felkelt, édesapám adott neki egy pár csizmát és nadrágot, édesanyám pedig jól felpakolta étellel. Elment, de hogy aztán mi történt vele, nem tudjuk, nem hallottunk semmit felőle.

A nyári szünetet édesapám szülőfalujában, Kézdiszentkereszten töltöttük, ahol édesapáméknak saját házuk és kis birtokuk volt. Nyugdíjba vonulása után végleg ide költöztünk, és ekkor még gazdagabb tapasztalatokat szereztem. Ekkor édesapám a birtokán gazdálkodott, és mintagazda volt. Ő vezette be a lencsésárpa termelését, amely a búzánál is jövedelmezőbb volt. A munkásokkal nagyon emberségesen bánt, mindenkinek végzett munkája után fizette a napszámot. Az aratóknak, akik akkor még sarlóval arattak, 50-60 krajcárt adott, ami akkor nagy pénz volt, 3 kg marhahús árának felelt meg. A kaszások két forintot és ötszöri étkezést kaptak. A munkások kiskorú gyermekeit édesanyám odahaza gondozta, és ellátta őket is étellel. Ezzel úgyszólván megszervezte a vándor napköziotthont. Ezt az eljárást átvették a többi jóérezésű gazdák is.

Mindezeket szükségesnek tartottam elmondani, mielőtt az önéletrajzommal foglalkozni kezdenék, amely valójában csak ott kezdődik, amikor a szülői házat továbbtanulás céljából elhagytam.

Édesapám nyugdíjba vonulása arra az időre esik, amikor az elemi iskola negyedik osztályát elvégeztem. Ekkor, amint említettem, végleg hazaköltöztünk Polyánba, mai nevén Kézdiszentkereszt. Rábeszéltem édesapámat, hogy vegyen újból lovakat, amibe csak nehezen ment bele, mert édesanyám nagyon ellenezte.

Kézdikantában (1892. 09. 01. – 1897. 06. 15.)

1892 szeptemberében édesapám beíratott a kézdikantai gimnáziumba. Szállásra az internátusba adott, amely egyúttal szeminárium is volt. A koszt és a lakásdíj havi húsz forint volt – a korona csak 1896-ban

jött be. Ez az összeg most csekélységnek tűnik, de akkor nagy pénz volt. A gimnázium csak négyosztályos volt. A negyedik osztályosok már uraknak érezték magukat, az első osztályosokat fikáknak kezelték, és ha tehettek, küldöncnek is felhasználták őket. Velem is megpróbálkoztak, de nem sokra mentek, mert édesapámtól azt tanultam: légy mindenkiel szemben tisztességtudó, engedelmes, de ne légy meghunyászkodó, szolgálalkú.

Az első kísérletük még sikerült a Veni Sancte előtti napon. Az intézettel majdnem szemben volt egy kis üzlet, mindenféle apróságot árultak benne. A tulajdonosa fél szemére vak volt, és a diákok Vak Antinak csúfolták, de én ezt nem tudtam. Az egyik negyedikes megfogott, és azt mondta, menj abba a boltba, és hozz tíz krajcárért cukorkát, de úgy mondd: kérek szépen 10 krajcárért Vak Anti cukrot. Én gyanútlanul elmentem, és az utasításnak megfelelően kértem a cukorkát. Erre ő nem szólt semmit, csak szép csendesesen becsukta az ajtót, amit nem vettem észre. Kezébe vett egy seprűt, és ütlegelni kezdett velem, ilyen szavak kíséretében: nesze, Vak Anti cukor, és addig vert, amíg sikerült az ajtót kinyitnom és elszaladnom. A beküldöm és a többiek, akik velem voltak, a szó teljes értelmében röhögtek, hogy sikerült engem vízre vinniük. Mérgemben sírtam, de a kölcsönt hamarosan visszaadtam. Felmentünk a szobánkba, amely az emeleten volt, és az illető rám parancsolt, hogy a cipőjét takarítsam ki, és a cipőket nyomban a kezembe adta. Én nem szóltam semmit, az ablakhoz léptem, kinyitottam az ablakot, és a cipőket kidobtam, mondván, hogy kitakarítottam. Erre meg akart verni, de kiszaladtam a folyosóra, ahol szinte összeütköztem Wittmann igazgató úrral, aki megkérdezte: hová szaladsz? Azt feleltem, egy fiú meg akar verni, mert a cipőjét kitakarítottam az ablakon. Megmutattam, hogy kiről van szó. Az igazgató a fiút megdorgálta, mert szolgának akart tenni, engem pedig azért, mert kidobtam a cipőket az ablakon. Ezzel megszűnt a rajtam való uralkodás.

Édesapám jól tudott latinul, mert annak idején latin iskolában tanultak. Mielőtt beíratott a gimnáziumba, odahaza megtanított latinul olvasni, hogy megkönnyítse tanulásomat. Nem így történt. Egy fiatal, kezdő latin tanárom, Mártonyi Lukács, amikor magyarázni kezdte, hogy a „c” mikor hangzik „k”-nak, én mondtam, hogy ezt már tudom. Erre ő pofon vágott, és azt mondta: fogd be a szádat! Hát én be is

fogtam, mert ezzel a latint úgy megutáltam, hogy éppen csak annyit tanultam, hogy ne bukjam meg. A tanárra jó érzéssel még gondolni sem tudtam.

Az első osztályt közepes eredménnyel végeztem. Az internátusi koszttal nem voltam elégedett, így a következő tanévben már más szállásra mentem. Szállásadóm Szabó Antal kántortanító volt, aki a gimnáziumban az éneket tanította. Kilencen voltunk ezen a szálláson. Én egyedül második osztályos, a többiek harmadik vagy negyedik osztályosok voltak. A kántor úr nem sokat törődött velünk, úgyszólván nem volt házirend, mindenki akkor tanult – ha tanult –, amikor akart. Hát így egyikünk sem erőltette meg magát, sokat játszottunk. Amikor tehettük, kimentünk a katonai lőtérrre, és ott a céltáblák mögötti dombból Mannlicher-golyókat ástunk ki. A golyókból az ágy alatt gyertyalánggal kiolvasztottuk az ólmot, amiből buzogányokat öntötünk. Télen a buzogányokkal harcot vívtunk a jégpályán a csizmadia- és cipészinasokkal, akiket csiszlikeknek neveztünk. Mindez a tanulás rovására ment, és az eredmény gyalázatos lett. Mind a kilencen osztályismétlésre buktunk.

Itt megemlítem, hogy Imre bátyám nem akart tanulni, mintha érezte volna, hogy nem lesz rá szüksége, és a második gimnáziumból kimaradt – nem sokra rá, 1893 őszén hirtelen meghalt. Halála nagyon lesújtott, de nem térített észre, nem tanultam, és amint mondtam, bukás lett a vége. Édesapám nagyon el volt keseredve. A következő évre más szállásra vitt, ahol a szállásadó gazda igen erélyes volt, aminek következménye lett, hogy a második osztályt, mint ismétlő, sikeresen elvégeztem.

A harmadik osztályba ugyanazon szállásra vitt édesapám. Itt már fizikát is tanultunk. Az igazgató, Hassák Vidor tanította a fizikát, aki beszélt arról, hogy a technika gyors fejlődése arra enged következtetni, hogy hamarosan megoldják a repülés problémáját. Említette, hogy egy kolozsvári egyetemi tanár, szentkatolnai születésű székel ember, már tüzetesen foglalkozik ezzel a problémával, sőt már konstruált is egy gépet, amellyel sikerült a földről egy-két méterre felemelkednie. Én ezt az elbeszélést nagyon figyeltem. Eszembe jutott Daedalus és Ikarus repülési kísérlete, nyomban elhatároztam magamban, hogy én is megpróbálom. Készítek egy repülőalkalmatosságot, és repülni fogok. Az elgondolást tett követte. Mivel közeledett a tél, a télikabátom már nálam volt. Ezzel próbáltam megvalósítani elgondolásomat. A télika-

bátot mogyorófaágakkal kifeszítettem, az ágakat spárgával a kabáthoz erősítettem, az egész úgy nézett ki, mint egy denevérszárny. Az így elkészített szárnyba belebújtam, a kezeimet a kabát ujjába dugva, a kabát többi részét pedig spárgával a lábaimhoz erősítettem. Így felöltözve a fiúk nagy kíváncsiságától kísérve felmásztam a csűr felső padlására, és onnan kiterjesztett kezekkel és lábakkal leugrottam az úgynevezett odorba. A levegő belekapaszkodott a kifeszített szárnyakba, és engem pillanatokig fenn is tartott. Kapálásokkal még előre is mentem, és orral beleütköztem a csűr oldalfalába, ahonnan hanyatt visszaestem az odorba. Természetesen jól összetörtem magam, betörtem az orromat, és napokig nyomtam az ágyat. Amikor az igazgató megtudta betegségem okát, meglátogatott, és buzdított a fizika alapos tanulására. Ezzel megalapoztam a fizikából elért eredményemet.

A tavaszi jégolvadást felhasználtuk arra, hogy a Torja vizén úszó jégtáblákra öten-hatan felálltunk, és felfedező útra indultunk. Egy alkalommal sokan álltunk rá egy ilyen úszó jégtáblára, a jég eltört, és mi nyakig a hideg vízbe estünk. Ahelyett, hogy hazamentünk volna, egy másik jégtáblán tovább úszkáltunk, és a vizes ruha ránk fagyott. Nálam ennek súlyos következménye lett, tüdőgyulladást kaptam, kórházba kerültem, és három hétig nyomtam a kórházi ágyat, alig sikerült megmenteni az életemet.

Erre az időre esett az ezredéves, millenniumi kiállítás, amely alkalomra az intézet iskolai ünnepélyt rendezett. Ezt megelőzőleg próbaszaválásokat is rendeztek, hogy az ünnepélyen a legjobb szaválók szerepeljenek. Én is jelentkeztem. Szépen szavaltam, bizonyos oknál fogva mégsem jelöltek engemet. Emlékszem, az egyik költeménynek a címe *Tíz szobor* volt, írója Pósa Lajos. A király, hogy a 13 aradi vértanúért a nemzetet kiengesztelje, tíz szobrot ajándékozott a nemzetnek. Ma már csak a vers refrénje jut eszembe, amely így hangzott: „Nekem csak egy fáj, királyom:/ Nem tíz kellett volna, hanem tizenhárom!” Ennek a versnek volt a legnagyobb sikere az ünnepélyen. Ugyanebben az évben jelent meg Pósának egy másik szép költeménye a világosfi fegyverletétel évfordulójára.

Világosnál...

*Világosnál, Világosnál huszárok könnyeznek,
Sírva-sírnak veszedelmén a magyar nemzetnek,*

*A sóhajtás jajszavában hajlik meg a zászló,
Szegény huszár gazdájára búsan nyerít a ló.
Hej, vén huszár, hej, vén huszár,
Szállj le, szállj le immár,
Nem rohamra harsan a kürt,
Nem a győzelem vár!
Tépd el, tépd el lobogódat,
Nincs már Magyarország!
Óseidnek szent sírhalmát
Kozákok tiporják.*

A minoriták az aradi vértanúk emlékére minden év október 6-án gyászmisét tartottak. Ez alkalommal a helyőrség, a 24-ik honvéd gyalogezred egy díszszázada is kivonult és dísztüzet adott. Az iskolában is mindig ünnepség keretében emlékeztünk meg a nap jelentőségéről. Azt is meg kell említenem, hogy amikor édesapám nyugdíjba ment, mielőtt engem bevitt volna az iskolába, újból lovakat vett. Ezt azért említem meg, mert később a lovakkal nekem is volt egy szinte tragikus kimenetelű esetem.

A harmadik gimnázium elvégzése utáni nyári szünet alatt édesapám egy megfázás következtében súlyosan megbetegedett, amiből nem gyógyult fel sohasem. Erőltette magát, amíg csak tehetett, fennjárva húzta a betegséget, nem akarta, hogy megsejtsük a gyászos következményt. Ilyen beteg állapotban iratott be a negyedik gimnáziumba, s már nem szállásra, hanem az internátusban helyezett el. Feri öcsém, aki ekkor lett első gimnazista, szállásra került.

Itt egy kis kitérőt teszek. Édesapámnak az első feleségétől volt egy Zsuzsanna nevű leánya, aki már régebben férjhez ment, és öt gyermeke volt: három fiú és két lány. Általában az egész családot nagyfokú gög tartotta hatalmában. A legnagyobb fiú nálam négy évvel idősebb volt, mint kitűnő tanuló alapítványi ösztöndíjat kapott, és az ötödik osztályban Kolozsvárra került. Én ekkor voltam elsős gimnazista. Amikor én harmadik osztályos lettem, már olykor levelet is váltottunk. Ő ekkor már hetedikes volt. Egyik levelemben helyesírási hibát követtem el, és ő ezt a levelemet, a hibákat veres tintával aláhúzva, elküldte édesapámnak, mutatva azt, hogy ő milyen jeles fiú. Ez édesapámat mélyen

bántotta, és engem nagyon megdorgált. Imre unokabátyám természetesen ezzel kérkedett szüleinél is, akik igen nagyra voltak a fiukkal.

A harmadik osztály elvégzése utáni nyári szünetben történt, hogy édesapám egy vasárnap délután elment kuglizni. Ott volt a veje is, Imre bátyámnak az apja. Valamiért szóváltás keletkezett közöttük, és édesapámnak a szemébe vágta, hogy az én fiamnak a seggében több esze van, mint a tiednek a fejében. Ez édesapámat szíven ütötte, bement az ivóba, és szokása ellenére kimaradt. Éjszaka jött haza, de mielőtt bejött volna a lakásba, a tornác alatt leült a kőlépcsőre, és ott szinte sírva igen sokáig ült, felfázott, májdaganatot kapott, és ebből nem gyógyult fel.

Röviden megemlítem, hogy mi lett a rettenetes gögnök a következménye. Azt szokták mondani, Isten nem ver bottal! Hát itt bekövetkezett. Imre bátyám Kolozsvárt jelesen érettségizett, utána a postatiszti főiskolára ment, ahol szintén kitüntetéssel végzett, és nyomban kinevezték a budapesti főpostához. A dicsőség hamar a fejébe szállt, zülleni kezdett, aminek a vége az lett, hogy elcsapták. Ezután bekerült a pénzügyminisztériumba tisztviselőnek, ahol nemsokára hasonló sors érte. Nem lehetett mást tenni, a munkakörön változtatni kellett. Közigazgatási pályára ment, a jegyzői vizsgát kitűnően letette, de az ivást természetesen folytatta.

Aladár, első unokabátyám ekkor már Háromszék vármegye alispánja volt. Ő Imre bátyámat megválasztatta Illyefalvára jegyzőnek. A választás után közebédet rendeztek, onnan Imre bátyám úgy eltűnt, hogy csak évek múlva került elő. Addig mint országúti csavargó járta az országot. Amikor előkerült, hazajött Kézdiszentkeresztre, ahol Király Sándor unokabátyám, a község főjegyzője maga mellé vette segédjegyzőnek. Néhány hónapig rendesen dolgozott, kilengéseket nem csinált, de végül is a szenvedély győzött, és újból nekifogott a pálinkaivásnak, sokszor napokig nem ment az iroda felé, legtöbbször édesanyám szénapadlásán aludt, néha napokig is. Pár évet kihúzott itt, de végül el kellett bocsátani. Felment Csíkszentimrére – ekkor én már Csíkszentgyörgyön voltam kántortanító –, ahol osztálytársa Gergely Gergely volt, a jegyző. Maga mellé vette mint írnokot, ahol egy ideig ismét tisztességesen dolgozott. Megtudta, hogy hol vagyok állásban, többször is felkeresett. Én mindig szeretettel fogadtam, de látszott rajta, hogy fáj neki, hogy én a szegény közepes tanuló jól vagyok, és boldog családi

életet élek. Szentimréről is eltűnt, Gyimesbükkre ment, ahol egy másik osztálytársa, Gábosi Dénes plébános volt. Segélyezte, és néhány hétig magánál tartotta, de onnan is eltűnt, most már végleg, többé nem hallottunk róla. Bizonyosan elpusztult valahol. Isten sújtókeze továbbra is a családjukra nehezedett. Kitört a nagy háború. Két testvére bevonult. József, aki az egész családban a legjobb volt, mindjárt a háború kezdetén hősi halált halt. Árpád vitézül harcolt, több kitüntetéset kapott, őrmesteri rangra emelkedett. A háború végén hazakerült, és jó ideig rendesen viselkedett. Valamiért a szüleivel összeveszett, felindult állapotban apjának a szemét vasvillával kiszúrta. Ez szinte félőrültté tette. Közben egyetlen fia tragikus körülmények között meghalt. Ez végképp eszt vette, és mint örült halt meg. Leánytestvérei elkallódtak. Apja, anyja sohasem szerette őket, magukra hagyva éhen pusztultak. Így torolta meg Isten a fennhéjázásukat. Én a magam részéről mindent megbocsátottam nekik, mindennap imádkozom értük.

E kis kitérő után folytatom életrajzomat. A negyedik osztályban elég jól ment a tanulás, ámbár akadt egy-két zökkenő is, ami nyugtalanítólag hatott rám, de különösen édesapámra. Én mindennap az igazgató úrnak szoktam ministrálni. Szerettem őt, és ő is szeretett engem. Éppen emiatt nem lett komolyabb következménye az ügynek. Az eset a következő. Egy alkalommal az igazgató esőben jött misézni, késett, és emiatt a közös reggeliről lemaradtam. Amikor elmentem reggelizni, az ebédlő már üres volt. Beszóltam az ételadogató ablakon a konyhába, és kértem a reggelimet, ami mindig köményleves volt. A szakácsnő a megmaradt levest a tányérokból összeöntötte egy más tányérba, és azt adta nekem. Rettenetes haragra lobbantam, a tányért úgy, ahogy volt, szembevágtam vele, és őt a vér elöntötte. Azonnal szaladt az igazgatóhoz, és jelentette az esetet. Étlen elmentem az iskolába. Délben az igazgató magához hivatott, és ki akart tenni az internátusból. Erre részletesen elmondtam, hogy mi és hogyan történt, mire kisebb büntetéssel sújtott, ettől kezdve már megjegyzett személy lettem.

A másik eset bonyolultabb. Húsvét előtt egy pár héttel az ellenőrző konferencián németből intót kaptam. Nem akartam beteg édesapámat izgatni, és az intót magam írtam alá. Ezt az osztályfőnök észrevette, és borzasztó nagy dolgot csinált belőle. Okmányhamisításnak vette, és engem tanári konferencia elé vitt. Volt egy igen kedves tanárom, aki

a latint tanította, Köln Norbertnek hívták, poéta is volt. Szimpatikus voltam a szemében, ez volt a megmentőm. A konferencián ott álltam lehajtott fejjel, könnyeim potyogtak. Az osztályfőnök az intézetből való eltávolításomat kérte. Köln tanár úr ezt ellenezte. Magaviseletről meg kell róni, és a jegyzetrotatba be kell írni, hogy miért kapta a megrovást. Így is történt. A húsvéti értesítőben a viseletről kevésbé szabályszerűt kaptam, és meg voltam mentve.

Egy másik érdekes esetem Feil tanár úrral történt. Ő tanította a mértant is. Mértanból házi feladatokat szokott adni, amit egy fél íves papírra kellett megcsinálni. Egy ilyen feladatomra, amely helyesen volt elkészítve, azt írta, hogy tűrhető. Amikor én ezt megláttam, rögtön összetúrtem, és zsebre vágtam. Mit csináltál, te falusi bundás? – kiáltotta. Az volt ráírva, hogy tűrhető, és összetúrtem, válaszoltam. Erre felkapta a hosszú táblavonalzót, és rám akart ütni. Félreugrottam, ő pedig kergetni kezdett. A 120 kg-os tanárnak nehezen ment a kergetés, ráadásul megbotlott és elesett. Erre az osztályon kitört a röhögés, és ekkor belépett az igazgató úr. Mi történik itt? – kérdezte. A tanár úr feltápáskodott, és felém fordulva azt mondta: ez a gazember felbosszantott, és meg akartam fenyeíteni, de elszaladt. Utánaindultam és elestem. Lesütött fejjel, minden ízemben remegve állottam ott, és vártam az igazgató szigorú ítéletét. Magamban meditáltam és elismerem, hogy túl merészen cselekedtem. Az osztály mély csendben várta, hogy mi lesz. Az igazgató kérdőre vont, hogy miért csináltam ezt. Megmutattam a mértani dolgozatot, hogy mi van ráírva, és én úgy jártam el. Ezért akart a tanár úr megütni a vonalzóval, és én elszaladtam. Az igazgató megdorgált. Ezután a tanár úrnak halkán mondott valamit, mi nem hallottuk, de sejtjük, hogy mit. Ettől kezdve a dolgozatokra mindig a szokásos jegy – jeles, jó, közepes stb. – volt írva. Az ügy így záródott le, de nekem be kellett fognom a lovakat, hogy németből ne bukjak meg.

Az év különben majdnem zökkenő nélkül folyt tovább, de a lelkem mindig tele volt keserűséggel az édesapám betegsége miatt, hiszen tudtam, hogy gyógyíthatatlan, és én rövidesen árvaságra jutok. Bántott az, hogy édesapámnak született kilenc gyermeke, és egyiknek sem érhetne örömét. Az előttem született hat testvérem meghalt, és én, mint a megmaradtak között a legidősebb, csak tizennégy éves voltam. Sokat sírtam, s esténként a vacsora utáni időben ennek sokszor

énekekben adtam kifejezést, legtöbbször ezt énekeltem: *A falumban a legárvább én vagyok...* Volt egy kitűnő hegedűs fiú, jól emlékszem, Predics Gyulának hívták, és mindig ő kísérte az énekemet. A fiúk mindnyájan osztoztak fájdalmamban.

A gimnázium negyedik osztályát közepes eredménnyel végeztem. A záróünnepségre beteg édesapám is eljött. Bizonyítvánnyommal meg volt elégedve, de látszott rajta, fáj neki, hogy meg kell hálnia, és nem érheti meg azt, hogy legalább én, az idősebb végezzek. Az egész nyári időszakban feküdt, édesanyámat a gazdálkodás körüli dolgokban utasításaival segítette. Megadással tűrte sorsát, és igaz keresztényként készült a halálra. Mindennap hangosan elénekelte a temetési szertartást, és állandóan hagyogatta édesanyámnak, hogy a legegyszerűbb legyen a temetése. Azt is meghagyta, hogy kik vigyék a koporsóját, és hogy a kántor melyik éneket énekelje. Borzasztó volt nekünk ezt szinte mindennap hallgatni, de nem szabadott sírni.

Amikor az aratás ideje eljött, meghagyta édesanyámnak, hogy annyi aratót hívasson, hogy egy nap alatt végezzenek. Nekem pedig azt mondta, hogy az aratókat a nagy egészvágás szekéren vigyem le, de ne a csikókat, hanem az öreg lovakat fogassam be. Nem fogadtam szót, és a csikókat fogattam be a legénnyel. Édesapám az indulás előtt felkelt, és kijött a tornácre, hogy lássa, miként indulunk el. Amikor meglátta, hogy a csikók vannak befogva, megijedt, és arra kért, hogyha ezekkel akarok menni, akkor nagyon vigyázzak, mert a csikók nagyon tüzesek. A lemenés az aratás színhelyére, mindamellet, hogy a csikók szinte vágóban mentek, sikerült. Hazafelé a csikók gyorsan indultak, hogy kedvük teljék, az ostorral bevágtam a hasuk alá. Erre azok vágóban indultak, megbokrosodtak, és elkapták a szekeret. Hiába igyekeztem lefékezni, nem sikerült. Nem volt más tennivalóm, leültem a szekér fenekére, és engedtem száguldani a csikókat. Egyre vadabbul rohantak, végül nekivitték a szekeret egy kilométerkönek, a szekér összetört, a húzók elszakadtak, és a csikók kiszabadulva a fogatból szaladtak tovább. Én a szekér fenekén csodával határosan sértetlenül maradtam.

Mivel a lakásunk magaslaton feküdt, édesapám a tornácról mindezt jól láthatta. Kétségbeejtő volt számára ez a látvány. Ezt az ijedelmet fokozta, hogy a csikók elszagatott háموkkal befutottak az udvarra. Szegény édesapám az ijedtségtől még betegobb lett. Csak akkor lett nyugodtabb, amikor jó félóra múlva gyalogosan én is megérkeztem.

Azt sem tudta, hogy szidjon-e, vagy örüljön szerencsés megmenekülésnek. Édesanyám, aki a főzéssel volt elfoglalva, az egészről csak megérkezésem után szerzett tudomást. Tőle már alaposabb szidást kaptam, de mindennél nagyobb volt az öröm, hogy szerencsésen megúsztam ezt a szófogatatlanságból adódó lovasbravúrt. Ez augusztus elseje körül történt. Pár nap múlva édesapám tanácsára édesanyám lekaszáltatta a lencsés árpát. Ennek pár napig száradnia kellett, csak azután lehetett összegyűjteni és boglyákba rakni.

Közben édesapám napról napra gyengébb lett. Állandóan hagyatkozott, tanácsokat adott nekem a jövő életre vonatkozóan, mert tudta, érezte, hogy közel van a vég. Biztatott, hogy lépjek be a Szent Ferenc rendbe, hogy édesanyámnak ne legyen gondja a taníttatásomra. Kijelentettem, hogy tanító akarok lenni, nem leszek barát. Ez a szófogatatlanság bántotta, én pedig nem tudtam kétszínű lenni, hiszen megtehettem volna, hogy színleg elfogadom a kívánságát, de ezt nem tartottam illőnek. Ez valódi jellemtelenség lett volna.

1897. augusztus 7-én azt mondta, hogy másnap tanulótársaimmal menjek el a Kászonújfalu határában lévő nyergestetői ünnepélyre, ahol leleplezik az 1849. augusztus 1-i csatában elesett hősök emlékére felállított emlékművet. Itt ugyanis a jelzett napon csíkszentgyörgyi Gál Sándor honvédezered vezérletével a székelyek csatát vívtak az oroszokkal. A csatát elvesztették, mert egy újfalusi Tima nevű gazember elárulta őket, ugyanis az oroszok egy részét az erdőn keresztül a székelyek hátába vezette, így két tűz közé szorulva kénytelenek voltak menekülni. Nagy volt a veszteség, maga Gál Sándor ezredes is alig tudott elmenekülni. Gál a világosi fegyverletétel után szülőfalujában bujdosott, ahol saját szülői házában a padláson hosszú hónapokon keresztül élt rettegésben, míg végre egy alkalmas pillanatban sikerült sok hányattatás után Törökországba menekülnie. Emlékét, kezdeményezésemetre, a csíkszentgyörgyi templom második harangja őrzi, a következő felirattal: *Gál Sándor honvédezered emlékére, szülőfaluja 1923.* Az ünnepélyre nem mehettem el, mert 8-án kora reggel édesapám nagyon rosszul érezte magát, érezte, hogy elérkezett a vég. Úgy intézkedett, hogy ágyából a szalmazsákot tegyük a szoba közepére, mert ő ott akar meghalni. Úgy akarta, hogy mi két oldalról vegyük közre, hogy könnyebben szólhasson hozzánk. Bár vasárnap volt, édesanyámnak azt mondta, azonnal küldjön embereket a mezőre, hogy

a lekaszált lencseárpát rakják össze, mert ő ma meghal, és az kárba megy. Úgy is történt. Az emberek elmentek, mi kívánságára az ágyat a szoba közepére helyeztük, és úgy beszélgettünk. Öntudatánál volt egészen kimúlásaig.

Úgy délután három-négy óra között Mariska húgomnak, aki akkor kilencéves volt, azt mondta: jó leánykám, hozz nekem a kis korsóddal egy korsó borvizet, hogy még egyszer igyam a jó borvízből. Húgom elszaladt, és rövid idő alatt meg is jött. Édesapám szájához emelte a kis korsót, és egy húzásra kiitta az egészet. Ezután nemsokára megkezdődött az agónia. Ott volt Zsuzsa néném is, aki odahívta a férjét is, aki miatt tulajdonképpen beteg lett édesapám. Kezét megfogva bocsánatot kért édesapámtól, aki rátekintett, könny hullott ki szeméből, már szólni nem tudott, de tekintetéből észre lehetett venni, hogy megbocsátott. Ezután szép csendesen elaludt, és mi árvák lettünk.

A temetés nem volt olyan egyszerű, mint ahogy ő kívánta, mert a bevásárlást tanár nagybátyámnak, az édesapám Lajos öccsének a leánya, Emma bonyolította le, és bizony, igen fényesen vásárolt, aminek az lett a következménye, hogy a temetkezési vállalkozó ingyen gyászokcsit is küldött, és az a kívánsága sem teljesülhetett, hogy az általa kijelölt barátai vigyék a koporsóját, ők kétoldalt, a gyászokcsi mellett kísérhették utolsó útjára. A temetésen sokan voltak. Eljöttek a közeli községekből kartársai is. Sokan voltak jelen Csomortánból is, ahol ő tanított.

Ettől kezdve szegény özvegy édesanyámnak kellett intézni mindent. Gyorsan közeledett szeptember elseje. Elhatározásom szerint tanítóképzőbe kellett készítenie. Ez a készüllet nagyon szegényes volt, édesapám hosszas betegsége, a tetemes temetési költségek felemésztettek minden pénzt. A ruházkodásra nem jutott pénz. Édesanyám úgy oldotta meg a dolgot, hogy az édesapám ruháját ő maga, ahogy tudta, megkisebbitette. Még a télikabátot is. Furán néztem ki bennük, de beláttam, hogy másképp nem lehet.

Csíksomlyón, a tanítóképzőben (1897–1901)

A már jelzett előkészületek után szeptember elsején útnak indultunk Csíksomlyóra, a Szűzanya lábánál lévő intézetbe. Itt végezte édesapám is a tanítóképzőt, ami akkor csak kétéves volt. Később póttanfolyamokon egészítették ki tudásukat.

Amikor mentünk Csíksomlyóra, utunk a kászonyújfalvai Nyerges-hegyen vezetett át, ahol Gál Sándor honvédezerednek volt csatája az oroszokkal, s ahol 1897. augusztus 8-án leplezték le a hősi emlékművet, amely ünnepségen édesapám halála miatt nem vehettem részt.

Az emlékmű a hegy tetején van elhelyezve. Az átjáró szerpentinút mellette vezet el. Az emlékmű terméskőből, egy darabból van kifaragva, magassága az alapzattal öt-hat méter.

Felirata a következő:

*Nyugosznak ők, a hős fiak
Dúló csaták után,
Nyugosznak ők, sírjuk felett
Zöldell bokor, virány.*

A bal oldalon:

*Szenteld, oh magyar, hazádnak
Kebled szent érzelmeit,
Romlott szív és romlott elme,
Kit hazája hős szerelme
Szép tettekre nem hevít.*

A jobb oldalon:

*Ez emlékművet állították
a Romániába bevándorolt
székely honfiak és honleányok.
(1897. augusztus 8.)*

Ennél az emlékműnél a kászonalcsíki járás községei minden évfordulón nagy népünnepély keretében emlékeztek meg a nap jelentőségéről egészen 1920-ig, később a románok az ünnepséget nem engedélyezték.

Két és fél órai út után megérkeztünk Csíksomlyóra. Amikor meglátam a hatalmas kéttornyú, állítólag Hunyadi János által építtetett szép templomot, szívem nagyot dobbant, hogy én is abba a szép templomba, amelyben a csodatévő Szűzanya szép szobra áll, járhatok mindennap, és kérhetem segítő közbenjárását, hogy tanulmányaimat sikeresen végezhessem el, s oklevelet szerevezve, az édesapám által mutatott úton haladva szolgálhassam egyházamat és hazámat.

Megérkezésünk után mindjárt nagy meglepetés ért. Ugyanis a felvétel egyik követelménye volt a tizenötödik év betöltése. Én ezt csak december 4-én fogom elérni, tehát korengedélyért kellett fordulni a püspök úrhoz, így csak feltételeesen írt be az igazgató. Ekkor eszembe jutott, szerencse, hogy osztályt kellett ismételnem. A szállásom az internátusban volt kijelölve.

Két hét múlva megjött az engedély, addig csak mint lógó jártam az előadásokra. A tanulás megindult, kezdetben csak lassan ment, mert igen fájó volt a seb, amit az édesapám halála ejtett a szívemen. Még szeptember folyamán alakulógyűlést tartott az önképzőkör. Az önképzőkört nagybátyám, Király Lajos mint az intézet magyarirodalom-tanára alapította. Ezen a gyűlésen azoknak a fiúknak az unszolására, akikkel a kantai gimnáziumban együtt jártam, jelentkeztem a következő gyűlésre szavalásra. A fiúk emlékeztek a gimnáziumi szavalásomra, és arra is, hogy akkor a szavalóversenyen engem mellőztek. Szavalatommal nagy sikert arattam, és kijelöltek a Szent Cecília ünnepségre szavalónak, amely az intézet nyilvános ünnepe volt, és november 21-én tartották. Nagy sikert arattam, ezzel megalapoztam azt, hogy ezután minden nyilvános ünnepélyen én voltam az egyik szavaló.

Mint mondtam, a novemberi ünnepélyre kijelöltek szavalni, de búsultam, hogy nincs megfelelő ünnepi ruhám. Írtam édesanyámnak, és ő nyomban küldött egy szép fekete ruhát, s abban már büszkén álltam a dobogóra. Ez volt két éven át az ünnepi ruhám, de csak azért két évig és nem tovább, mert kinőttem. Úgy nőtem, mintha húztak volna.

Szeptember 29-én, Szent Mihály napján volt Csíkszeredában az országos nagyvásár. Ez alkalommal a tanítás szünetelt, hogy azok, akik téli holmit akarnak venni, megvásárolhassák. E napot megelőzőleg szegény édesanyám, hogy pótolja hiányos felszerelésemet, postán küldött egy akkor divatos téli inget, Petőfi kihajtásos nyakkal és bojtos zsinórral. Természetesen ezen a nagy kimenőn magamra vettem, és a többiekkel egy fillér nélkül én is bementem a vásárba. Szétnézés után betértünk az úgynevezett Székely vendéglőbe, aminek számunkra nem a jó bora, hanem a vendéglős igen szép lánya, Hajnód Juliska volt a vonzerő. Többen voltunk az asztalnál, és borozgattunk. Mint említettem, én egy fillér nélkül voltam. Gondolkoztam, hogy eshetett meg az, hogy az én édesanyám a csomagban nem küldött pár koronát. Ekkor eszembe jutott, hogy kantai diákságom alatt volt olyan csütörtök, hogy édesanyám nem tudott bejönni a következő hétre előkészített tiszta fehérenművel. Édesapám hozta a csomagot, és a gatyaszárába bekötte két-három darab eldugott húszfillérest találtam, ami mindig jól jött az édesapám által adott heti zsebpénzhez. Ahogy ez eszembe jutott, nyomban kimentem a WC-re, és az ing felvételénél már észrevettem nagy gombot, amely az ing mellének a nyílás alsó szélénél volt, gondosan nézegetni, tapogatni kezdtem. Észrevettem, hogy egy kis cérnaszál fityeg. Bontogatni kezdtem, és lám, kihullott egy ezüst öt koronás. Megörültem, mert most én is fizetőképessé lettem, és már gond nélkül fogyaszthattam a kis zónát, és ürítettem a borospoharat. Így gondoskodott rólam az én drága jó édesanyám.

Tanáraitam mind szerettem. Az igazgató, Karácsony József fiatal, 32 éves világi pap tanította az első és második osztályban a magyar nyelvet és lélektant, P. Kovács Antal a hittant és a szertartást. Ő szervezte meg az intézetben a Rózsafüzér Társaságot, amelynek én is tagja lettem, s amelynek a kötelező egy tizedét sohasem mulasztottam el, még olyankor sem, ha néha kimaradtam. Ez a szegény tanárom súlyos tüdőbajt kapott. Mivel szerzetes volt, nem volt, aki ápolja. Elég meggondolatlanul éjszakára engem, Kovács Jakab osztálytársamat és egy másik fiút, Kovács Bélát jelöltek ki az ápolására. Szegény vért hányt, és nekünk kellett letörölni az arcáról. Egy kis undorral, de megtettük, mert szerettük. Csak pár éjszaka kellett az ápolást ellátunk, mert a halál gyorsan végzett vele.

Ennek az ápolásnak szomorú következménye lett. Kovács Jakab már a következő nyári szünetben, a másik Kovács fiú pedig a rá következő esztendőben tüdőbajban meghaltak. Én, a gyenge, beteges és vézna kibírtam, rajtam nem fogott a ragály. Kovács tanár úr utódja P. Koródi Berárd lett. Áldott jó ember volt, engem nagyon szeretett. A négy év alatt alig feleltetett, talán ötször-hatszor, ennek ellenére mindig készült voltam, féltem, nehogy elveszítsem bizalmát. Lakatos Izra tanította a számtant, a mértant, a természetrajzot és a gazdasági tárgyakat. Igazi életre nevelő ember volt. Nem szerette, ha valaki a könyvből bemagolta a leckét. Azt szerette, aki a magyarázat után saját szavaival oldja meg a feladatot. Ősszel, amikor gyümölcsszezon volt, zsebét megrakta almával, körtével, szilvával, és ami még éppen érett, bejött az órára, kiosztotta azok között, akiket feleltetni akart. S azután beszélt sok mindről. Ez természetesen azért volt, mert ki akarta próbálni, hogy ki mennyire állhatatos. Mi természetesen, amit kaptunk, azt beszélgetés közben szépen elfogyasztottuk. Ezt ő látta, mosolygott magában, és csak azt mondta: no, ember, vegye csak elő, amit adtam, és beszéljen róla. Nem volt mit elővenni, mert amíg beszélt, megettük. Ekkor ő egyszerűen csak azt mondta, no, ember, menjen és vegyen egyet. Kofaasszonyok mindig árultak gyümölcsöt, kiflit és egyebet az intézet előtt, megvettük, és azután feleltünk. Elmondtuk, amit látunk, és utána a miénk lehetett.

Augusztin Imre a módszertant, a nevelési tárgyakat és a németet tanította. Jó pedagógus, de nyakas német volt, méltó a nevéhez. Ezt egy március 15-i ünnep alkalmával ki is mutatta, amiről majd később szólok. P. Tima Dénes az ének, orgona és összhangzattan tanára volt. Ezeken kívül tanította a történelmet és a földrajzot is. Kitűnő zenész volt, igazi kántorokat tudott nevelni. Megtanított arra, hogyan kell az éneket más hangnembe átültetni. Ezzel a rögtönzéssel egy berekedt falusi kántor is elénekli a magasan kottázott művet, és nem lesz fennakadás. Érdekes nála az, hogy akkor kezdte tanulni a zenét, amikor kinevezték zenetanárnak. Együtt tanult első tanítványaival, kitűnően kiképezte magát. Egyedüli gyengéje volt, hogy nem tudott fegyelmet tartani, ezért a közös karének vezetése nem volt mindig sikeres. Ezt látva, Lakatos tanár úr, aki maga is komoly zenész és kitűnő karmester volt, egy évre átvette a közös ének tanítását. Karéneken rendkívül szigorú volt, nem úgy, mint más óráin, de volt is eredménye.

A Rákóczi-indulót két óra alatt tökéletesen megtanultuk. Az intézet könyvtárának javára minden szombaton teaestélyeket rendeztek, és ezeken mindig újabb és újabb énekekkel álltunk elő.

Kassai Lajos a magyar költészetet és irodalmat tanította. Rendkívül képzett poéta lelkületű ember volt. Mint pályaválasztottakat, főiskolai módon kezelt, nem feleltetett, csak előadott, és bizonyos időközökben kollokváltatott. Komolyan vettük a tárgyát. Szigorú, de igazságos ember volt. Ő volt egyúttal az osztályfőnökünk is. Nagyon védett minket, ha esetleg kisebb kilengésekért valamelyikünket büntetni akarták. Így történt meg egyszer az, hogy Salamon Márton osztálytársam, aki helybeli lakos lévén hazulról járt be, egy alkalommal spicces állapotban találkozott az utcán az igazgatóval, amiért tanári konferencia elé idézte. Kassai ezt nem tartotta olyan főbenjáró bűnnek, hogy őt ezért az intézetből kizárják. Azt mondta, vállaljunk Salamonért szolidaritást, és ezt a konferencián nyilvánítsuk ki. Így is történt, Salamon megúszta egy viseletbeli megrovással, és ilyen eset többé nem fordult elő. Amikor végzett, mint kitűnő orgonista Dunaföldváron kapott főkántori állást, természetesen tanított is. Ott is halt meg fiatalon, alig ötven éves korában.

Hegedűtanárom három is volt. Az első, Korber Imre, mint óraadó tanított, a gimnáziumban volt ének- és zenetanár. Nagyszerű módszerrel tanított. A hegedűt nagyon megkedveltette velem. Hamar tanultam, és én lettem az osztály legjobb hegedűse. Amikor gróf Majláth püspök úr 1898 májusában Csíksomlyóra jött bérálni, egyúttal az intézetet is meglátogatta. Az első osztályba hegedűórára jött be, engem hívott ki a tanár úr hegedülni. A püspök úr megdicsért, és nagyon megjegyzett, ami akkor tűnt ki, amikor én mint csíkszentgyörgyi kántor találkoztam vele, rám ismert, és azt mondta: te nekem Somlyón a képzőben muzsikáltál. A második hegedűtanárom Balányi nevű volt, aki néhány hónapig tanított, aztán önként eltávozott. A következő tanárom negyedévben Száva József, egy világfi volt, aki mindent tudott, csak hegedülni és tanítani nem. Róla később fogok részletesebben beszélni.

Xántus Elek gyakorlóiskolai tanító és egyben tornatanár is. Rendkívül szorgalmas, jó pedagógus és egyben igen barátságos ember volt. Úgy tudom, amikor a románok megszállták Erdélyt, kimenekült Magyarországra, és itt is halt meg, nem is olyan régen. Óraadó tanárom volt még Csató János világi pap, aki a fizikát és a kémiát tanította.

Az első évet általános jeles eredménnyel végeztem. Itt 1-től 5-ig használták az érdemjegyeket, tehát a jeles csak másodrendűnek felelt meg, de én ezzel meg voltam elégedve.

A második évre már nem az internátusban, hanem egy Salamon nevű gazdánál volt a szállásom. Ez szinte végzetes lett rám nézve. Alább részletesen ismertetem ennek az évnek rám nézve súlyos következményét. Mindenekelőtt felsorolom, hogy kik voltak szállástársaim. Öten voltunk, mégpedig Benedek Imre, aki anyai ágon sógorságban volt velem, szép hangú, de beteges fiú. Mikor végzett, Csíkszenttamásra került kántortanítónak, ott is halt meg fiatalon 1906 decemberében. György Gyula, aki a harmadik év elvégzésével a Fejér megyei Nagyperkátán lett segédkántortanító, és magánúton szerzett oklevelet. Mindig hozzánk tartozónak érezte magát, a tízéves találkozókon is részt vett. Észak-Erdély pünkösdi királysága idején Csík megyében, Gyergyóvárhegyen lett tanító, ott is halt meg 1944-ben. Veress István Udvarhely megyében Korondon lett tanító, és Veress Dónát pedig legutóbb Székelyudvarhelyen működött. Közöttünk mint szállástársak között kölcsönös szeretet és barátság honolt. Benedek Imre elsőéves volt, mi, többiek pedig másodévesek.

Veress István kikapós volt, majdnem minden este – különösen farsang idején – elment a guzsalyosba, ahol fonóesteket rendeztek, és a legények udvarolni jártak oda. Ezeken az estéken az volt a szokás, hogy a leányok véletlenül elejtették az orsót, és amelyik legény felvette, az csókot kapott érte. A leányok legtöbbször úgy intézték az orsó elejtését, hogy azt Veress István vehesse fel, és ő kaphassa a csókot. Ez természetesen nem tetszett a legényeknek. Bántani nem merték, de megtették azt, hogy az igazgatónak feljelentették. A legények csak azt tudták, hogy Istvánnak hívják, és hogy Salamonéknál van szállásom. Veress sunyi természetű volt. Mindig szolid fiúnak mutatta magát, és az igazgató is így ismerte. Én pedig nyíltszívű voltam, nem álcáztam cselekedeteimet, amit az igazgató úgy könyvelt el, hogy én tulajdonképpen rossz vagyok.

Amikor a legények megtették a feljelentést egy István nevű diák ellen, aki Salamonéknál van szállásom, az igazgató azonnal rám gondolt, hogy az a bizonyos orsószedegető én vagyok. Eddig szeretett engem, amit azzal mutatott ki, hogy elsős koromban, amikor a tél folyamán betegeskedtem, hogy mentesítsen a közös szoba rossz levegőjétől,

magához vett éjszakára, sokszor még vacsorát is kaptam tőle, és nála aludtam tavaszig, amíg éjszaka nyitott ablak mellett lehetett már aludni. E feljelentésre megváltozott velem szemben. Nem tartott kihallgatást. Egy lélektan órán felszólított, és gúnyosan azt kívánta tőlem, hogy definiáljam, mi az a fonó, mit csinálnak ott az orsóval. Én erre azt feleltem, hogy nem tudom. Őn nem mond igazat, szekírozott, amíg dühbe jöttem, és azt mondtam: kikérem magamnak az ilyen alaptalan gyanúsítást.

Mindig kitűnő volt lélektanból, neveléstanból, és most beírt nekem egy ötöst. A szekírozás nem szűnt meg. Veress nem jelentkezett, hogy az a bizonyos István ő, nem pedig én vagyok. Én pedig büszkébb voltam annál, semhogy eláruljam, hogy ő az a bizonyos István. A sok szekírozást meguntam, és elhatároztam, hogy jövőre elhagyom az intézetet, és átmegek egy állami tanítóképzőbe. Szándékkal bementem az igazgatóhoz, és kértem, adjon nekem látogatási bizonyítványt, mert jövőre el akarok menni más intézetbe. Úgy gondoltam, hogy Dévára megek, de ezt az igazgatóval nem közöltem. Ő kijelentette, ha nem mondom meg, hogy hova szeretnék menni, akkor nem adja ki a látogatást. Én nem voltam hajlandó megmondani, nehogy elgáncsoljon az átvételnél. Végül, amikor már láttam, hogy lejár a jelentkezési határidő, megmondottam, hogy Dévára akarok menni. Ekkor kiadta a bizonyítványt, a kérvényt nyomban elküldtem, de már késő volt. A dévai igazgató okmányaimat hivatalosan visszaküldte az igazgatóságához, ugyanakkor nekem is írt egy szép levelet, amelyben közölte: tekintettel arra, hogy édesapám is tanító volt, felvett volna, ha kellő időben érkezik be a kérésem, annak ellenére is, hogy az igazgató magánlevelében rossz véleménnyel volt rólam.

Az igazgató behívatott az irodába, és gúnyos kacaj között közölte, hogy nem vettem át Dévára, így más pályát kell válasszak. Erre elővettem a dévai igazgató levelét, és megmutattam. Erre dühbe jött, nyomban menni kellett órára, mégpedig az igazgató órájára, lélektanra. Alighogy leültem a helyemre, bejött az igazgató, és felszólított. Már május hónapban jártunk, a feladott lecke általános ismétlés volt. Újból a fonóról kellett beszélnem, amire azt feleltem, már többször mondtam, hogy nem tudom, és ne tessék állandóan ezzel szekírozni. Vegye tudomásul, meg fogom buktatni, válaszolta. Ezt nem teheti, mert én az anyagot tudom, s hogy bebizonyítsam, hogy könyvre sincs szüksé-

gem, a könyvet széttéptem, és az asztal elé dobtam. No, majd meglátjuk, mondta ő. Nemsokára a tanidő befejeződött, és jöttek az összefoglalók, amit mi vizsgáknak nevezünk. Ezeken a vizsgákon leginkább a kétes jegyre állókat kérdezték, a vizsgán Kassai Lajos osztályfőnökünk elnökölt. Karácsony igazgató úr először engem szólított fel. Majdnem félórát feleltem, röviden az egész lélektant átvettük. Mivel minden kérdésre jól feleltem, azt hittem, hogy visszakapom az egyest. Csalódtam. A konferenciáról kiszivárgott, hogy Kassai csak nagy harc árán érte el, hogy megkapjam a kegyelem elégségest, és magaviseletből kevésbé szabályszerűt, azaz négyest kaptam. Nem buktam meg.

Az évváró ünnepélyen az igazgató maga osztotta ki a bizonyítványokat és a könyvértesítőket. Az enyémet nem a kezembe adta, hanem felém dobta, és azt mondta: a jövő tanévben ne jöjjön ide vissza! Én erre azt feleltem: de igenis visszajövök, itt kezdtem el, és itt akarom befejezni.

Szegény édesanyám feljött az ünnepségre, hogy szekérrel hazavigyen, hallotta az igazgató kijelentését. Szegény sírva fakadt, és szidott, mint a bokrot. Hazamenet egész úton mosdatott. Hazaérve másnap átmenünk tanár nagybátyámhoz, és én mindent elmondtam, ahogy történt. Nekem adott igazat, igenis oda kell visszamenni a jövő tanévre.

Nehezen telt el a nyár. Szeptember elsején édesanyám velem jött Csíksomlyóra, nem mert egyedül elengedni. Ahogy megérkeztünk, nyomban bementünk az igazgatói irodába. Többen voltak ott beiratkozás végett. Ahogy meglátott az igazgató, első szava volt: mit keres itt, megmondtam, ide többé vissza ne jöjjön! Itt kezdtem el, itt akarom befejezni, volt a válaszom, és letettem az asztalra a 20 korona beiratkozási díjat és a bizonyítványomat. Ő leseperte onnan a földre, én pedig köszöntem: laudetur Jézus Krisztus, és eltávoztam.

Édesanyám kétségbe volt esve, hogy mi lesz. Egyenesen elhajtottunk a Ludwig-féle szállásra, lepakoltam, befizettem a szálláspénzt, koszt-pénzt. Édesanyám még aznap sírva visszautazott.

Szeptember 4-én Veni Sancte után felolvasták az intézeti törvényeket, és mindenki a saját osztályába vonult, ahol az osztályfőnökök számba vették növendékeiket. Rendesen jártam az órákra. Karácsony igazgató is látta, de nem szólt. Ő tanította a neveléstörténetet. Pár nap múlva bejárta a szállásokat, és kinevezte a duktorokat, a szállás felügyelőit. A Ludwig-szállásra is eljött, ahol tizennégyen voltunk két

szobában elhelyezve. Amikor meglátott, hozzám fordult. Ön itt? Nem mondtam, hogy ebben az intézetben nincs helye többé? Beiratkoztam, tehát helyem van itt, válaszoltam. Én nem írtam be, mondta ő. Én meg nem kaptam vissza sem a bizonyítványomat, sem a pénzemet, tehát beiratkoztam!

Egy percreg gondolkozott, szigorúan felém fordult, és azt mondta: jól van, elfogadom. Kinevezem duktornak, mint legmagasabb osztályost, és kötelezem, hogy a napirendet köteles betartatni éppen úgy, mint az internátusban, és erről minden szombatnak nekem jelentést tesz. Erre átadott egy duktorkönyvecskét, amelyet átvettem, és ígértem, hogy rendet fogok tartani. Amikor az igazgató elment, azt mondtam, hallottátok, mit mondott az igazgató. Én megkövetelem, hogy mindenki rendszeren tanuljon, a napirend szigorú betartását nem követelem meg. Ha valakiről megtudom, hogy berúgott, annak velem gyűlik meg a baja. Tanulási idő alatt senki nem járhat ki az utcára, mindenki akkor tanul, amikor jólesik neki. Több hét eltelt, de jelentést nem tettem. Ezért az igazgató kérdőre vont. Nincs jelentenivalóm, mondtam. Mindenki rendszeren viseli magát.

Az intézeti könyvtár javára Xántus Elek gyakorló iskolai tanító úr rendezésével előadtuk Szigligetinek a *Czigány* című népszínművét. Én a hajdút alakítottam benne. Az előadás jól sikerült, szép bevételünk volt. Mint minden évben, ebben az évben is az önképzőkör meg akarta ünnepelni március 15-ét. Ünnepi szónoknak Lakatos Izra tanár urat kértük fel. Minden el volt már rendezve, a szabadban akartuk megtartani az ünnepséget. 1900. március 14-én jött a Bécszet mindig hűségesen kiszolgáló kormánytól a rendelet, hogy március 15-én nem szabad rendezvényt tartani, helyette április 11-én a 48-as törvények szentesítését kell ünnepelni. Ennek ellenére tizenötödikén ünneplőbe öltöztünk, és a templomban ünnepélyes szentmisén vettünk részt. A templomból lehorgasztott fejjel mentünk az intézetbe. Ezt a szomorú menetet a Nagysomlyó hegye a Kissomlyó vállaira könyökölve szinte könnyezve szemlélte a gyengén permetező esőben.

Néma csendben vonultunk osztályunkba. Az első óra magyar irodalom volt. Kassai Lajos tanár úr csendesen bejött, felült a katedrára, és ünnepélyes hangon így szólt: uraim, ma nem tartok előadást, ha megengedik, e nap jelentőségét méltatom. Természetesen megtapsol-

tuk. Negyedórán át beszélt, kiemelte Petófi szerepét. Ezután magunkra hagyott, kérte, hogy maradjunk csendben. Csendben voltunk.

Szünetben megtudtuk, hogy a negyedéveseknek német órájuk volt, és Augusztin tanár úr meg akarta tartani, de a negyedikesek minden összebeszélés nélkül egyenként megtagadták a felelést. Csupán egy fiú, V. J. nem volt szolidáris, és kijelentette, ha a tanár úr kívánja, akkor felelek. Felelt, de a többiek lehurrogták. Ezt megtudva, mi is elhatároztuk, hogy a szünet után következő német órán nem fogunk felelni. A tanár úr bejött, elővette noteszét, és felszólította Balázs Gyulát, aki a névsorban első volt. Március 15-én németből nem felelek, mondta. Beírta a szekundát. Következett Bálint Sándor, ő sem felelt. Így tovább olvasta a névsort, de senki sem felelt. Amikor Nagy Tamáshoz ért, a fiú felkiáltott: mire való ez a cirkusz! Menjünk ki az utcára! Erre mindnyájan felálltunk, és otthagytuk az osztályban Augusztint. Nagy benyitott minden osztályba *Ki az utcára!* felkiáltással, és minden osztályból kivonultak a fiúk. A tanár uraknak nem volt egy rosszalló szavuk sem. Szó nélkül követtek az utcára. A gimnáziumhoz érve valaki elkiáltotta: Hívjuk a gimnazistákat is! Néhányan berohantunk, benyitottunk minden osztályba, és a fiúk követtek az utcára. Amikor a nyolcadikosokhoz nyitottunk be, ott éppen Pál Gábor igazgató volt órán. Megértette a dolgot, és utasítást adott, hogy elő kell venni a 48-as lobogót, amely alatt annak idején a gimnazisták harcoltak. Így lobogó alatt szépen felsorakozva, a tanárok kísérete mellett bevonultunk Csíkszeredába, és ott több helyen Zsögön Zoltán negyedéves elszavalta a *Nemzeti dalt*. Amikor a honvédkaszárnya elé értünk, a honvédek feszes vigyázzban állva, századosuk, Kiss Mózes vezetésével megéljenzték menetünket.

A város főbb utcáit bejárva szép sorban hazavonultunk Csíksomlyóra. Az igazgató délután szünetet adott, és megengedte, hogy akik akarnak, bemehetnek Csíkszeredába. Ezzel az engedéllyel néhányan szívesen éltünk. Bevonultunk a Székely vendéglőbe, és ott csendesen, hazafias dalokat dudorászva, mulattunk estig. Mielőtt elmentünk volna, egy kis incidens történt. Meghallottuk, hogy a szomszéd teremben muzsika szól, és a banda az osztrák himnuszt húzza. Megütköztünk ezen, és benyitottunk, meglepetésünkre a vármegyei aljegyzőt, B. Á.-t találtuk ott. Lehurrogtuk, mire ő taknyosoknak titulált, erre a válasz az lett, hogy kidobtuk az utcára, és ezzel eltávoztunk. Amire intézkedett volna,

már messze jártunk. Ennek komolyabb következménye most nem lett. Ellenben egy év múlva én ittam a levét. Erre majd akkor kitérek.

Ezután április 11-én megtartottuk az előírt ünnepet a március 15-i előkészülettel. Tekintettel arra, hogy a negyedéveseknek közeledett az osztályvizsgájuk, az önképzőköri tisztviselők lemondottak, és mi, harmadévesek vettük át a vezetést. Elnöknek egyhangúan megszavazták Bálint Sándort, engem pedig a bíráló bizottság elnökének, és a bizottságba még négy tagot választottak. Az önképzőkörnek énekkara is volt Gál Mihály vezetésével, most Salamon Mártont választották vezetőnek. Nem volt zenekara sem az intézetnek, sem az önképzőkörnek. Indítványomra kimondták a zenekar megalakulását, és vezetőjévé engem választottak. A zenekarba tizenkét tag jelentkezett. Még ez évben az önképzőkör záróülésén a francia forradalmi indulóval mutatkoztunk be. Ez egy kis megütközést keltett, de megtapsoltak.

Az igazgatóval az előző évi rossz viszony megszűnt, látva tevékenységemet, újból megszeretett. A harmadév jól fejeződött be, általános jeles lettem. Ezzel én magam is, tanár bátyám is meg voltunk elégedve. A nyári szünet kellemesen telt el. Csináltunk egy nagy kirándulást Gyulafalvára, ahol egy nagy fűrészgyár volt. Ez a gyár sok szegénynek adott kenyeret, ide jártak dolgozni télen-nyáron. Érdekesség ebben az, hogy az a hatalmas erdő, amelynek kitermelésére alapították a gyárat, Zathureczky Gyula báróti földbirtokosé volt, aki azt potom áron 50 000 forintért adta el, ezzel segítette a gyár létrehozását. Később, mint végzett tanító, Barótra kerültem állásba, és én ezt a nemes szívű embert személyesen is megismerhettem. Kovásznáról a Siklón mentünk fel a Gyulafalvára vezető útra. Az erdő között gyalogoltunk, és közben egy nagy málnatelepen málnáztunk. Egyszer csak észrevettük, hogy velünk szemben egy hatalmas medve málnázott. Nagyon megijedtünk, de úgy látszott, hogy a medve is. Elszaladtunk, szerencsénkre a medve nem követett.

Az új tanévben mint negyedéves nem szálláson, hanem az internátusban helyezkedtem el. Mindjárt a tanév megkezdése után az önképzőkör nagy ünnepségre, fennállásának huszonötödik évfordulójára készült. Ezt az önképzőkört Király Lajos nagybátyám alapította, amikor itt magyar irodalom tanár volt. Az ünnepséget nagy keretek között tartottuk meg. Meghívtuk a volt önképzőköri elnököket, akik közül sokan megjelentek. Ahol az ünnepséget tartottuk, a bejárat fölé Kölcsey

jelmondátát írtuk: „Hass, alkoss, gyarapíts s a haza fényre derül!” A zenekar egy szép magyar zeneművet, a *Magyar ábrándot* nagy sikerrel adta elő. Ez volt az első nyilvános szereplésünk. A zenekar második szereplése a novemberi Cecília ünnepén volt.

Amint már említettem, a zenetanár Száva József volt, egy piperkóc, beképzelt valaki, aki cylinderben járt órákra. Nem tudott előadni, sőt muzsikálni se nagyon, mert az órákon sohasem mutatott be semmit. Ellenben megkövetelte, hogy mi, negyedévesek az általa hozott darabot blattrá játsszuk. Azt is megkövetelte, hogy mindenki saját hegedűjével menjen ki, ha szólítja.

Most utólag belátom, helytelenül cselekedtem, de vérmes természetű fiú voltam, és elkövettem a következő hibát. Szólított a tanár úr, azonnal kaptam a hegedűt, és a kottaállványhoz mentem. A tanár úr rövidlátó volt, így nagyon odabújt a kottatartóhoz, és mutatta, melyik darabot kéri. Az első ütem fél volt, így felfelé kellett kezdeni. Láttam, hogy a vonó útjában áll a tanár, ennek ellenére játszani kezdtem, és az arcát jól megszurttam, azonnal elöntötte a vér, és törölgetni kezdte az arcát. Ijedtséget szimuláltam, bocsánatot kértem, de nem fogadta el, véres arccal elvitt az igazgatóhoz. Az igazgató szigorúan rám szólt, hogy ezt miért tettem. Elmondottam, hogy amikor kihívott, azonnal mentem, és nem vettem észre, hogy oda van bújva a kottához, és így történt meg a baj. Az igazgató megdorgált, de nem tartott bűnösnek.

A zenekar sok népdalt is betanult, és minden szombat este önmagunkat szórakoztattuk. Később az igazgatót megkértük, hogy engedélyezzen szombatonként fél liter bort fogyasztanunk. Megtette, sőt a tanári kart is meghívta, és őket is mulattattuk. Így ment ez május közepéig, amíg az órák tartottak. Utána megszűntek, mert komolyan tanulni kellett az osztályvizsgákra, majd készültünk a képesítő vizsgákra.

Mielőtt továbbmennék visszaemlékezéseim írásán, megemlítem azt az érdekes esetet, ami velem mint bírálóbizottsági elnökkel történt. Egy Kalivoda nevű fiú – azt hiszem, másodéves volt – beadott egy párbeszédet, amely egy alföldi és egy erdélyi fiú között folyt le a 48-as eseményekkel kapcsolatosan. Az írást én vettem ki bírálásra. Az erdélyi fiú szájába adta azt a kijelentést, hogy Sepsiszentgyörgyöt 49-ben a nők védelmezték az orosz hadsereggel szemben. Bármennyire is hízelgő volt ez a megállapítás, történelmi hazugságnak minősítettem. Ezt

Földes Zoltán harmadéves kifogásolta, és a dolgozatot kivette ellenbírálatra. Ez úgyszólván nagy port vert fel. Megindult a bizonyítás. Levelemmel felkerestem a sepsiszentgyörgyi levéltárt, és kértem, nézzenek utána, mennyire felel meg a valóságnak. A válasz későre érkezett, de más oldalról igyekeztem adatokat szerezni, ezek az adatok nekem adtak igazat. Végre megjött a válasz Sepsiszentgyörgyről is, amelyben azt írták, hogy ez az egri nőket hősiességükben követő cselekedet tulajdonképpen csak Jókai fantáziájának szüleménye, melyet a *Csataképek* című kötetében írt meg. Győztem! A vitának vége lett.

Május elsején, illetve előtte való estén kértük az igazgatót, engedélyezze, hogy a zenekar elsején hajnalban köszönthesse a tanári kar tagjait. Ezt ő megtagadta, de mi deákfurfanggal kijátszottuk, minden tanárt muzsikával köszöntöttünk. Szávának macskazenét adtunk. Reggel hat órakor az igazgatót köszöntöttük. Szépen megköszönte, azt hitte, hogy csak ő kapott zenét. A hajnali eseményt a búcsúvacsorán elmondtuk. Jót nevetett rajta.

Az osztályvizsgák május közepén sikeresem megtörténtek, utána jelentkezni kellett volna a képesítő vizsgákra, de mi Száva tanár úr személye miatt sztrájkba léptünk. Kijelentettük, hogy addig nem jelentkezünk a képesítővizsgákra, amíg biztosítékot nem kapunk arra vonatkozólag, hogy minket Száva nem fog vizsgáztatni. Az igazgató kijelentette, hogy megért minket, de ebben a tekintetben csak a püspök úr illetékes dönteni. Várjuk meg a püspököt, aki a pünkösdi ünnepekre Somlyóra jön, és ő majd intézkedni fog.

A püspök úr fogadására a zenekart előkészítettem. Megérkezésekor a ferencesek zárdájában szállt meg az egyik emeleti szobában. Felvont az egész intézet, és szerenádot adtunk a tiszteletére. Az énekkart Salamon László vezette, a püspök urat Györgybíró István köszöntötte. Utána következett a zenekar. Ekkor kitört az incidens. Száva tanár, amikor a zenekart felállítottam, hozzám jött, és kérte, hogy engedjem át a vezénylést. Nem engedem, mondtam. Jöjjön ki az intézeti zenekarral, és vezényelje azt. Ő erre kikapta kezemből a karmesteri pálcát, hogy vezényeljen. A fiúk a hegedűt a hónuk alá szorították, és nem muzsikáltak. Megharagudtam Száva erőszakoskodása miatt, erőszakkal visszavettem az ütőpálcát, a fiúk nyomban készenlétbe helyezkedtek, és a megadott jelre megindult a zene.

A püspök úr az esetet az ablakból nézte. A zene végeztével leszólt, hogy a zenekar menjen fel hozzá. Felmentünk. A püspök úr megütközve kérdezte: mi volt ez? Őszintén megmondtam, hogy a zenekar az önképzőkör zenekara, amelyet én szerveztem. Az intézetnek nincs zenekara. Úgy tudom, hogy a termést annak van joga learatni, aki vetette. Ezt a zenekart én tanítottam be, tehát csak én vagyok illetékes annak vezetésére. A püspök úr igazat adott nekem, és mindenkit megajándékozott egy-egy tízkoronás arannyal, nekem kettőt adott. Ez az incidens jó ajánlólevél volt arra nézve, hogy a püspök úr teljesítse kérésünket, és Szávát félreállítsa.

Másnap elmentünk ebben az ügyben kihallgatásra. Elgondolásunkhoz csatlakoztak a magántanulók is, hét ferences szerzetes és két nő. A küldöttségben hárman vettünk részt: Bálint Sándor, Farkas Miklós szerzetes és én. Bálint volt a szónok, röviden beszélt, megmonda, amennyiben a kérésünk nem talál meghallgatásra, akkor nem jelentkezünk a tanképesítőre. A püspök mélyen elgondolkozott, aztán kijelentette: a tegnapi incidensből látja, hogy nagy az ellenszenv Száva tanár úrral szemben, ezért kérésünket teljesíti, és Szávát eltiltja a vizsgáztatástól. Az ő tárgyából, a hegedűből a bizottság fog vizsgáztatni. Mivel a rajzot is ő tanította, a vizsgarajzot is a bizottság fogja kiadni és elbírálni. Örömmel vettük a püspök úr döntését, és másnap jelentkeztünk a képesítővizsgákra, összesen 24-en: Balázs Gyula, Bálint Sándor, Demes Ignác, Gábor Ferenc, Hadnagy Dénes, Imre Sándor, Kanabé Mihály, Király István, Nagy Tamás, Pallavits József, Salló Albert, Salamon Márton, Szopos András, Veress Donát, Veress István, a hét szerzetes és a két nő.

Mielőtt az írásbeli vizsgák megkezdődtek volna, elmentem a Szent Szűzanya szobrához, és buzgón kértem, hogy legyen közbejáróm, hogy a vizsgám jól sikerüljön. Ígéretet tettem, hogy sohasem fogom a rózsafüzért elmulasztani, hű tisztelője leszek továbbra is. Imám meghallgatásra talált. A Szentszűz közbenjárása csodálatos volt. Az írásbeli vizsgák fényesen sikerültek. A szóbeli vizsgák előtti napon lelkifurdalást éreztem, hogy neveléstörténetből, földrajzból és kémiából egy-egy olyan tétel van, amelyeket sem mint új leckét, sem mint ismétlést nem tanultam meg. Hogy nyugtalanságomnak véget vessek, nekifeküdtem, és a kérdéses tételeket bevágtam szóról szóra. És mi történt, mind a három tárgyból azt a tételt húztam ki, és természetesen egyesre

feleltem. Minden tárgyból meglett az egyes, és általános kitűnőt kaptam. Így segített meg a Jóisten a Szűzanya kérésére. És ez a segítség elkísért egész életemen át. Sokszor állottam a kétségbeesés szélén, de mindig mellettem állott a Szűzanya, és a nehézségeken könnyen átlábaltam. Köszönöm, Szűzanyám, segítségedet!

A képesítő vizsgák lezajlottak. A 24 tagból 4-en kitűnő, 10-en jeles és 10-en általános jó oklevelet kaptunk.

1901. június 14-én volt a búcsúvacsora. Részt vett azon a tanári kar minden tagja, kivéve Szávát, a vizsgáztatóbizottság és mi 24-en. Az első beszédet az igazgató úr mondta. Programot adott eljövendő életünkre. Kihangsúlyozta: legfőbb gondunk az ifjúság vezetése legyen, mert amilyen az ifjúság, olyan lesz a jövő Magyarországa. Mind a tanárok, mind a végzett diákok részéről több felszólalás hangzott el. Vidáman töltöttük az estét, és utána búcsút vettünk tanárainktól, diáktársainktól, és elindultunk a bizonytalan jövő felé, felvértezve az igazi Isten iránti szeretettel és erős hittel!

Harmadnapra hazaérkeztem, ahol édesanyám örömkönnyek közt ölelt magához, és mindketten sírva mondtuk, milyen kár, hogy ezt édesapám nem érthette meg. Tanár nagybátyámtól is dicséretet kaptam. Ezután megindult a hajsza az álláskeresés után.

Két helyre adtam be pályázatot: Ozsolára és Barótra. Ezek közül a baróti sikerült, mert a kitűnő oklevelem kívül protektorom volt Markaly István főkántor, aki édesapámnak kollégája volt, együtt működtek Nagykaszonban, ahonnan Markaly Barótra, édesapám pedig Csomortánba került. A másik támogatóm Gergely Ferenc egyházközségi főgondnok volt. A fia, István postamester annak idején a nagybátyám tanítványa volt, kölcsönösen szerették egymást. Bátyám írt neki, és ő az édesapját befolyásolta, így egyhangúan megválasztottak segéd-kántortanítónak 1901. július 18-án. Így megtörtént az első lépés. A küzdő porond készen állt, csak meg kellett kezdeni a munkát.

A választás után édesanyámmal az iskola előtti téren, a diákdombon tartózkodtunk. Arra jött egy úriember, akin látszott, hogy egy kicsikét spicces. Megszólított: ön lesz az új tanító? Én, feleltem. Látogasson meg, szívesen látom. Édesanyámnak szóltam, menjünk, fogadjuk el a meghívást. Elmentünk. Meglepetésemre egy jóbarátomat, Gál Danielt találtam ott, aki szórakozni volt ott a ház kisasszonyánál. Bemutakozás után leültünk, pár percet beszélgettünk, de én nagyon nézegettem a

szép fiatal lányt. Ezt édesanyám is észrevette. Amikor eljöttünk onnan a rövid és gondviselészerű látogatásról, édesanyám csak annyit mondott: jól megnézéd azt a leánykát! Én meg! – mondám. Nemsokára hazaindultunk, és még azon az éjszaka megérkeztünk Szentkeresztre. Mivel a választás egyhangú volt, bíztunk abban, hogy a kinevezés is hamarosan meglesz. Azért sürgősen megkezdtuk az előkészületeket az állás elfoglalására. Beszereztük a legszükségesebbeket: fehérneműt és egyéb nélkülözhetetlen ruhadarabot. A kinevezést már július hó utolsó napjaiban megkaptam. Nyomban írtam Barótra, kértem, közöljék az időpontot, amikor az állást el kell foglaljam. A válaszban kért az esperes úr, hogy lehetőleg már augusztus folyamán foglaljam el az állást.

(Folytatás a következő lapszámban)

(akril, vászon, 80 x 80 cm)

Zsidó Ferenc

TÖRTÉNELMI TABLÓ, ALULNÉZETBŐL

A ki a 20. századi magyar falu poétikája, az elvándorlás és repatriálás, a történelem szele által sodort kisember sorsa iránt érdeklődik, az olvassa el Oravecz Imre *Ókontri*,¹ nagyon is életszagú (sőt: földszagú) regényét.

Az újvilág és óvilág kontrasztja, hagyományok és újítás, a világháború és kommunizmus okozta világtrendeződés lenyomata e könyv, amely ugyanakkor az egyéni erő, a dac, az akarás, az örök újrakezdés kisemberhőseit is felvonultatja. Olyan történelmi és társadalomregény, amelyre egyértelműen elsüthető a fontos és klasszikus jelző, amely a *coloure locale* hangulatos megteremtésével nyújt magával ragadó olvasmányt.

A könyv egy meghökkentő, némiképp szappanoperás momentummal indul. A főszereplő a magyarországi Szajláról Kaliforniába telepedő Árvai István fia, Steve Árvai, kinek egy megesett mexikói lány a felesége, a nyitójelenetben hazaérkezik az apja farmjáról, rossz előérettől vezérelve magához veszi vadászpuskáját, majd a hálószobában rányit feleségére és kollégájára. In flagranti a javából. Steve uralkodik magán, nem nyír ki senkit, a feleségének megbocsát. Anita később mégis faképnél hagyja, ő pedig gondját viseli a gyerekének: „Nem vér szerinti fia volt, nem ő nemzette, de úgy a szívéhez nőtt, annyira magáénak érezte, hogy nélküle nem tudta volna már elképzelni az életét”. Ez a számomra kicsit talán túl erős, talán túl amerikai(?), in medias res bevezető után a könyv magára talál, és mind stílusában, mind az elmesélt történetek, megjelenített világok szintjén úgy izgalmas és eredeti, hogy egyben hiteles. Oravecz elsősorban a realizmus eszközeivel közelít tárgyhöz, a kisember nézőpontjából, de láttatja a kort is, a társadalom teljes keresztmetszetét, érzékelteti a történelem működésének törvényszerűségeit.

Steve további sorsát az 1930-as évek gazdasági világválsága határozza meg: bár jó autószerelő (és az új század fiaként a gépek szerelmese), munkanélkülivé válik. Apja javaslatára hazaköltözik a családi farmra,

---

1 Oravecz Imre: *A rög gyermekei. Ókontri*. Budapest, 2018, Magvető.

és besegít a mezőgazdálkodásban. A narrátor jól érzékelteti a média manipulatív szerepét: Steve az újságokat böngészi, „egy sort sem talált benne a válságról, mi több, a szerkesztőségi cikk egyenesen azzal zárult, hogy a mostani év gazdasági szempontból ugyanolyan jó lesz, mint az előző volt. Ugyanolyan jó, így, szó szerint, két évvel a nagy tőzsdei összeomlás után.”

Szülei megtanultak amerikaiul élni, de szívükben magyarok maradnak: a kedvenc tehén a Jámbor nevet viseli, apja pedig a földet, a gazdálkodás körülményeit mindegyre összehasonlítja a magyarországgal, vagyis szóhasználatukban: az ókontrival. És addig emlegetik az óházát, hogy felkeltik Steve kíváncsiságát: „Kezdte úgy érezni, hogy az övé is, az egész családé, nem csak az öregeké. (...) Szülei visszatérő, nagy sirámával, az ország megcsonkítása iránt sem maradt immár közömbös.”

Steve tehát örökölte apja földszeretetét, jelképes gesztus, hogy mielőtt megvásárolná a szomszédos gazda földjét: „A szájához vitte, és megízlelte, kíváncsiságból, ahogy az apjától látta.” Stevet néhány vonása Móricz Zsigmond *Sáráranyának* főhőséhez, Turi Danihoz hasonlítja: a hatalmas tetterő, a földszerzés vágya – bár Steve-nél az önpusztítás, a féktelen ösztönök eluralkodása nem annyira hangsúlyos. A nőkre azonban ő is leginkább úgy tekint, mint Dani, eszközként: „Fejlett melle van, és a lába is jó, bár a bokája kissé vastagabb a kelleténél.”

Folyton a fejlesztésen, a terjeszkedésen jár az esze: kutakat ásatna, gépeket vásárolna, az apja azonban tudtára adja, ő a főnök: „A fiam vagy, együtt dolgozunk, de én irányítok. Ha majd kidőlök, te leszel a gazda.”

Steve-nek nem felel meg, hogy cowboy, vagyis tehenészfiú legyen az apja mellett, lassan érlelődik benne az elhatározás, hogy valami radikálisan újat kell kipróbálnia: Magyarországot: „Kis ország, de állítólag van rendes mezőgazdasága. Ráadásul ott nekik földjük is van.”

Oravecz érzékelteti, hogy csakis a merészet akaró, váltani tudó ember lehet életképes a gépek és háborúk századában, így válik hitelessé a megtérés gesztusa egy második generációs emigráns esetében.

Szülei eleinte hallani sem akarnak a dolgról, de aztán beadják a derekukat, sőt apja titkon még örül is egy kicsit: „mert így elmenne oda közülük egy, mintegy vissza, helyettük, és értelmet adna az ő hajdani eljövételüknek”. Megszervezik az utat, az otthoniakkal lelevelezik a részleteket. Steve természetesen (?) Georgie-t is magával viszi. A hajóút után, az Orient Expressen Magyarorszag felé tartva máris

szembesül Európa új politikai szenzációjával, amely nem más, mint Hitler felemelkedése, Ausztria annektálása. A budapesti megérkezés nem zökkenőmentes, előrevetíti, milyen állapotok uralkodnak az országban: a csomagvizsgálatnál gyanút kelt egy könyvvel, a *Soviet Russia* cíművel, amit úti olvasmánynak szánt, inkább elrettentésül, nem mintha szimpatizált volna a bolsevizmussal. A kötetet elkobozzák, és „sejteni engedték, hogy majd figyelni fogják”. Odahaza Szajlán a rokonok jól fogadják. A faluban akadnak értetlenkedők, de rátermettsége eloszlatja a kételyeket (annak ellenére, hogy a magyarral elég hadilábon áll). A Steve-ből rövidesen Pista lesz, Georgie-ből pedig Gyurka. A magával hozott pénzen földeket vásárol (Amerikában eladta a házat, mindenét), és nagy tempóban dolgozni, fejleszteni kezd: megvalósítani mindazt, amit Amerikában nem lehetett. Újdonsült barátja, a Kanadát megjárt Imre Hollo kijózanító, lesújtó képet fest a hazai parasztság helyzetéről: „Tudja, mi az állandó jelzője a magyarban a parasztnak? Az, hogy bűdös, bűdös paraszt.” Steve-et azonban nem lehet eltántorítani, úgy véli, az Amerikából hozott szemlélettel és tapasztalatokkal, az itteni adottságokat kihasználva, mintagazdaságot tud megvalósítani. Kezdetben bérel egy portát (az a család Amerikába megy...), és szenvedéllyel veti bele magát a munkába. Nemsokára feleséget is választ, s bár egybekelésük kezdetben érdekházasságnak indul (Ildikó hozománya föld, föld...), később a szerelem is megérkezik. Steve biciklit, aztán motorbiciklit, traktort vásárol, s rövidesen ő lesz a falu legtöbb földterülettel rendelkező gazdája. Némi különc hajlam kiütözik rajta, házat ugyanis nem a faluban épít, hanem egyik távolabbi földjén, egy tanyán. Búza helyett szerződött sörárpát termeszt, bevezeti a házba a vizet, szóval: érti az idők szavát. Ha úgy vesszük, ellentmondás feszül benne: az útra kelés, az iparosítás modernitása és a földszeretet röghöz kötöttségének ellentéte, ami sorsának egyik keresztje.

Oravec megkapó erővel ábrázolja a táj, az évszakok változása által meghatározott ember életét, amelynél azonban van egy nagyobb, kiismerhetetlenebb és félelmetesebb erő is, a megzabolázhatatlan történelem. Oravec hőseit olykor vágyak vezérlik, de a világhatalmi erők irányítják, hiába próbálnak elbújni azok elől. (Apropó vágyak: a könyvben találunk néhány szenzuális szexjelenetet, mehökkentő részletességgel ábrázolva.)

A kitörő világháború lassan keresztülhúzza Steve számításait. Mivel amerikai állampolgár, a besorozást megússza, de a sok adó, beszolgáltatás megnyomorítja. A szülei Amerikából sürgető levelet írnak, visszaköltözésre buzdítva őt, családotól, de sem neki, sem feleségének nem akarózik menni, meg hát: rövidesen meg is szűnik a polgári hajózás a két kontinens között. Némi öröm is van a családban: megszületik Jancsi fiuk, Steve büszke, hogy végre igazi apa, feleségét is jobban szereti. Eltűnik a piacról a gázolaj, nem tud dolgozni traktorával, később megérkezik a doni katasztrófa híre, aztán egy év teltével a zsidók deportálásáról is suttogni kezdenek. Az idő felgyorsulni látszik, ez már nem az a monoton, a mezőgazdasági munkák rendje által meghatározott, patriarchális világ, hanem egy minden ízében recsegő, bűnmáorban úszó, önpusztító. Oravecz érzékelteti, hogy a háború lerombolta a morált, már az íratlan szabályok sem működnek, csak a pusztítás ösztöne. Egy éjszaka valaki felgyújtja a szénakazlait, szinte a csűr is leég, és sejteni lehet, a Nyilaskeresztesek tették, hisz Steve amerikai állampolgárként Magyarország ellensége. Ők azonban nem rettennek meg, nemsokára befogadják az elhurcolás elől vidéken menedéket kereső Sternéket, vagyis Csillagékat.

Érezhető, hogy Oravecz könyvébe nem a hatásvadász politikai korrektség miatt került be ez a motívum, és nem is öngazolásul; ez a mozzanat is teljes társadalmi keresztmetszetet mutat: voltak a hatalmi agitációnak felülő gyűlölködők, és voltak, akik ösztönös emberszeretettel cselekedtek.

Hiába eldugott falu Szajla, az itteniek is felkészülnek a frontátvonulásra. A németek csak rövid ideig maradnak, a náluk bekvártélyozó tiszt nem bántja Csillagékat, inkább kölcsönös szimpátia alakul ki. Az érkező oroszoktól a szajliaiak nagyon félnek, egyedül Csillagék várják őket felszabadítóként. És a sors iróniája az, hogy pont Csillag Arankát erőszakolják meg az oroszok, a közbeavatkozni próbáló anyját pedig lelövik. Mindezt karácsony este. Ez egyértelműen a kötet legdrámaibb jelenete, jól megkomponált csúcspontja.

Oravecz úgy valósít meg fikciós prózát, hogy mindvégig a referenciális valóságból ihletődik, a dokumentarista próza érényeit ötvözi azzal az alkotói szabadsággal, melyet a kisember sorsának ábrázolása adhat.

A háborúnak vége lesz, de az átrendeződés rossz előjelekkel kezdődik, amitől Steve tartott, bekövetkezik – kommunizmus, orosz mintára: „Az

új rendszer ennél is rosszabb, mert rosszhiszeműségre épül”, állapítja meg csakhamar. A felmérőbiztosok elkobozzák terménye egy részét, aztán traktorát, magyarázat nélkül: „Lett volna kérdése, de megtanulta már, hogy Magyarországon jobb nem kérdezni a hatóságot.” Aztán kulákklistára kerül, Georgie-t ezért kizárják az egri ipariskolából. Steve kapitalista demokrácián szocializálódott elméje nem tud megbarátkozni a totalitarista kommunizmussal. Úgy érzi, ezt a Magyarországot egyre kevésbé érti és szereti. A narrátor egy-egy mondatban reflektál az ország általános politikai helyzetére is, például: „megkezdtek a gyárak, bányák államosítását, és betiltottak minden társadalmi szervezetet, egyesületet, Szajlán még az olvasókört is”.

Egy rémálomban Steve átéli a kommunisták kínzását, míg a valóságban egyelőre csak gazdaságilag próbálják ellehetetleníteni: „mielőtt megsemmisítik, tovább nyomorítják (...), a rendes gazdálkodásnak, az értelmes életnek mostantól vége”, állapítja meg rezignáltan. Öregedő szülei, akik odaát többet tudnak a Szovjetunió terjeszkedéséről, újabb sürgető levelet írnak, fájdalmasan állapítva meg, hogy: „Nem lesz már az ókontriba jobb, a te életedben nem.” Aztán a rémálom is beteljesül: ráfogják, hogy amerikai kém, elhurcolják, bebörtönzik, verik, kínozzák. Amikor szabadul, csak még jobban gyűlöli a rendszert, de elmenni továbbra sem akar: megszerette e földet, ugyanakkor nem akarja elismerni a kudarcot... A folyamatos feszültség, szorongatottság hatására ideiglenesen impotencia tör rá, így házassága is tönkremenni látszik. Oravecz arra mutat rá, hogy az értelmetlenül gyakorolt, öncélú és önkényes hatalom megtöri azokat a fáklyaembereket is, akik szűkebb közösségük számára példamutatók, előrevivők, akik a fejlődés zálogai lehetnének. Ezzel a bénító hatással hosszútávon a hatalom önmagát is felszámolja.

Telnek az évek, az Árvai család vegetál, a fiúk nőnek, alkalmazkodnak. 1956 őszén megjönnek a hírek a forradalom kitéréséről, a katona Georgie nyakig benne van, de még Jancsika is beront a tanácsházra a beadási papírokat elégetni. Apjuk sem marad le mögöttük, igaz, ő mérsékelte: józanságra, visszafogottságra int, a faluban megszervezi a nemzetőrséget. Aztán az orosz csapatok megindulnak, Steve azt mondja, még egy orosz betörésből nem kér, és ezúttal feleségét is sikerül meggyőznie. A könyv azzal zárul, hogy megindulnak Nyugat felé, s némi baráti segítséggel átjutnak Ausztriába.

Steve gyötrődve teszi fel magának a kérdést: „Hiába gyött az ókontriba?” Válasza nem kiábrándultságról, meghasonlottságról árulkozik. Bár most mindent elveszít, volt értelme: „Közben volt más is, volt kielégülés, öröm is. És az öröm soha nincs hiába, erőt ad, éltet. A legfontosabb, a legtöbb, amiben az embernek a földi világban része lehet.” Úgy megy el, hogy nem biztos benne, valaha viszontlátja-e még második szülőföldjét, bár azzal tisztában van, hogy mint minden hatalom, egyszer a Szovjetunió is összeomlik. Mert úgy tűnik, a hatalmi gépezetben egy kisember mit sem számít, de Oravecz érzékelteti, hogy nagyon is, a diktatúrák legnagyobb tévedése, hogy ezt nem ismerik fel.

Steve Arvai sorsa jól példázza, hogy az élet él, és élni akar, s hogy az ember, ha öntudatos és tájékozott, valamennyire saját kezébe tudja venni a sorsát, nem csupán sodródik az árral. Ez akár pozitív végkicsengésnek is tekinthető Magyarország véres 20. századi történelmének közepette.

Poétikai értelemben talán nem hoz sok újat a regény, inkább csak magasabb szintre emeli a móríci realizmust/naturalizmust. A narráció lineáris, és végig egy kívülálló, mindentudó elbeszélő nézőpontja érvényesül, Oravecz nem kísérletezik narratológiai újításokkal, szerzői és szereplői szövegek váltakoztatásával, retrospektív megközelítéssel. De ez nem baj, sőt. (Néhány könyv kapcsán már utaltam rá, hogy olykor csak ront az összhatáson az abbéli szerzői igyekezet, hogy egy regény stílusában, narratológiai megvalósításai szintjén is bravúros legyen.) A magyar elbeszélőirodalom legjobb hagyományait folytatja, a legmagasabb szinten. Szerkezetileg kiegyensúlyozott, nincsenek félrevivő mellékepezódok, mint olykor Mikszáthnál, és nem válik modorossá, mint olykor Móricz (nyilván e két említett szerzőnél nagyobb volumenű elbeszélői munkásság mellett figyelhetők meg eme „gyengeségek”).

E kritikának nem tárgya a trilógia első két darabja, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy trilógiáról van szó. Az első, az *Ondrok gödre* Árvai János szajlai küszködését mutatja be, és azzal zárul, hogy fia, Árvai István egy jobb élet reményében megindul Amerika felé. A második könyv, a *Kaliforniai fűrj* a kalandos utat és a megtelepedés viszontagságait ecseteli, e harmadik pedig a visszatérést: a kör tehát bezárulni látszik, valójában azonban újabb körök formálódnak, koncentrikusan. Ugyan Steve Arvai története önmagában is olvasható, az

előzmények ismerete nélkül, de mivel ez egy többgenerációs családre-
gény, amely egyben a magyar történelem mintegy száz évét öleli fel,
az 1850-es évek végétől 1956-ig, a részeket összeolvasva alkothatunk
csupán teljes képet, állapíthatjuk meg Oravecz vállalkozásának monu-
mentális voltát, azt, hogy alulnézeti perspektívából átfogó tablót, totális
regényvilágot teremt. Megvan benne a szociografikus pontosság és
részletesség, a történelem által meghatározott/mozgatott kisember sor-
sának hiteles ábrázolása, némi naturalista determinizmussal fűszerezve.

Trilógiáról beszéltünk, a könyv azonban – bár csak hézagosan,
epizódyszerűen – az új nemzedék, Georgie és Jancsi sorsát is nyomon
követi, így adja magát a kérdés: lesz-e folytatás... Én szívesen elolvas-
nám például az 1990-ig tartó negyedik könyvet...

Oravecz Imre szociografikusan részletes leírásokat készít a különbö-
ző mezőgazdasági munkákról, ember és állat, ember és gép összhang-
járól. Ha már Móriczot emlegettük: olykor mintha *A boldog ember*
egy-egy mozzanata, figurája elevenedne meg (ha belegondolunk, a két
világ nincs olyan messze egymástól, sem időben, sem térben). Szug-
gesztíven ábrázolja, hogy a kommunizmus kivérezte a parasztságot,
ezzel olyan változásokat indított el a társadalom mélyszerkezetében,
amelyeket aztán nem tudott kontrollálni. Az egyén, habitusának
megfelelően, ellenlépéseket tesz, megpróbál túlélni, kivárni, amíg a
hatalom megbukik. És a könyv azt sugallja: nyeresre áll. Amíg van erő,
van föld-, haza- és emberszeretet, addig nincs veszve semmi.

(akril, vászon, 60 x 80 cm)

Kemsei István

KONTRA FERENC: AZ ÁLOM HÍDJA¹

„Mintha egy hídon állnék, valahol a közepén, és eszembe jutna, hogy vissza is fordulhatnék. Az alváshiánytól már hallucinálok, álmodom, mintha nem is lenne túlsó part, holnap, hétköznapok, csak ez a veszteglés.” – mondja ki a regényállapotot Mike, *Az álom hídjá* egyik kamaszfigurája. A híd egyetemes jelkép. Átala válik lehetővé az átjutás az egyik partról a másikra; előfordulhat, hogy olyan keskeny, mint a borotvapenge, vagy kardokkal, forgó beretvákkel van kirakva; vagy olyan, mint a szivárvány, melyre halandó nem léphet.

*Az álom hídjá*nak műfaja két szóval meghatározható: abszurd regény. A benne ábrázolt létezők mindegyike az abszurd kategóriájába van szorítva, annak bilincseiben vergődik. Még a történetmesélő, aki abszurd módon, mintegy megfigyelőként kívül helyezte magát ezen a világon, azaz a híd-szorongás mintha elkerülte volna, hogy lejegyzője lehessen az abszurd történéseknek, sem kerülhet ki csapdáinak vonzásából.

Kétségtelen, hogy az ember léte gyökeresen megváltozik az abszurdban. Ha a világ abszurd, az ember is igazodik az abszurdhoz. Cselekvése indokolatlan és indokolhatatlan lesz. Nem evilági, hanem valami más a kettő között, mint a lebombázott híd fölött lebegő finom nukleáris felhő: „tejszerű, könnyű pára lebegett, ami jelenség alapvetően meghatározta mindazt, ami a jövőben történni fog”.

Abszurd a gyermekkórház háborús árváinak sorsa, abszurd a városé, a regényben eseményrészeket elválasztó nonszensz autóbuszutaké, amelyekben összesűrűsödik a köznapi létezés elviselhetetlen volta, abszurd a hajdani iskolatársak egymáshoz, de akár önmagukhoz is, saját cselekvéseikhez, sorsuk irányításához való viszonya, mint ahogy abszurd volt az a háború, ami későbbi magatartásukat, sorsukat meghatározta. A regény majd minden figurája egy álombeli hídközépen vár valamire, aminek nincs neve.

Nyilvánvaló, hogy a jugoszláv háború érthetetlen és értelmezhetetlen mivelta még nagyon sokáig alapélménye lesz egy nemzedéknek: „Ez

---

1 Budapest, 2018, Magyar Napló

nem háború volt, hanem az apokalipszis látványa. Akikkel együtt álltunk ott, bármikor találkoztunk később, évek múltán is, láttuk a másik tekintetében azt a csontig hatoló hajnalt, és az a látvány örökre összekovácsolt bennünket, ettől mindig végigfutott a hátunkon a hideg, éreztük egymáson a fémes lőporszagot.” És a sebeket öröklik, génjeikben hordozzák a további nemzedékek.

Komor történet Kontra Ferencé. Még az abszurd velejárója, az általa nagy kedvvel ábrázolt groteszk is nélkülozi a legcsekélyebb humort, sorsszerűen kegyetlen inkább, mert a létezés tragédiájába van beleágyazódva, és ez a tragédia a leghétköznapibb, a legközönségesebb velejárója, irányítója lesz az életnek, telítve kibogozhatatlan szálakkal, hirtelen megnyilvánuló következményekkel.

A cselekményvezetés sem egyirányú ennek következtében. A múlt és a jelen – éppen úgy, mint az emberi emlékezetben – egymásba csúszik, ezáltal öngerjesztővé válik, az idő elveszíti természetes linearitását, a tizenhat év regényidő nem múlt-jelen-jövőt jelent, hanem egyetlen, önmagába kövült tömböt, ami nem képes feloldódni, visszaterni a normális kerékvágásba, holott a történetmesélő már az új hídon áll, a jelen időben, azaz a valóság látszatában újra összekapcsolódott a világ két sarka. Ebből tudhatjuk már a regény elején, hogy mindaz, ami a regényben lejátszódni fog: a múlt, egy abszolúttá vált múlt időben zajlik. A folyamat mégis a megoldás felé irányul, a regény zárlatára a szálak mintegy önmaguktól kibogozódnak. Az élet megy tovább. Vagyis a kamaszfigurák végül mégis átkelnek *Az álom hídján*, s elérik Norvégiájukat, a Shakespeare-drámák törvénye szerint az eredendő bűn – ami mégis csak előzményekkel rendelkező következmény –, a kékrókák elpusztítása kinyilvánítja önmagát és lelepleződik. Addig azonban át kell élnie a katarzist mindenkinek. Kivéve az események narrátoraként ritkán megnyilvánuló, mindent tudó bölcs főorvosnak, a kívülálló intellektusnak, Ódiumnak (ódium: egy döntés által kiváltott neheztelés, gyűlölet; gyűlölség, népszerűtlenség). Nomen est omen: egy abszurd világban az is előfordul, hogy minden mindennek az ellenkezőjét jelenti, a jónak és a rossznak megszűnik a határvonala, ezért bármikor megfordulhat a jelentése. A jótévő a valóságban beláthatatlan konfliktusok eredőjévé válik. A gonosz és annak működési mikéntje lesz a természetes.

Kontra Ferenc nagy regényt írt ebben a sűrű szövésű kisregényben. Olyat, ami talán csak egyszer adatik meg egy író pályáján és a történelemben. Nagy regény, mert történelmi korszakot ível át, nagy, mert ennek a korszaknak tipikus, elleneposzi figuráival ábrázol. A két szálon futó cselekmény – az első, amiről a történetmesélőnek közelebbi élménye van, és a második, amiről távolabbi ismerete – csak a regény zárlatában kapcsolódik egymásba az utókor (Varez kisgyermek) lélektani görcsének megoldásakor. A közös bennük, hogy mindannyian túlélői a háborúnak, mindegyikükön érezni „a fémes lóporszagot”.

Négy, a háború alatt felnőtté érett figura, a történetmesélő, Varez, Zubáj és Zarany és négy, háború alatt született s a gyermekkórház falai között felcseperedett árva, akiknek még valódi neve sincs, Viking, Kripli, Leon és Mike párhuzamos története *Az álom hídja*. Két nemzedék, más és másféle a viszonyulásuk a világhoz és önmagukhoz. Az előbbieké a történelmi idő, az átélés borzalmainak bizonyos mértékű megszokása, a kamaszkori gyűlölködés továbbélése – rejtély marad, hogy Varez mily okból pusztítja el Zubáj kékrókáit, amely állatok valahogy mégis azt szimbolizálnák, mintha volna jövő –, az utóbbiaké az árvák lázadása, a kérdésfeltevés nélküli kérdésfeltevés, a véglegesnek tűnő állapot megváltoztatásának igénye, az álom hídjának újjáépítési vágya, a menekülés álomországba, minél távolabbra, ahol nincs múlt, csak jövő, nincs árvaság, mert nem kell hozzá viszonyulni.

A közzjátékok – a fiatal orvosnő meggyilkolásának kísérlete az éjszakai vonaton, a hajóládába rejtett katonaköteles fiú elásása a kert platánfája alá s az ebből a cselekedetből törvényszerűen fakadó végzet: tankok állnak a hajóládán napokig, a fiú pedig ezalatt meghal, a gyászoló szülők viszonylagos közönye, a holttest körüli teendőik – mind-mind hidegrázó velejáráói a nem is annyira a mélyben munkálkodó, hanem már a felszínen garázdálkodó gonosznak, aminek következménye az elviselés tudományának megtanulása, az embernek ember iránt – sőt még önsorsával szemben is! – érzett végletes közönye.

Az egyes ember jelentéktelen áldozata a történelem bombáinak – tanúsítja Kontra Ferenc regénye. Jeltelenül múlik el, mint Ronin, az albínó barát és szellemi partner, a hullaházban öngyilkos hölgy, akinek halálát Vikingnek végig kell néznie, Zarany ikrekkel várandós felesége (Kripli anyja), akit a ház előtt álló paddal együtt sodor a semmibe a hidat leromboló légnymás, vagy mint a hajóládába zárt fiú, akinek a

szülők által gondosan preparált csontjait a gyermekkorház parkjába temetik el végül, oda, ahová a városlakók éjszakánként kedvenc kisállataik hulláit szokták elásni.

Az elkövetett bűn büntetlen és megtorlatlan marad, illetve a büntetés más formában és aránytalanul következik be. Szerencsés vagy eleve ártatlan, aki megússza az egész emberiségre kiróható büntetést. Így sikerül életben maradnia az éjszakai vonatban gyilkossági kísérlet áldozatául eső fiatal orvosnőnek, aki már a regényen túli időben a fiatal orvos utódja lesz a gyermekkorházban, a fiatal orvosnak, akit titkuk leleplezéséért már-már megöl Mike. A képtelennél képtelenebb helyzetet Leon oldja fel, aki leleplezi, hogy a fiatal orvos Mike apja, ezáltal megmenti barátját az apagyilkosság bűnének elkövetésétől.

Kontra Ferenc regényfiguráinak nincs nemzeti hovatartozása, a városnak, amelynek hídjára a bombák hullanak, nincs országhoz tartozása, nincs neve. Nem tudjuk, milyen nyelven beszélnek lakói. Mindezt elhallgatja előlünk a történetmesélő, azzal a szándékkal, hogy figyelmeztesse befogadóit: vannak a történelemnek a benne ábrázolt figuráknál ezerszer fontosabb mozgatói – az ember és sorsa elől eltitkolt törvények, amelyek egy látható és felfogható előzmény előtti pillanatban működésbe lépnek, és attól kezdve ezek a kérlelhetetlen törvények lépnek a sors szerepébe. Ezzel eltörlődnek az olyan jelentéktelenségek, mint a jellem, a becsület, a szeretet és más haszontalanságok. A történelmet díszletnek használó gonoszt ugyan időlegesen vissza lehet szorítani barlangjába, de elpusztítani sohasem.

(akril, papír, 50 x 70 cm)

Zsidó Ferenc:
TÁRGYIASSÁGBA OLTOTT SZENVEDÉLY

Ferencz Imre lírája jó példája annak, miként lehet egyedi, másokéval össze nem téveszthető hangot és világot felépíteni a magyar költészeti hagyományból indulva, azt olyan egyéni erényekkel ötvözve, amelyek személyes sorsának, mindennapi életének ehoi. A szerző jól sáfárkodik az otthonról hozott anyaggal, a lokális értékekkel, a helyi tudással is: hiteles, zsigeri, egyszerűségében mély költészetté szintetizálja azt. Életművének sajátos íve jól kirajzolódik a Székely Könyvtár 69. köteteként megjelent *Válogatott versek* című könyvében.¹

A költő pályáját meghatározza, hogy évekig újságíróként dolgozott, falujáró riporterként, ami verseinek világlátásában is visszaköszön, ugyanakkor – saját bevallása szerint – ez vissza is fogta a lírai termést, ezért igazi kiteljesedésről, költői újjászületésről inkább csak élete delén túl beszélhetünk (e könyv megjelenésének évében 70. életévét töltötte a szerző). A kötet anyagát mintegy húszévnyi verstermésből válogatta össze a szerkesztő, Fekete Vince: 1998–2017 között született alkotások sorjázna, időrendbe szedve.

Ferencz Imre versei gyakorta szociográfiák lírában megszólaltatva: mintha azt valósítaná meg költészetben, amit Bözödi György prózában. Talán illik rá a népi költő szintagma, de minden pejoratív felhang nélkül, olyan értelemben, hogy elsődleges ihletforrása a falusi élet, a vidéki táj és vidéki ember, amit poétikailag magas színvonalon szublimál, veretes, szikár, lényegre törő nyelvezettel emel versbe.

A nyitóvers egy helyzetkép, egyszerre anekdotikus és fájdalmas, a falu és a város kettőssége, az elengedés és az örök kötődés ellentmondásosságának jelképes megfogalmazása: „Egyszer csak kiáltottak / a túlsó járdáról / falumbeliek lehettek / integettek / NEM ÉRTEK EGY ÁRVA SZÓT SEM / kiáltottam / ettől a zajtól / NEM HALLOK EGY

---

1 Ferencz Imre: *Válogatott versek*. Székely Könyvtár. Csíkszereda, 2018, Hargita Kiadóhivatal.

VAK HANGOT SEM / kiáltottam / jó jó jó / kiáltották / átadjuk / megmondjuk”.

A költemények beszélője gyakorta a múltját, gyermekkorát, régi emlékeit faggatja, ezért van az, hogy ha természetleírás jelenik meg, az nem az itt és most tablója, hanem egy szubjektív, belső kép: „valahol van egy táj / egy másik táj mögött / vagy egy másik táj alatt elsüllyedve”. Legtöbb esetben konkrét vershelyzetről beszélhetünk, külső ihletforrásról, tárgyias jellegű költészetéről, amely narratív technikákkal mutat be helyzeteket, eseményeket, ugyanakkor van elvonatkoztatás, vannak líraivá tevő gesztusok, máskor egyszerűségükben sokatmondó, aforizmatikus kinyilatkozások. Az egyediből így válik általános, a konkrétból metaforikus, a látványból érzem: „Sízek a meddőhányón, / a behavazott holdbéli tájon. / S mögöttem perceken belül befújja / a nyomomat a szél.” Ebben a lírában az elhallgatás alakzatai, a ki nem mondottság impulzusai hoznak létre sajátos feszültséget, itt a kitárulkozást csupán megsejteni lehet az állapotrögzítésekből, az érzékenységet csak tapintani lehet a riportosan pontos helyzetképekből, illetve az elejtett kritikus megjegyzésekből. Leegyszerűsítve: székely költő jellegzetesen székely lírája ez – kevés szavú, a befelé figyelést kifelé figyeléssel „álcázó”, kimért, józan, a szeretetet szigorba oltó.

Elég sok istenes verset találunk a kötetben, olykor megadót, elfogadót, imaszerűt, máskor perlekedőt: „kár volt a vizet borrá változtatnod Uram / innának testvéreim tiszta vizet tiszta forrásból / Keresztelő Szent János hideg zuhanya / frissitené fel / merítené alá valaki őket / jeges hegyi patakok gübbenőibe / hogy józanul kitartóan vigyék / a csúcs felé keresztjeiket / és szokjanak le a feltámadás / gyakori gyakorlásáról ámen”. A részletből is látható, hogy Ferencz Imre nem megengedő nosztalgiával tekint szülőföldjére, véreire, hanem józan, építő bírálattal. Elsődlegesen egy közösség tagjaként határozza meg önmagát, így válnak versei közösségi költészetté, akkor is, amikor magánéleti mozzanatokot villant fel. Szűkebb páttriája, a Kászonok, Kézdivásárhely, Csíkszereda jelenik meg; táj és ember szervesen összetartozik, pontosabban a hely teszi az embert, általános értelemben és személyes szinten is: a lírai én életbe avatásának a keretét is adja. A költő a verseiben kartotékol, leltároz, szűkebb páttriája állapotának romlását olykor dohogva, máskor rezignáltan veszi tudomásul. Például

a szülőfaluján átívelő patak medrének szabályozása kapcsán így összegez: „most már betonfal támasztja kétoldalt a partot / köszönhetően az új rendszernek vagyis / az új vezetőségnek az új polgármesterek - / sem jószágot itatni sem mosni tisztálni nem / nagyon lehet immár / igaz már jószág sem igen van / igaz már nem divat a patakon való mosás sem / igaz már élni sem nagyon divat errefelé”.

Amint jeleztem, az újságírómúlt a témaválasztásban, a megközelítésben is tetten érhető: közéleti érdeklődés, tényrögzítés, részletező leírások köszönnek vissza, vallomásokkal, monológokkal fűszerezve. Mintha nem „költői költő” lenne Ferencz Imre, mintha a világban lévő probléma fontosabb lenne számára, mint e probléma megfogásának művészi gesztusa. Olyan, akit – József Attilával szólva – nem érdekel a költészet maga. Ezt tételesen is megfogalmazza a kötet egyik igen erős darabjában, az ars poeticaszerű *Költők és évszakok* címűben. Némi (ön)íroniával jelöli ki helyét a költészetben, egyfajta pályaösszegzést nyújtva: „A mezei költő azt sem tudja, hogy merre nyílik a költő szakosztály ajtaja. Az erdei költő azt sem tudja, hogy van-e a költői szakosztály ajtaján kilincs.” A versekben gyakori ez az egyes szám harmadik személyű, önmagát kívülről láttató, szenttelen beszédforma, amely jól burkolja a vallomáosságot (mintha a kitárulkozástól való félelem lenne mögötte, pedig valójában van kitárulkozás, csak sajátos Ferencz Imre-i manírban).

Sajátosan bánik a költészeti trópusokkal, illetve a ritmus- és rímtechnikával is. Alapjában véve képszegény költészet az övé, ritmusa is szaggatott, rímek is csak olykor bukkannak fel, jelzésszerűen, inkább a szabadvers a jellemző, ami a rejtett érzelmek kódolásaként is felfogható: „dőlj le az ágyra amelyben születél / mert kell azért hogy közben kicsikét pihenjél / örködjél itt amíg az élet él / vagy ahogyan a csődbe jutott boltban mondják / amíg a készlet tart”.

Ferencz Imre a saját útját járó költő, számára a falkatársakhoz való tartozásnál fontosabbak a gyökerei, az, hogy hitelesen írjon arról a világról, amit a legjobban ismer. A család, a kisközösség, a szűkebb pátria: ezek a pillérei ennek az egyszerűségében, darabosságában megkapó, székelyesen kimért, kimértségében szenvedélyes költészetnek, amelyet az otthonosság megnyugtató érzésével lehet olvasni.

Borcsa János

KENÉZ FERENC PÁLYAKÉPE

Az csak természetes, hogy az irodalmi mű nemcsak érzelmeket kelt az olvasóban, hanem gondolatokat indít el benne, reflexióra készíteti. Aztán van eset, hogy maga az alkotó, például valamely költő határoz úgy, hogy neki magának kell reflektálnia saját művére, és így az éppen készülő könyv nemcsak a versek foglalata lesz, hanem a versekre reflektáló alany közvetlen megszólalásait, kommentárjait is magában foglalja. Erdélyi irodalmunkból hozva a példát, Páskándi Gézát említeném, aki költői munkásságának egy hosszabb periódusát bemutatandó, ciklusokba sorolt verseit személyes hangvételű bevezetőkkel látta el. Szükségét érezte irodalomtörténeti eszme-futtatásokkal, vallomásokkal, kommentárokkal bocsátani az olvasó elé versválogatását. Saját költői műhelyét nyitotta meg ezzel a gesztussal Páskándi. Merész önkítárulkozásnak is tekinthető ezért a *Tű foka* (Kriterion, Bukarest, 1972), amelyben tehát az írás belső motívumaira is rávilágít a költő.

Ehhez fogható vállalkozásnak tartom legújabban a Kenéz Ferencét, aki hatvanadik életévét átlépve kezdett egy antológiászerű munkába. A *Vers és vidéke* című összeállítás – amely része az itt bemutatásra kerülő, *A sóvárgás birodalma* című kötetnek¹ – több szempontból is figyelmet érdemel. Mindenekelőtt szubjektív versválogatás saját lírai műveiből, kezdve a második, az *Ólomtánc* című kötetével (Kolozsvár, 1970, Dacia) s befejezve a *Nagyregény* címmel kiadott, válogatott verseket tartalmazó kötettel (Csíkszereda, 2008). A költő úgymond közel akart férkőzni saját verseihez, és ezt szám szerint negyvennégy versével sikerült „megtennie”.

Ezúttal tehát maga a költő vállalkozik arra, hogy szóra bírja a verset, és pedig a saját verseit. Az egyes versekhez fűzött szerzői kommentárok, a versek által elindított reflexiók a külső körülményekre, megélt élményekre, eseményekre vagy helyzetekre irányulnak. Azt a gondola-

---

1 *A sóvárgás birodalma*. Emlékkönyv. Csíkszereda, 2015, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

tot erősíti meg számomra ez az eljárás, hogy ha külön is választandó költészet és élet, a kettő közötti kapcsolat nem tagadható, mint ahogy az élet is költészetté nemesedhet. Hogy aztán miként, milyen hangnemet és lírai magatartásformákat választva, minő nézőpont és világszemlélet nyomán nemesedik meg az élet, azaz a léleknek ama fényűzése milyen értéket eredményez, ebbe a folyamatba is betekinthetünk a *Vers és vidéke* olvasása közben.

Persze ez a verseket kísérő utólagos reflexiósor meg emlékidézés nem arra jogosítja fel aztán a kritikust, hogy az értelmezést egyetlen mederbe terelje, és hogy határt szabjon az egyes versek jelentésének. Az évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott figyelmeztetés Roland Barthes részéről ma is megszívlelendő: „Terméketlen vállalkozás a művet valami tisztán explicitre visszavezetni, mert ekkor *azonnal* nincs mit mondani róla, és a műnek nem lehet az a szerepe, hogy némaságra ítélje olvasóit.”

Már az írói indulás idején írt versekben jól érzékelhető, hogy Kenéz szemléletének sarkpontja a józan értelem volt, és alkotói módszere egyfajta lírai analízis. A közös nemzedéki jelentkezést dokumentáló *Vitorla-ének* című antológia (Bukarest, 1967, Ifjúsági Könyvkiadó) nyitó versét éppen tőle választotta Lászlóffy Aladár, a *21 éved mellé* címűt, amely a költőszerepről alkotott felfogásával éppen a legnyilvánvalóbb kimondása által hatott váratlanul abban az irodalomtörténeti pillanatban, amikor a – többnyire szólamszerű – közéleti szerepvállalásra esett a hangsúly: „ha azt akarom, hogy segítsem a világot, / csak egyetlen helyen állhatok: / az *én* helyemen!” Azt gondolom, éppen egy előremutató közösségi szolgálat jegyében kell úgy döntenie a költőnek, hogy szerepét mint egyén valóban beteljesíthesse a maga és a közössége javára.

Egyes nemzedéktársaitól eltérően Kenézben a képviselői líra megújítása munkált, mondhatnám, a végiggondolt gondolat, és így egy egészen más szemlélet alapján tartalmában és hangnemében egyaránt járatlan utat választott, eltérőt attól, ami korábban jellemezte az erdélyi magyar lírát. Ezt a radikális szakítást a *Homok a bőröndben* című, harmadik kötete (Bukarest, 1972, Kritérium) jelezte egyértelműen. Ebben található sokat idézett verse, *A szülőföld átrendezése* című, amely kiutat és távlatot mutatott az akkori egyoldalú szemlélet szülte szülőföldkultuszt fenntartó „verstermelés” számára, kiélezetten vetve fel azt a gondolatot, miszerint alternatívák hiányában illúzió a választás

szabadságáról, sőt magáról a választásról beszélni, nemkülönben valamely térséghez való hűséget úgy emlegetni, mint tudatos választásunk tárgyát. Szülőföldet, bölcsőhelyet kinek-kinek a véletlen rendel, s ha ehhez nem adunk hozzá a nagyvilág által is elfogadható értéket, akkor az a kishaza nem lesz beváltható – a költő szavait idézve – „Párizsra / és Londonra / se Rómára”.

Természetesen ez a vers is ama negyvennégy között található, és a hozzá fűzött szókimondó szerzői kommentárban Kenéz ellen-szülőföldversnek nevezi, azokkal szemben, amelyekben költőtársai úgymond hűségesküt, fogadalmakat és vallomásokat tettek a szülőföld védelmében, holott „legfőképpen saját pillanatnyi pozíciójukat igyekeztek megerősíteni, saját partfalukat próbálták védeni a beomlástól, nem a szülőföldét”. (118.) A költő itt nyomatékosan kijelenti, hogy nem tudott volna demagóg verssel adózni szülőhelyének.

Ugyanígy a költészet közéletisége tekintetében is határozott véleménye volt Kenéznek, amit utólag, a Ferenczesnek adott életútinterjújában is megerősített: „Így utólag ezzel kapcsolatosan van nekem némi gondom. Az az érzésem, hogy ez a 'közéletiség' tulajdonképpen a korábban használatos, de időközben lejárt 'pártosság' szobatiszta változata. Az ideológia érvényesíthető és vállalható fedőneve vagy éppen vértézete. Műveket stigmatizált és legitimizált. Számon kérhető volt, de amolyan szellemi munkaruha, védőruha is volt egyben. Aki magára öltötte, hogy is mondjam csak: az tisztességesebb, közhasznúbb költőnek tűnhetett.” (306.)

Kenéz egy későbbi, de a nemzedéki indulást ugyancsak illúziók nélkül felvillantó verséhez (*Pofánkban parázzsal*) fűzött reflexiójában aztán pontosan meg is fogalmazta, hogy fiatal költőként milyen gondolat, milyen felismerés nyomán talált rá saját útjára. „Amikor írni kezdtem, tulajdonképpen azt fedeztem fel, hogy ez az én életem igazsága. Nem azt fedeztem fel, hogy verset tudok írni, hanem azt, hogy igazat tudok mondani. Mikor az igazság és az írás egy töről fakadáságát felfedeztem magamban és magamnak, attól kezdve nem volt kétséges, merre tartok.” (120–121.) Még akkor is tartotta a megtalált irányt, ha az igazság kimondása komoly leleplezéssel ért fel. A költőszerepet illetően szólt például az *Ujjak aranyában* arról, hogy „a költők aranyát nem lehet beváltani”, habár „már elterjedt a hír az emberek között / hogy bizony színaranyat oszt a költők némelyike.”

Nem a szép, hanem a hiteles költői szó iránt kötelezte el magát Kenéz Ferenc. Kellett is tapasztalnia, hogy a teljes igazság kimondása sokak, még pályatársak számára is kényelmetlen. De tudjuk, az Írás szerint az igazság tesz szabaddá. Ezzel a tudással vállalta a költőszerepet Kenéz, és így lehetett hitele szavának a diktatúra utolsó két évtizedében.

Ő már abban az időszakban úgymond a szégyenverseit írta, azaz az egyes ember és a társadalom által a diktatúrában elszenvedett megaláztatást írta meg, amit a történelem szégyenének nevezhetünk. A *szégyenvers* értelme szerint a költőtől az várható el, hogy a világban elkövetett bűnt, az ember által elszenvedett megaláztatást és szenvedést meglássa és megírja. Ha pedig nem íratott meg az a vers, merthogy „elfordultunk, hogy látva lássunk / valami mást, mint amit látunk, / elfordultunk, s így meg nem éltük, / meg nem éltük, csak megértük”, abban az esetben „az a vers csak szégyenkezhethet”. Amit elszenvedett az egyes ember, a közösségek s a társadalom, azt nem mulaszthatja el megírni a költő, ellenkező esetben „minden, vers vagy nem vers, / mindörökké csak szégyenkezhethet”.

Mintegy programversnek, illetve önvizsgálatra való felhívásnak tekinthető *A szégyenvers*, amelyet Kenéz az anyaországba történt áttelepedése után majdnem húsz évvel írt meg. Áttelepedett és Erdélyben maradt író társaiban egyaránt félreértéseket keltett ezzel a versével, így maga a költő is érezte, hogy meg kell szólalnia, és ekkor a lehető legpontosabb értelmezést adta: „semmi köze nincs az áttelepültséghez, hiszen az 'elfordulásunkkal' okoztuk a nagyobb bajt, azzal voltunk 'közreműködők', nem az eljövésünkkel.” (223.)

Úgy vélem, nem fordult el Kenéz az általa megélt vagy meglátott méltatlan emberi helyzetektől. Az 1986-ban kiadott verseskötete, az *Egyszercsak* mondhatni teljes egészében erről tanúskodik. Ennek a kötetnek több verse is méltán szerepel a szövegválogatásban (*Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai költők; Valamilyen földrészek; Ki van ott?;² Ott mintha; Egy távoli házban*), jelét adva, hogy a költő a kis lírai

---

2 Sajnálattal közöljük, hogy 2019. augusztusi lapszámunkban Borcsa János Kenéz Ferenc költészetéről szóló kritikájának (a folytatásban olvasható) második része lemaradt. Hibaigazítás és jóvátétel gyanánt az írást teljes terjedelmében újra megjelentetjük. Ezúton is kérjük az érintettek, Borcsa János irodalomtörténész, kritikus és Kenéz Ferenc költő elnézését! (*A szerkesztőség*)

műformákhoz vonzódik, illetve stílus tekintetében az egyszerűsödést követi, viszont megőrzi groteszk iránt érzékeny látásmódját.

Amint rövid szemlénk is bizonyítja, a *Vers és környéke* Kenéz életének és költészetének egy hosszmetSZete. A kiválasztott versek a válogatásban nem a megírásuk ideje szerint nyerték el sorrendjüket, hanem tárgyuk, a költő életének egy-egy epizódja vagy csomópontja alapján kerültek kronologikus sorrendbe. A *sóvárgás birodalma* című, egyfajta pályaképet felrajzoló kötet a szövegválogatáson kívül magában foglal néhány, a költői pálya különböző időpontjaiban készült interjút (a Gálfalvi György és a Ferenczes István által jegyzeteket emelném ki), továbbá a költő naplóját 1987–1989-ből, 2010-ből és 2014-ből a *Hol van az író hazája?* címmel egy írói tanácskozáshoz készült esszéjét.

A Kenéz Ferencsel készített egyik-másik interjúból tudni, hogy a Magyarországra való áttelepedése után hosszabb időszakokra el-elapadtak a versek, csak a 2004-ben megjelent *Angyalször* (Littera Nova Kiadó, Budapest) óta van jelen verseivel rendszeresen a költő az irodalmi életben, s hogy a *Vendégléhrát* (Csíkszereda, 2012, Bookart) tartja kiemelendőnek új könyvei közül. Ebben olvasható a *Szabadnak lenni mit jelent?* című, többszólamú avantgard poémája, amely műfaját tekintve a kolozsvári alkotói periódusban született terjedelmesebb lírai művek sorába illeszkedik, jelzi, hogy a jelenben sem mondott le erről a műfajról a költő.

A *Cérnafű* című, új verseket tartalmazó kötet (Versek 2009–2016, Csíkszereda, 2017, Bookart) az eddigi lírai életmű állandóinak a továbbéléséről tanúskodik, mind a sajátos látásmód, az elemző lírai logika és az alulpoetizált stílus tekintetében, mind a műfaji sokszínűséget illetően, a kis lírai műformákhoz ugyanúgy ragaszkodik a költő, mint a poéma műfajához. Emlékeztetnék, igen korán, még a *Homok a bőröndben* verseit elemző kritikájában Ágoston Vilmos ironikus értelmi líráról beszélt (*Jelek a homokon*, Korunk, 1973/1., 132–135.).

Akár egyetlen példa is alátámaszthatja ezt az észrevételt. A bonyolult érzést és gondolatot, ami a lírai én által tapasztaltak és megélték nyomán született benne, a lehető legegyszerűbb módon vázolja a költő a *Ha már egyszer megírták* című versben, felvillantva ugyanakkor a konkrét esetnek (áttelepülés) egy más dimenzióját, a fantasztikumba transzponáltat: „Átvette magát a kerítésen / s egy csillagon találta magát // hát ott aztán sok dolga lett hirtelen”. Igaz, a pragmatikus,

gyakorlatias tennivalók helyett légvárak építésére biztatták ama csillaglakói a lírai hőst, érvelésük szerint ugyanis itt levegő van elég. Ironikus közelítést választ tehát a költő, az ott zajló építést és más „honépitő” tevékenységeket illetően, hiszen arra figyelmeztet az élet s az értelem, hogy „születésnél bábát / temetésen kántort / nem lehet csujjogatással helyettesíteni”. A kerítés túoldaláról érkező szerint csupa látszatcselekvés tölti ki ama csillagon élők életét, s olyan következtetésre jut a lírai én, amelyet hiba lenne figyelmen kívül hagyniuk még a csillaglakóknak is. Azt kellene eltanulják: hogyan is szól a nyulak miatyánkja? Az idézet nem szó szerinti, egy zárójeles verssor – amelyet különben a vers fölé címként írt a költő – egyik költőtársa, Páskándi Géza rövid versére, a *Nyulak miatyánkjára* utal. Ezzel a Páskándi-allúzióval pedig mind a pragmatikus, mind az illuzórikus alternatívákra reagál, és ezeken túllépő, magasabb rendű választ keres, általában a kiszolgáltatott emberi lét kérdését veti fel Kenéz. A Páskándi-versből vett idézet szerint: „A nyúl miatyánkja rövid: / az ámen előtt leövik”.

Megtalálni a *Cérnafű* című kötetben azt a verset is, amely jó félszázaddal a *21 éved mellé* megjelenése után visszautal az egykori költői vállalat megfogalmazó versre, és pedig arra a gondolatára, hogy a költő csak egyetlen helyen, az ő helyén állhat. A késői versbeli megszólalásnak van ugyan ironikus felhangja, s egy groteszk helyzet is adva van benne (tücsök szólítja meg a lírai hőst, s kér számadást tőle!), de az új vers világát már az elégikum lengi be: a felelősségteljes írói számvetést a betegség és az elmúlás gondolatának súlya alatt kell megtennie a lírai éneknek. Az *első megszólítás* című vers ama tücsöknek adott válasz megfogalmazásával zárul: „szeretném, pajtikám, / a hangyaszorgalmú, nagy / magyar klasszikus, a / pulmonológiai intézet s / a ti kompániátok / között a helyem / tisztán látni.”

Mintegy felszólításnak is tekinthető ez az álláspont: lehetőleg a helyeden állj, s légy tisztában mindig azzal, hogy hol a helyed.

OLVASÓLÁMPA

FERENCZES ISTVÁN ISTENE

A szójátékot a lehető legkomolyabban kell venni: Ferenczes Istene a ferencesek Istene. Ahogyan a csíksomlyói ferences barátok őrzik a Babba Máriát és kegyhelyét, illetve ahogyan hívő népükkel az ő közbenjárását kérik Fiánál, Jézusnál, Ferenczes István is úgy őrzi verseiben a Csíksomlyói Szűzanyát, a székelyek és a csángók Nagyaszonnyát. Nem csak őrzi, hanem gyakran általa szólítja meg az Atyát, teremti meg a maga Istenét (*Ave mundi domina, Amor mystica, Himnusz Márton Áron püspökhöz, Csíksomlyói Naphimnusz*). Gyakorló katolikus hívőként, költőként tudja: az anya szíven keresztül vezet az út a Fiúhoz, az ő szeretetfilozófiájának, amor mysticájának¹ az elsajátítására van szüksége ahhoz, hogy kérése meghallgatásra találjon. Kérése márpedig van. S mivel az kér, aki szükségét szenved, akinek fájdalma van, akinek a helyzete kétségbeejtő, a Ferenczes-vers lírai énje is ilyen szánalmas, kiszolgáltatott helyzetben levő ember, aki szorongattatásában máriás lelkületű hittel fordul Istenéhez, akárcsak a *Zsoltárok könyve* könyörgéseinek a beszélője.

Ha az *Amor mystica* kötet cím meg is idézi a nagy misztikus szenteket (gondoljunk csak Avilai Nagy Szent Terézre, Sziénai Szent Katalinra) vagy a magyar misztikus költői életműveket (például szűkebb pátriánk-ból a Dsida Jenőét), valamint a Babits Mihály által fordított középkori latin nyelvű himnuszokat tartalmazó *Amor sanctus* című kötetet, Ferenczes István istenképe egészen más. Nem az isteni világgal való egyesülés vágya áll a középpontjában, versbeszédében nyoma sincs a szenttel való titokzatos találkozást kísérő extatikus állapotnak. A profán világ tárgyiasságait a láthatatlan, a szent szféra jeleiként felfogó poétai-hívő attitűd is hiányzik. Szóval nem az a problémátlan ember–isten kapcsolat körvonalazódik, mint például – ha már imént őt említettem – Dsida költészetében, amelyben *akadálymentes* az átjárás evilág és túlvilág között.

Már csak azért sem lehet ez így, mert a csíkpálfalvi születésű költő poétikájában nem csak, elsősorban nem az egyén lelki élete, hitvilága és élethelyzete szólal meg. A Trianon után kisebbségi léthelyzetbe

---

1 Ferenczes István: *Amor mystica*. Csíkszereda, 2011, Pro-Print Könyvkiadó.

kényszerült erdélyi, székelyföldi magyarság sorsa a beszélőé is, aki nem tud, nem akar elvonatkoztatni attól a társadalmi-politikai kontextustól, azoktól a torzulásoktól, amelyeket a regáti adminisztrációnak az erdélyire való rátelepedése eredményezett. Ha kénytelen is elviselni, de nem akarja szó nélkül hagyni azt a megaláztatást, amit a hazának, neki és övéinek okozott a történelmi jelentőségű tragikus békediktátum, nem beszélve a kommunizmusról és az 1989-es műfordadalmat követő demokratikusnak csúfolt időszakról. Ferenczes verseinek beszélője – és nem csak ennek a kötetnek a darabjaiban – hol a közösség nevében, hol a közösségét az én személyes sorsaként artikulálva tesz panaszt az Úrnak, beírva ezzel poétikáját a Bornemissza, Balassi, Zrínyi, Batsányi, Petőfi, Arany, Ady, Tompa, Reményik életműve által alkotott klasszikus és a kortársak közül Kányádi Sándor, Nagy Gáspár, Csoóri Sándor, Király László, Farkas Árpád által létrehozott politikai, közösségi költészeti hagyományba. Teszi mindezt úgy – és ez a sajátos ebben a lírai beszédmódban –, hogy a hazájáért aggódó versbeli költő (akinek tehát lelkiismeretbeli feladat népe sorsával foglalkozni) egyfelől a vallási költészet retorikáját képező zsoldárok és 16. századi jeremiádok, másfelől a közösségi gondok megszólaltatására alkalmas népköltészet (népdalok és -balladák) hangszerelésében szólaljon meg.

A versek tanúsága szerint kétségbeejtő mind az én, mind a székelység és a csángóság helyzete, amennyiben mindig várni kell. Ferenczes költeményeiben ugyanis mindig advent van („Jöjj, szegények királya, / Lelkemnek légy virága” – *Advent a tengeren*), akkor is, amikor karácsonyról beszél. Jézus születése nem hoz megváltást, az öröm lehetőségét a drámai történelem hiúsítja meg: „Dávájt köszöntek. Sztálin orgonált. / Jászoltúz füstje vont fölém gloire-t. / Hamuba írták széphistóriám.” (*Karácsonyi félszonettek*) A lírai én beszédének vertikális iránya, vagyis kizárólag az Úrhoz intézett fohásza jelzi: nincs kihez szólni, nincs kinek panaszt tenni a földi tereken. Akárcsak a bibliai zsoldárokból, az Úr az egyetlen menedék, egyedül tőle jöhetne a segítség. Ezért egyszerre pesszimista és reményteljes ez a versvilág. Ha nem is várhatja tőle, hogy közvetlenül belenyújjon a történelem menetébe, ha nem is várhat azonnali orvoslást népe helyzetére, legalább hozzá szólva, a költői szó erejével számba veheti a kulturális veszteségeket, szembenézhet az identitásvesztés drámájával: „pernyében ázik az iniciálé / Margit-legendáknak hull a virága” (*Erdélyi kódex*).

S noha van olyan, hogy ez az Úr antropomorffá válik a beszélő szólamában, mint a saját kétségbeesésének a lírai projekciója („Az igazakat te meg nem tartod / Az kegyösöket nem oltalmazod” – *Addenda az LV. zsoltárhoz*) vagy a teljes közösségi reményvesztettség, a nemzetiség magára maradottságának érzelmi, történelmi mélypontján ideiglenes hiányként tételeződik („Az ajtón mázsás lakat, gályarababilincs. / Tízen, kilencen, nyolcan sem vagyunk, / gyülekezet, szolga, pap – senki sincs... / Legnagyobb hiányzó maga az Úr.”), mégis csendjével együtt jelen van, kérdezhető, megszólítható: „Hát kit szeretsz itt, s kit büntetsz, Uram?” (*Marosszentimrei templom 2002*) Mi ez, ha nem a feltétel nélküli hit kifejeződése?

Mert ennyi maradt számára: a teljes egyéni és etnikai árvaságban a hit erkölcsé és a költői szóba vetett hit. Így lesz Ferenczes Istvánnál a vers imádság, vagy fordítva: az ima versként szólal meg, amelyben az ember és az Úr alá-fölérendeltségi viszonya, az Istenhez közelebb vivő Szűz Mária vagy Márton Áron, a szentéletű székelyföldi püspök iránti tisztelete megőrzi benne az alázatot, és ha beszédmódja dialógust is kezdeményez a Balassi-Ady-féle, az Úrnak egyenlő félként érvelő magatartás költői hagyományával, nem jut el a feleselésig, a vádbeszédig, a számonkérésig. A versbeli kétségbeesés és hit között vergődő közösségi költő tudja, belátja, hogy a szülőföld miatti aggodalmánál hatalmasabb az Úr, hogy ő áll az egyes ember, népe, annak történelme és jelene fölött: „Sorsunk mélyre hullatott, / hatalmas nagy Istenünk, / egyedül te tudhatod: / mi volt a célod velünk.” (*Amor mystica*) Tragikus helyzetében megtartó erő, megnyugvás (lehet) számára annak a tudata, hogy – megfogadva a Bibliából vagy Babits *Jónás könyvéből* az Úrnak a prófétához szóló intelmét – költőként, értelmiségiként elvégezte a feladatát, és az Úr az, aki a szándékát, a törekvését beteljesít(het)i, hiszen ő az, aki az emberinél tágabb (isteni) perspektívában oknak és okozatnak a tudója, mindenneknek az ismerője. Van-e elfogadhatóbb, etikusabb válasz az ember, a költő részéről, mint ezzel a hittel teli, egyben rezignált ráhagyatkozással tudomásul venni a világ, a történelem ekként való alakulását, az ember, a szülőföld változásának, pusztulásának elfogadását és bízni az Úr irgalmában, akinél a Szűzanya személyében szószólója is van? Aligha. Ezért száll így a fohász a kötet utolsó versében, a *Koszorúban*: „Éltemhez méltón rendezd elestem. / Mint porszemen tedd rajtam a törvényt.” (*Borsodi L. László*)

„KÉZBEN A KÖNYV, A VERSEK HULLDOGÁLVA...”

Nyár vége van, kánikula, rettentő hőség kint is, bent is. Legjobb a diófa alatt ilyenkor, az udvaron, mondjuk reggel, délelőtt, estefelé; itt azért kellemes hűvös van, még a szellő is meglegetti időnként a leveleket, és ami a legfontosabb, a csend. Alig mozdul valami, egy-egy kutyaugatás csak, és a mindössze két kocsiból álló „berecki gyors” kattogó hangja messziről, ami bizonyos időközönként a hegyek-dombok alatt nagy félkörívben fel- vagy lezakatol a tikkatag Háromszéki-medencében. Aztán a harang hangja hajnalban-reggel-délben-este, egy-egy emberi szó, amint valaki a társával beszélgetve elmegy az erdőszélén, a falu szélén, a kapu előtt. Egy nagyobb szerkesztés-versválogatás után jólesik csak úgy, kedvemre leülni verseskönyvek társaságába. Levenni a polcra ezt is, azt is, tucatnyit-féltucatnyit ezekből a vékony könyvecskékből, beletenni a táskába, majd falun elővenni, belelapozni, olvasgatni, szinte hűsítő olvasmányként lapozgatni a különböző verseskönyveket. Elég sok elmaradásom van (magammal szemben) az utóbbi időben, főleg a fiatalok és a még fiatalabbak könyveit illetően. Megvettem őket egy-két éve, és azóta várakoznak türelmesen. Vannak köztük ismerős szerzők, folyóiratokból, lapokból ismerősebb nevek, vannak idősebbek, már befutottak, pályájuk delelőjén levők. Györe Bori, Ferencz Mónika, Mohácsi Balázs, Deres Kornélia, Stermeczky Zsolt Gábor, Nagy Márta Júlia, Pallag Zoltán, Fekete Richárd, ők mindannyian pályájuk elején levő alkotók, mindenik más-más hang, más-más világ. Jász Attila, Babicky Tibor, Nemes Z. Márió, ők már többkötetes, befutott szerzők. Mindenik, vagy ha nem is mindenik, de többen közülük megérdemelnének egy-egy külön olvasólámpát. Vannak köztük konceptkötetek, és vannak nem azok, erőltetetten konceptek, és jól működően, nem izzadtságzagúan, nem mesterkélten azok. És vannak csak egy-egy jó vagy jobb versre vagy csupán két-három jó, jobb versre korlátozódó „könyvtárgyak”. De találok olyan kötetet is köztük, ami még várhatott volna a megjelenéssel, még ráfért volna, jócskán ráfért volna pár éves várakozás, érlelési-érlelődési időszak. Mindenesetre a legjobb verseket, a szerintem legjobbakat lefotózom a telefonommal, hogy úton-útfélen bármikor újraolvashassam őket. Hála istennek, elég sok ilyen van, a telefonban pedig ilyenformán összeáll belőlük egy saját és sajátos versválogatás, magán költői antológia a mai, kortárs

költők verseiből. Kíváncsi vagyok a külön hangokra, a teremtett világokra, hogy milyen friss vért hoznak, avagy hoznak-e, felmutatnak-e valamilyen friss pozíciót, újabb, merészebb, váratlanabb tónust, beszéd-módot, témát, hangfekvést. Néhol, különösen a kezdők esetében, felismerhető egy-egy erősebb hatás, Parti Nagy, Oravecz, Kemény István stb. De egyértelműen látszik szinte mindenkinél az önálló hangra, szuverén világra, a saját szájtartásra törekvés.

Nem tudom, hogy keveredett az említettek közé két régebbi darab, de ha már itt vannak, el, illetve újraolvasom őket is. Valadimír Holan az egyik, a másik pedig Ana Blandiana. Ana Blandiana verseskönyve 1971-ben jelent meg, kis kecses könyv, mindössze ötven verssel, Hervay Gizella fordításában. Holan kötete egy évvel később jött ki Magyarországon, szintén egy kitűnő költőnő, Székely Magda fordításában. Az egyik, az utóbbi úgyszólván könnyen adja magát, a másik, az előbbi, a Holan-kötet pedig nehezen, nehezebben.

A Blandiana-kötet egyik versére emlékszem, vagy harminc évvel ezelőtt olvastam még, akkor nagyon megfogott, már a címe beszédes, tkp. elmondja a vers lényegét: *Öregen kellene születni...* Akkor, az induló, kezdő költőnek ez igen nagy számnak tűnt, most viszont mintha kicsit megkopott volna az üzenet. Idézetek még a kötetből: „semmit sem tehetek az idő ellen” (*Alázat*), „Milyen sok, milyen sok idő / kell Istennek, / hogy elismerje: / van Sátán.” (*Hinta*), „Sosem látott nyájáról álmodom, / leereszkednek a hegyekről” (*Nyájterelés*), „Mindnyájan falusiak vagyunk, / ki úgy, hogy ott született, kinek a szülei odavalók.” (*Falu*), „Úgy járok itt benn magamban, / mint egy idegen városban, / ahol senkit sem ismerek.” (*Utazás*), „Ó, tenger, / testem szülhet utódot, / lelkem sohasem.” (*Préda*) De nagyjából ennyi maradt, ez az öreges vers abból a harminc év előtti időből. Az viszont, ami egykor beleégett a retinámba, még ha nem is ugyanazzal az intenzitással, de – úgy látszik – újra felidéződött.

Vladimír Holan,² akit valójában most fedezek fel, érdekes kihívás. Nyugtalanító, foglalkoztató, megfejtésre áhítózó/várazzó költészet az övé. Nem adja könnyen magát, kimondatlan titok lebeg a sorok, a versszakok, a versek fölött. Mutatóba (és zárásként) egy vers a kötetből (*Feltámadás*) a következő olvasólámpáig: „Hogy evilági életünk után

2 Vladimír Holan: *Szavak barlangja*. Budapest, 1972, Európa Könyvkiadó.

majd kürtök és trombiták / iszonyú harsogása ébreszt? / Uram, bocsáss meg, én azzal vigasztalom magam, / hogy ha feltámadunk majd, mi, halandók, / csak egy kakas kukorékol fel halottainkból. // Még fekszünk egy pillanatig, / aztán először / a mama kel fel. Hallani / a motozást, ahogy tüzet rak, / odateszi a vizet melegedni, / s az almáriumból előveszi a kávédarálót, // újra otthon leszünk. (*Fekete Vince*)

HORVÁTH JÁNOS CSOKONAIJÁNAK ÜRÜGYÉN

Olvasgat az ember, semmi különösebb célja nincs az olvasással, egyszerűen csak olvas, mondjuk Tolnai Ottó *Nem könnyű* című kötetét (Budapest, 2017, Jelenkor); az *Édesanyjának földig érő haja volt* című versen (218–222.) napokig tűnődik, aztán szép lassan elérkezik a 350. oldalig, ahol a *Gyerzsavin* című Tolnai-versben a következőket olvassa: „Nabokov felhívja wilson figyelmét / hodoszevics / párizsban megjelent gyönyörű / gyerzsavin-könyvére / gyorsan írok szőke katinak / meséljen nekem hodoszevics / gyönyörű gyerzsavin-könyvéről / mert mindig is ilyen monográfiát szerettem volna / sinkó csokonaija tán egy ilyen monográfia”...

Meglátogatja tehát az ember a könyvtárat, elolvasandó Sinkó Ervin *Csokonai életműve* című könyvét (Novi Sad, 1965, Forum Könyvkiadó), kíváncsi ugyanis, hogy ugyanbiza miért tetszhetett annyira ez a könyv Tolnai Ottónak. Lapozgatja Sinkó könyvét, aztán az 51. oldalon, lábjegyzetben, a következőket olvassa: „Tudomásom szerint mindmáig senki se foglalta össze és ábrázolta olyan meggyőzően és még csak hozzáfogható esztétikai és történelmi érzéssel sem Csokonai életművét, mint Horváth János (*Csokonai. Csokonai költői-barátai. Földi és Fazekas*. Budapest, 1936, Kókai Lajos kiadása)”³

Hazamegy az ember, leveszi a polcról Horváth János *Irodalomtörténeti munkáinak* II. kötetét (Budapest, 2006, Osiris Kiadó), elégedetten állapítja meg, hogy a Sinkó által említett kötet az Osiris-féle kiadásban csak 61 oldal, lerakja a könyvet a „restanciák” tetejére, majd fölvonatozik Csikszentdomokosról Pestre, ahol elintézve ügyes-bajos dolgait, találkát beszél meg a Szépművészeti Múzeum kommunikációs vezetőjével, Lévay Zoltánnal, illetve Szörényi László irodalomtörténésszel a

3 Horváth János: *Csokonai*. Budapest, 1936, Kókai Lajos kiadása.

Király utcai Legenda sörözőbe (ahol a tavalyi Sziveri-díjas költő, k. kabai lóránt a csapos – igaz, ez csak akkor, ott a helyszínen derül ki). Szó szót követ, Lévay és Szörényi hosszan diskurálnak Olaszországról, illetve Szörényi kedvenc festőjéről, Lorenzo Lottóról, alaposan kielemezve a reneszánsz festő *Angyali üdvözlés* című, meglehetősen „vicces” festményét; aztán – egyáltalán nem véletlenül – szóba kerül Arany János is, Arany János kapcsán meg elhangzik a következő Szörényi-félmondat: „Minden idők legnagyobb magyar irodalomtörténésze, Horváth János...” És itt már nem nagyon tudok figyelni, mert ha éppen egy irodalomtörténész és éppen Szörényi László fogalmaz így egy másik irodalomtörténészről, akkor érdemes ezt a félmondatot egy életre megjegyezni és elolvasni végre Horváth János Csokonai-kötetét. Ha már amúgy is ott van a restanciák között, s ha már amúgy is éppen Csokonaitól (*A lélek halhatatlansága* című poémából) „választottam ki” (egyelőre magánhasználatra) a magyar irodalom legszebb négy sorát:

*„Csillagok közt hordnak aetheri szárnyaim,
De a sír partjára húznak ón-lábaim;
Az ég s a föld között függök utoljára
Én, angyal meg állat, vagy csak por meg pára”*

Nos, hazaérkezve Csíkszentdomokosra természetesen Horváth János *Csokonaija* az első kötelező penzum – bár tényleg jobban szeretek „csak úgy”, összevissza olvasgatni. Most meg ceruzával és piros golyóstollal a kezemben... mintha arra készülnék, hogy – alkalomadtán – írni is fogok minden idők legnagyobb magyar irodalomtörténészének „klasszikus” Csokonai-kismonográfiájáról. Hát... nem fogok. Választhatnám a könnyebb utat is, mondván, hogy teljesen egyetértek Sinkó Ervinnel, aki szerint „mindmáig senki se foglalta össze és ábrázolta olyan meggyőzően (...) Csokonai életművét...” stb. (lásd fent) – bár elég furcsa lenne tőlem egy ilyen kategorikus kijelentés, azon egyszerű okból kifolyólag, hogy alig ismerem a Csokonai-szakirodalmat. Hogy mást ne mondjak, még mindig nem olvastam el Vargha Balázs *Csokonai Vitéz Mihály* című kötetét, pedig évek óta ott van a polcomon. Igen, arról a Vargha Balázsról van szó, akinek szintén klasszikussá lett két félmondatát („Ez is tanít? Az istenit!”) úton-útfélen idézgetik. Aki ilyen gyönyörű bon mot-t „talál”, az bizonyára Csokonairól is érdekesen tud írni! Én meg csak olvasgatok összevissza, ahelyett, hogy tanulnék...

Szóval... ahogy elnézem, „elcsokonaizgatok” én még egy darabig! Vargha Balázs társaságában például... vagy újra- és újraolvasva *A lélek halhatatlanságát*. (Lövétei Lázár László)

AMIKOR KIVÉREZNEK A LÁTOMÁSOK

Ahogy jól elrejtteni egy könyvet leginkább más könyvek közé lehet, úgy van egy történettel is: beágyazva részletekben egy másik történetbe, úgy álcázható, hogy időnként szűrje ki az olvasó szemét, mégis nehezen vegye észre, ha észreveszi. Játéknak is felfogható, csak előfordul, hogy tragikus és személyes dolgokról (is) szól a történet, akkor mégsem annyira (csak) játék. Egy vérbeli írónak muszáj valahogy elmondania az életéből azt is, ami esetleg nem tartozik a nyilvánosságra, hát cselez egy kicsit, azért vérbeli író. Az olvasó meg töprenghet, hogy a megírtak mögött mi és mennyi a valóság, mi és mennyi a fantázia – ő meg azért olvasó.

Bogdán László *A démon Berlinben*⁴ című könyve egy szomorúan végződő elbeszélő költemény. Nemcsak a cím utal Lermontov *A démon* című költeményére, hanem Bogdán főhősének magány- és elveszettség-érzése is fő motívum a lermontovi költészetben. De persze szó sincs epigonizmusról. A címválasztás inkább egyfajta odakacsintás a síron túli nagy orosz elődnek: tudva vagyon, hogy te írtál már ilyen témáról, de az a helyzet, nemigen van már új a nap alatt.

A történetben szerepelnek börtönévek, Stasi-ügynöknek való beszerzés, pornográfia, apagyilkosság és maffia-leszámolás, nagy szerelem és rablógylkosság, tragikus végkifejlet. Filléres füzetekben, ponyvára kirakva szokták árulni régen az ilyen témájú történeteket. De *A démon Berlinben* csak látszólag versbe szedett ponyvaregény. Bogdán László amikor költészetté lényegíti át a Németországba távozott, erdélyi származású, „mélabús, AIDS-es magyar vándor” meg Rolf erdész és a lánya, Tamara történetét, valami olyan többletet is hozzáad, amitől a sztori jóval több lesz önmagánál, kelet-európai sorstragédiák szuggesztív megjelenítésévé válik. A történet kapcsán meg lehetett fogalmazni olyan fájó dolgokat, amelyeket külön mondva el, az olvasó talán nem értene igazán.

Önmagában egy történet az csak egy történet. Ha a *Rómeó és Júlia* cselekményét négy-öt rövid mondatban kellene elmesélni, holmi elcsé-

4 Bogdán László: *A démon Berlinben*. Sepsiszentgyörgy, 2018, ARTprinter Könyvkiadó.

pelt melodramának vélné a hallgató. Mit s hogyan ad az író a történethez – attól jön létre a csoda, válik emlékezetessé a mű.

Az emlékezetes mű egyik ismérve lehet az is, hogy vannak benne jó mondatok, idézhető sorok. Bogdánknak ebben az elbeszélő költeményében jó néhány ilyen található. Néha az volt az érzésem, ezeken van a hangsúly, mintha a történet csak azért íródott volna, hogy a szerző által fontosnak tartott verssorok háttereként szolgáljon. Befejezésül idemácsolok néhányat, nyilván, szubjektív szelektálás eredménye, mások találhatnak más sorokat érdekesebbnek a könyvből:

„Eltűnt az ifjúság, / Mikor még hetyke, víg próféta, / Bevallottan is bujdosó, / Kocsmasztalnál agitált, ágált / Esmék, álmok után mászkált, / Tudta, mi a rossz s mi a jó! / Körötte társai kerengtek: »Felépül-e az új világ? / És ölhetnek-e emberarcot / (...) A sokat próbált ideák?«”; „Ősz van, Elhúztak már a darvak, / Fecskék, női telefonszámok. / Utánuk Poe hollója károg. / Ámor, hatalmas a hatalmad.”; „Érted? Nem érted? Ez az élet! / Ha már megérted, el nem éred! / Igazolódik minden tétel, / Amit látsz: pornófilmfelvétel.”; „Innék, ha nem kellene írnom. / Elhülyült, vándor, a világ!”; „A múltunk / utánunk nyúl. Gödörbe hullunk. / Mi egyszer megvolt, nem vesz el, / Undorít förtelmeivel!” (Molnár Vilmos)

(akril, vászon, 60 x 80 cm)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Iлона - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Iлона - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos

- Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-köszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya – Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyáradszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonalitz
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely

- Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertz Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármásfalva
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár

- László Bakk Anikó - Kolozsvár
Lászlófy Pál István - Csíkszereda
Dr. László Ilona - Marosvásárhely
László Károly és Katalin - Kézdivásárhely
Lázár Lilla - Csíkszereda
Lázár Pál - Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc - Arad
Léstyán Dénes - Csíkszereda
Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
Liker Henrietta - Székelykeresztúr
Loghin Gizella - Brassó
Lőrincz József - Székelyudvarhely
Madaras Lázár - Brassó
Mag István - Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba - Felsőbánya
Markó Béla - Marosszentkirály
Márk Dezső - Csíkszereda
Dr. Marton József - Gyulafehérvár
Márton Ferenc - Temesvár
Márton Károly - Marosvásárhely
Maşteriu Erzsébet - Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
Mátyás Endre - Szováta
Menyhárt Csaba - Marosvásárhely
Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
Mester János - Marosvásárhely
Mester Zoltán - Szováta
Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
Mihály András - Csíkszereda
Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
Mihály János - Lövéte
Mihály Orsolya - Kolozsvár
Mikes Borbála - Uzon
Miklós Imre - Csíkszereda
Miklós Levente-József - Székelyudvarhely
Miklós Sándor - Csíkszentlélek
Mikó Júlia - Brassó
Mikola Éva - Torja
Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
Mirk László - Csíkszereda
Molnár Csaba - Csíkszereda
Molnár Endre - Marosvásárhely
Murádin László - Kolozsvár
Murányi János - Székelyudvarhely
Müller Dezső - Vámfalu
Nádudvary György - Brassó
Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
Nagy Benedek - Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
Nagy József - Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos - Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda - Nagyvárad
Nagy Sándor - Székelyudvarhely
Németh Szilveszter - Csíkkarcfalva
Nete Mariana - Csíkszereda
Novák Sándor - Marosvásárhely
Oláh Sándor - Csíkszereda
Olti Kálmán - Csíkszereda
Orbók Ilona - Csíkszereda
Orendi István - Székelyudvarhely
Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
Pál Zoltán - Csíkdánfalva
Pálffy József - Csíkszereda
Papp Zoltán - Zilah
Péntek János - Kolozsvár
Pénzes Jenő - Bereck
Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Pethó Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely

- Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely
 Ráduly János - Kibéd
 Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád - Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
 Kézdivásárhely
 Rokaly József - Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
 Sata Lóránd - Voluntari
 Sántha Emese - Marosvásárhely
 Sata Kinga Koretta - Magyarvista
 Sata Klára - Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
 Seprődi József - Dicsőszentmárton
 Silye Béla - Székelyudvarhely
 Siklódi Olga - Székelyudvarhely
 Sipos László - Felvinc
 Sóbester Klára - Marosvásárhely
 Sófalvi László - Székelyudvarhely
 Sógor Árpád - Kolozsvár
 Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza - Kányád
 Sógor Gyula - Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
 Straub Etelka - Borosjenő
 Szabados Béla - Csíkszereda
 Szabó Attila - Nagyalambfalva
 Szabó Enikő - Szentegyháza
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró
 Szabó Judit - Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna - Csíkcicsó
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
 Szabó Nándor - Marosvásárhely
 Szabó Piroska - Nagyvárad
 Szabó Sándor - Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely
 Szatmári József - Marosvásárhely
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
 Szávai Márton - Énlaka
 Szekeres Adorján - Csíkszereda
 Székely Ágnes - Balánbánya
 Székely Ferenc - Vadasd
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
 Szén Olga - Datk
 Szén Sándor - Siménfalva
 Szentes Gábor - Madéfalva
 Szilágyi István - Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd -
 Sáromberke
 Szöcs István - Szentegyháza
 Szöcs Viktor - Kovászna
 Tamás Béla - Csíkszereda
 Tamás Géza - Székelyudvarhely
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára - Csíkszereda
 Tamás József - Csíkszereda
 Tánczos Vilmos - Kolozsvár
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István - Csíkszereda
 Tódor Béla - Kézdiálbis
 Tódor Gábor - Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid - Csíkszentlélek
 Tóth Mária - Arad
 Tőke Mária Magdolna - Csíkszereda
 Tötös Katalin - Zilah
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy
 Török József - Lővéte
 Török István - Koronka
 Dr. Török Sándor - Kovászna
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda
 Tulit Ferenc - Csíkszereda

- Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdivásárhely
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vörzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egylet – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró

- Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós

- Temesvári Római Katolikus Püspökség - Temesvár
 Tortoma Kft. - Barót
 Unitárius Parókia - Marosvásárhely
 Városi Könyvtár - Barót
 Városi Könyvtár - Borszék
 Városi Könyvtár - Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár - Kovászna
 Városi Könyvtár - Maroshévíz
 Városi Könyvtár - Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár - Szentegyháza
 Városi Könyvtár - Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház - Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
- Abafáy-Deák Csillag - Budapest
 Ágh István - Budapest
 Dr. Antal Balázs - Budapest
 Bakos József - Budapest
 Dr. Balássy Péter - Szombathely
 Bálint Gábor - Dabas
 Barta László - Budapest
 Dr. Bartók Gergely - Budapest
 Báthori Csaba - Budapest
 Beke Mihály András - Budapest
 Benke Éva - Paks
 Berezky Gábor - Budapest
 Bertha Zoltán - Debrecen
 Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Bozó Zoltán - Szentés
 Burján Pál - Pécs
- Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csender Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentés
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Kemece
 Demse Márton - Budapest
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dobozi Eszter - Kecskemét
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazekas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentés
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferenz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Dr. Füleky György - Budapest
 Fürjesi Csaba - Budapest
 Fűzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gálffy Attila - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Ilona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Hayek Ibolya - Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese - Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu
 Iancu Laura - Velence

- Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császáz
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Lajos – Érd
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Keszthely
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Térey János – Budapest

Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbcské
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula

Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonen – Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
Dr. Dobó Tibor – Demmin
Gaál Julianna – Aalen
Juliana Johrend – Buchen
Kisslaki László – Steinbach
Schultz Orsolya – Rostock
Szakács-Konnerth Mihály –
Friedrichshafen
Száva Péter – Krefeld
Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby
Csata Attila – Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga – Vällingby
Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta
Fekete J. József – Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyarkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka
Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek
Rancz Károly – Pancsova
Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
Kiss Mónika – Órös
Pallér Péter – Komárom
Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej
73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

DIÁK ÚR, KÉREM!

A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

Harghita Megye Tanácsa

*„Félre, könyvek, doktrinák,
hív az édes dáridó!
Kivirult az ifjuság,
szűzi csokrát szedni jó,
vénhez illik a komolyság,
neki már csak az való!”*

(Középkori diákdal)

*„És most beszél. Valamit beszél. A második mondat-
nál arra számít, hogy félbeszakítják – lopva néz a tanár
felé. De az mozdulatlan arccal néz, se azt nem mondja,
hogy jó, se azt, hogy rossz. Nem szól.”*

(Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem)

Tanár, diák, iskola, diákélet, sulis évek – mit jelentenek Nekem? Tanár úr, kérem!, vagy: Diák úr, kérem! Mit ad, mit adott nekem az iskola, mit hozok, mit viszek ebből magammal majd egy életen keresztül? Majd hogyan adom ezt tovább, illetve továbbadom-e? Mit adok tovább és mennyit? A viszonyaink egymáshoz, az iskola-diák, a tanár-diák kapcsolatok; szeretet, odaadás, tisztelet, függés, hiány, harag, bármi. Szabad vagyok-e, szárnyalhatok-e az iskolában? Vagy kötöttség, kötelesség csupán? Hogyan lehetek önmagam a suliban? Miben segít az iskola nekem? Miben akadályoz? Miben stimulál, miben serkent?

Létezik-e vajon kultúra iskola, tanulás nélkül? Miért fontosak a jó tanárok? A példaképek? Szükség van-e rájuk? Fontosak-e vajon ma? Mivel tarisználnak fel egy életre minket az iskolában? Feltarisználnak-e? Tanár-diák kapcsolat, diák-diák (avagy a diáktársakkal, barátnőkkel, barátokkal való) viszony, mit kezdünk, kezdetünk felgyorsult világunkban a valamikori tanár-diák-iskola örökséggel: csupa olyan kérdés, amely – főleg kamaszodó fiatalok esetében – újból és újból „megér egy misét”. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy írjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek (ha fontos egyáltalán) az iskola, örömforrás-e, vagy inkább megoldandó, csak legyünk túl rajta probléma stb. Ami fontos, hogy mindenképp a Tietek legyen az élmény: versben, prózában, akár esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk töletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530 170 Csíkszereda, T. Vladimirescu u. 5. sz.), avagy a szekelyfold@hargitamegye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat: DIÁK ÚR, KÉREM! Beküldési határidő: 2019. október 31.

A PÁLYÁZAT DÍJAI:

I. díj: 1000 lej

II. díj: 750 lej

III. díj: 500 lej

Eredményhirdetés 2019 decemberében.

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.